

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Muzeul Digital al Romanului Românesc

revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Acest roman a fost digitizat în cadrul proiectului Muzeul Digital al Romanului Românesc 1901-1932, inițiat de Revista Transilvania, organizat de Complexul Național Muzeal ASTRA și co-finanțat de Administrația Fondului Cultural Național.

Sugestie de citare a arhivei:

Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga. *Muzeul Digital al Romanului Românesc: 1901-1932*. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932.

This novel was digitized for the project The Digital Museum of the Romanian Novel 1901-1932, initiated by Revista Transilvania, organized by ASTRA National Museum Complex and co-financed by The National Cultural Fund Administration.

Citation suggestion:

Baghiu, Ștefan, Vlad Pojoga, Cosmin Borza, Andreea Coroian Goldiș, Denisa Frătean, Daiana Gârdan, Alex Goldiș, Emanuel Modoc, Iunis Minculete, David Morariu, Ovio Olaru, Teodora Susarenco, Andrei Terian, Radu Vancu, Dragoș Varga. *The Digital Museum of the Romanian Novel: 1901-1932*. Sibiu: Complexul Național Muzeal ASTRA, 2020. https://revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
Proiect finanțat în perioada 2021-2022

TIPĂRITĂ DE SOC.
APOSTOL MĂRGĂRIT

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

NUȘI TULLIU

CALVARUL NEAMULUI

(EXODUL AROMÂNILOR)

O socii (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi graviora, dabit Deus his quoque finem!

VIRGILIU (Eneida)

Biblioteca Universității Regele Ferdinand I.
din CLUJ.
Nr. 2181 1931
EXEMPLAR LEGAL.

BUCUREȘTI
TIPOGRAFIA ZIARULUI „UNIVERSUL", S. A.
— 1931 —

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

247610

9(=59.2)

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

CAUZE ŞI EFECTE

(EXODUL)

Nici un popor nu se dezrădăcinează de bună vrere : migraţiunile sunt o fatalitate istorică a împrejurărilor.

Românii, colonizaţi în Cadrilater, îşi părăsiră patria natală, forţaţi de năvala emigranţilor greci din Asia Mică — după nenorocitul război cu Kemal paşa. A venit o infimă parte de macedo-români, în ţară. Au venit cei mai expuşi la tot felul de siluiri sociale, politice şi administrative. Cei mulţi au rămas pe loc — dar viaţa lor devine imposibilă, dintr'o zi într'alta : satele sărăcesc ; cărvănăritul se distruge ; munţii — proprietatea Românilor — au fost luaţi de stat ; turmele s'au împuţinat, din lipsă de islazuri ; la slujbe românii nu ajung, graiul e prigonit ; locuitorii pleacă în alte ţări, după existenţă ; cu un cuvânt, viaţa românească se distramă, neamul nostru este ameninţat să-şi piardă fiinţa naţională.

Acesta e adevărul, aceasta este realitatea.

Şcoala, biserica, propaganda, administraţia, persecuţiile, constrângerile, vor reuşi — în curând — să desnaţionalizeze un popor latin, a cărui origine şi istorie stau scrise — de 2.000 de ani — pe stâncile inaccesibile ale Pindului. Fatalitatea îşi urmează cursul ei...

Dacă Românii s'au conservat, sub Turci, se datoreşte faptului că era religiunea la mijloc, precum şi izolarea lor, în creerii munţilor ; dacă s'au păstrat, în veacurile de dinainte de venirea Turcilor, secretul stă în împrejurarea că, Românii, erau mulţi, puternici, războinici, iar barbarii năvălitori cu mult mai prejos, ca însuşiri şi civilizaţie, ca să-i fi asimilat. Şi totuşi ! Câte energii româneşti n'au dispărut

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

în conglomeratul altor neamuri ! Când istoria le va consemna — dacă le va consemna vr'o dată — se va vedea ce a dat neamul nostru fiinţei şi istoriei altor neamuri... Datoria tinerilor generaţii să scoată la lumină adevărul ! Trecutul nu ne-a înghiţit pe toţi ; mă îndoesc că viitorul ne va cruţa ! S'au schimbat timpurile ! S'au schimbat mijloacele de acaparare şi de deznaţionalizare : viclenia a luat locul brutalităţii. La violenţă răspunzi cu violenţă ; pe căile captărei, însă, reuşeşte cel mai perfid. Şi aromânul trăeşte între ciocan şi nicovală — între perfidie şi brutalitate ! Deja Iugoslavia le-a luat, Aromânilor, dreptul la viaţă naţională : nici o şcoală, nici o biserică, nici o tipăritură românească, nu sunt permise ; nici numele de Român ! Totul este slav în Macedonia sârbească !...

Cu Grecii nu stăm mai bine : mai fini, mai civilizaţi, infinit mai inteligenţi, cu un trecut seducător, cu un ascendent cultural irezistibil, cu o înrâurire fatală asupra spiritelor, ei lucrează, per fas et nefas, **la fărâmiţirea blocului naţional aromânesc ; şi această metodă a lor nu-i de azi, nu-i de eri ; datează de mult. Sunt aproape două secole de când ne-au grecizat regiunea Zagorului, cu 40 de state aromâneşti ; este tot atât de mult de când ne-au desnaţionalizat pe aşa zişii** Cupaceari şi Saracaceani ; **nu este mult de când oraşele ca Şeatesta, Blaţa, etc., etc. şi-au perdut graiul aromânesc, sub imperiul influenţei culturale a Grecilor. Şi acestea nu le spunem numai noi — ci toţi călătorii cari au trecut prin Macedonia.**

Scriitorul Pouqueville, consul în timpul lui Napoleon la Ianina (Epir), vorbind despre aromâni scrie :

— „Cât despre triburile valahe din vecinătatea Pornazului, a Cefisei şi a Phocidei, pretind că au o origine comună cu Megalo-Vlahii şi revendică cu mândrie numele de Rumuni".

Dar câţi au rămas din aceşti vechi colonişti romani, din timpul republicei şi a imperiului, în Grecia ?... Câţi ?

De un secol încoace, dela marea revoluţie grecească, — opera Aromânilor, în bună parte — Grecii şi-au concentrat toate energiile întru asimilarea elementului românesc, de a cărui valoare incontestabilă, în toate pri-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

vinţele, îşi dau perfect de bine seamă. Eroii aromânilor sunt fala helenizmului ; poeţi ca Vlahos, Valaoriti, Zalocosta, Cristali, sunt podoaba lor ; diplomaţi ca Coletti, mândria lor ; binefăcători ca Sina, care a donat 1.000.000 de fl. pentru academia greacă, Averof, etc., orgoliul lor.

Revoluţiunea dela 1854, din timpul războiului Crimei, au făcut-o, în Epir, numai cu Aromânii — şi, legendarul Jaca dela Tişta, sat grecizat astăzi, trăeşte în toate cântecele populare, ca simbol al vitejiei ; între 1880—84, toţi luptătorii munteni, cari au contribuit cu armele lor la cedarea unei părţi din Tesalia, Greciei, de către Turci, au fost aromâni, din comunele : Samarina, Smixe, Avdela, Perivolo, Breaza, Armata, etc., etc.

Când Grecii au văzut pericolul cel mare ce-l prezenta, pentru „idea panhelenizmului", deschiderea de şcoli româneşti, în Macedonia, precum şi întărirea conştiinţii naţionale, prin cultură, au recurs la mijloace extreme. Intre anii 1904—1914, Românii au dat grele jertfe pe altarul neamului : sate au fost inecendiate, turme au fost distruse, proprietăţi au fost arse, vieţi nimicite cu sutele. Şi, ca să nu se creadă că exagerăm, spicuim câteva nelegiuiri din calendarul grecesc, scris sub auspiciile sanctităţii sale, Patriarhul Ioachim III din Constantinopol, calendar destinat „pentru toţi Grecii de azi şi de mâine, din toată Grecia helenică care va cuprinde fostul imperiu bibantin, Rusia meridională, Crimea, Neapol, Marssilia, Cadix, Egiptul, Asia Mică, Persia şi India..." scurt toată ţările şi toate continentele... panelenice... după credinţa elenizmului...

Reconstituirea imperiului lui Alexandru şi a imperiului bizantin — iată panelenizmul şi visul Patriarhiei, odinioară. Pentru reconstituirea acestui vast imperiu, ştiţi cari erau forţele de luptă ale Grecilor ? Antarţii ! Bandele de răufăcători în solda statului şi a bisericii.

Pe aceşti agenţi ai „MAREI IDEI PANELENICE" Patriarhia îi trece în rândul martirilor şi a sfinţilor, în calendarul din care spicuim martirologul aromânilor.

— „Prea pioşii şi prea credincioşii Antarţi (bandiţi), deopotrivă cu apostolii : „Isapostoles !", aşa îi caracteriza Patriarhul Ioachim III pe sicarii panelenizmului. Cine ar crede că astfel de lucruri au fost aevea dacă nu ar fi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

scrise şi sancţionate de capul bisericii ortodoxe ecumenice ! Cine ? Nimeni !

Şi acum, să extragem câteva pilde din calendarul martirilor Aromâni, calendar făcut de Patriarhie ! Natural, lista e prea lungă ca s'o reproducem ; ne vom mulţumi cu câteva consemnări ; altfel ne-ar trebui un volum !

Reproducem textual : „prea piosul şi prea helenicul incendiu a 100 de case din Gramaticova" sat românesc, la 1906, 5 Ianuarie).

„Prea piosul şi prea helenicul incendiu din Neocastru. Pagube de 80.000 fr." (1906 5 Ianuarie).

„Prea sfântul, prea ortodoxul şi prea helenicul asasinat al institutorului român Furceanu din comuna Furca, ucis prin lovituri de topor" (10 Ianuarie 1907).

„Prea sfântul asasinat al proprietarului de şcoală românească din Gumaia-Baracli, datorit dulcelui senior, Mitropolitul din Demir-Hissar" (12 Ianuarie 1907).

„Prea curatul, prea veselul incendiu a comunei româneşti Selia ! Binecuvântate fie bandele martire !" (17 Ianuarie 1907).

„Prea excelentul, prea ortodoxul şi helenicul asasinat al valahului George Zina ; cadavrul a fost pus la frigare" (3 Februarie 1907).

„Lăudabilul incendiu a stânilor Hagi-Gogu şi asasi- „narea a cinci păstori — români ticăloşi ; 2895 ori măce- „lărite. Frumoasă ispravă a bandei noastre de 200 inşi" (3 Februarie 1901).

„Prea pioşii noştri heleni asasinează pe doi nepoţi „ai preşedintelui comunităţii române din Cupa" (9 Februarie 1908).

„Lăudabilul atentat a lui Cristo Spiroiani, cu dinamită, contra institutorului român Ion Papahagi. Casa svârlită în aer ; solemnitate pentru moartea atentatorului ucis de explozia dinamitei" (18 Martie 1906).

„Foarte piosul incendiu a casei preotului Popa-Riza din Avdela şi o proprietăţilor lui T. Ciapara, opera bandei Lucas, egal cu apostolii" (6 Aprilie 1906).

„Măreţ şi lăudabil incendiu a comunei Gramaticova, pentru a doua oară : 110 case prefăcute în cenuşe. Zito ! Zito !" (14 Aprilie 1907).

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

„Prea ortodoxul asasinat a lui George Martaca, lângă Vodena, ca şi a primarului român din Lipoş !" (15 Aprilie 1907).

„Asasinatul lui Nicola Zarcada din Veria" (17 Aprilie 1907).

„Meritos incendiu a proprietăţilor Galbagiari din Vlaho-Clisura, preşedintele comunităţii române" (17 Aprilie 1908).

„Pios asasinat a românilor Ion Nilo şi Ianache Apostol" (1906).

„Prea piosul asasinat în stradă, a bătrânei (de 60 ani), Maria Globar, mama notabilului român Guma Globar" (1 Mai 1907).

„Rănirea fericită a preşedintelui comunităţii din Cruşova, notabilul Petraşinco, rănit pe la fereastră" (13 Mai 1908).

„Zi bine cuvântată ! Şapte români şi o fetiţă de 7 ani ucişi la Paticina ; operă glorioasă a unei bande de 80 inşi !" (27 Mai 1907).

„Foarte piosul atentat de la Salonic contra consulului român Georgescu şi viceconsulul Trifon şi a inspectorului şcolar !" (Dec. 1907).

„Măreţ asasinat a trei români notabili din redutabila citadelă a românismului, comuna Avdela ; ucişi : T. Papa, Sterie Popa, fiul, şi Costache Puliareu, ginere. Corpurile lor mutilate !" (22 Iulie 1905).

„Pios asasinat a lui Ion Cicma, la Seffige" (1906).

„Foarte pios asasinat a românilor din Doliani : Cociolan, Gulifima şi fraţii Contaricu, lângă Caroferia !" (1 Oct. 1906).

„Sublim incendiu a 135 de case din marea comună românească Avdela, plus şcoala, biserica, ferestraele şi morile comunei. Bucurie ! Bucurie !" (28 Oct. 1905).

„Foarte piosul asasinat a lui George Pupi din Avdela !" Laudă ! Laudă !" (12 Noembrie 1905).

„Fruntaşul român, Matuşu Tulliu, din Avdela, grav rănit la Cojani de agenţii noştri, cu revolverele. Bravo ! Bravo !" (16 Dec. 1906).

„Sublim atac contra românilor din Avdela şi Perivoli; 300 de antarţi se bat cu Aromânii şi sunt victime din ambele părţi ; atacul a avut loc în muntele Urlic ! Trăiască elenizmul !" (Mai 1906).

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Suficient. Am reprodus propriele mărturii ale Patriarhiei. O parte infimă însă; tabloul este îngrozitor; lista victimelor lungă! In total au murit vr'o 1000 de români, între 1904—1914! Multe familii au fost exterminate, sate distruse! A cui e vina? a poporului grec? Poate nu! A politicei sinistre a tuturor demagogilor, da! Cine va ceti acest martirolog va înțelege ușor de ce Românii și-au părăsit căminele, după năvala refugiaților din Asia. Viața era imposibilă în Macedonia. Furtuna a dislocat o parte minimă de aromâni, cari, venind în țară, sperau să găsească liniște și o viață mai tihnită... Se pare, însă, că nici în România nu le surâde norocul... Poate, e un implacabil fatum! In România deziluzie, în Macedonia peire!

Ca încheere: în artă nu există realitatea integrală; Calvarul Neamului, având caracter de roman, pe lângă stricta realitate de fond, are și partea ei de imaginațiune, ca orice scriere de genul acesta; altfel, ar fi plictisitor de stearpă, ca orice compoziție de birou!

Marile opere de artă, ale genilor creatoare, au ca substrat închipuirea: Iliada, Odysea, Eneida, Divina Comedie, Paradisul perdut a lui Milton, Orlando Furioso, epopea lui Tasso, dramele lui Shakespeare, romanele celebre, sunt curate plăzmuiri poetice, cum plăsmuiri sunt plastica nemuritoare helenică și picturile renașterii; totuși, nimeni nu le contestă nici frumusețea, nici caracterul de opere de înaltă valoare artistică-morală. Chiar mitologia păgână a intrat în pantenul literaturii creștine, căci, în artă, se caută frumosul, înainte de toate — adevărul fiind relativ și de ordin secundar.

Noi, Românii, fiind în prima fază a desvoltării culturale, nu putem avea pretențiuni de adevărați creatori de opere artistice și de artă superioară. Nimic nu se face prin salturi. In Calvarul Neamului cititorul să nu caute, deci, o operă de artă; scrierea oglindește doar luptele aromânilor pentru existență: parte din trecutul și suferințele lor; jertfele date la altarul neamului; sbuciumul și hărțuelile lor cu străinii cutropitori; și, în scopul acesta a fost scrisă, fără altă preocupare decât aceia, de a se ști cauzele cari au contribuit și vor mai contribui la exodul Românilor din patria lor milenară. Pe fondul crudelor realități, imaginația este de ordin accesoriu!...

AUTORUL

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

I

Orășelul Vodena, vechea Edesă, capitala primilor regi macedoneni, este așezat într'o localitate pitorească, cu o perspectivă panoramică.

De pe platoul Vodenei, ochiul cuprinde toată câmpia *Ienigè*, unde se văd ruinile vestitului oraș Pella, reședința lui Filip și a urmașilor săi. Acolo, la Pella, s'a născut eroul Alexandru cel mare, cuceritorul imperiului persan ; acolo și-a instruit marele filosof Aristotel pe regescul discipul.

Poporul macedonean povestește multe legende despre îmblânzitorul Bucefalului ; se vede încă albia de marmoră în care — se crede — își adăpa calul frumosul prinț ; stau în picioare încă scaunele de piatră pe cari Alexandru asculta învățăturile marelui său pedagog. De câte ori nu va fi bătut drumul, fiul Olympiei, dela Pella la Edesa ! Câte ori nu-și va fi odihnit trupul și spiritul sub minunatele umbrare dela Edesa ! Căci, vechea Edesă, Vodena de astăzi, cu feerica-i așezare, are un cer splendid și aerul cel mai limpede și sănătos ; iar torentele de apă, ce-i udă împrejurimile, (de unde numele slav de Vodena), sunt așa de bogate, în cât, dau ochiului priveliștea cea mai măreață, în căderea lor. Cascadele sunt vestite și astăzi, cum vestite și lăudate au fost și în vechime.

Dela Caranus, regele întemeetor al puterei macedonene, care își alesese ca reședință Edessa sau Aegès—cum i se mai zicea — și până la căderea Macedoniei sub loviturile legionarilor lui Paulus Aemilius și Metellus, când a fost declarată provincie romană, multe s'au petrecut pe pământul acela sfânt al *Ematiei* — denumirea provinciei, la cei vechi.

Dacă Vodena se bucură și astăzi de faimă pentru rodni-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

cele sale plaiuri și minunatele revărsări de apă, se bucură nu mai puțin și pentru *antiquitățile* ce se găsesc în adâncul pământului și pe cari ferul plugului, sau sapa lucrătorului, le scot la lumina zilei : iar când săpături metodice și științifice se vor face ca la Mykene, Tirynt, Delphi ori Dodona, multe probleme istorice se vor limpezi și istoria arheologică va îmbogăți cuprinzător panteonul literilor.

Astăzi Vodena nu are forțele motrice ale instalațiilor electrice spre a utiliza căderea apei, pentrucă nu-s capitaluri mobilizabile, nici energii și inteligențe practice și întreprinzătoare — ceea ce ar face din oraș centrul unei mișcări industriale și comerciale de primul rang.

In timpul războiului european, Italienii, cari aveau un sector de luptă în părțile Vodenei, se minunau de așa bogății și frumusețí naturale și aveau mâhnitoare păreri de rău că nu-și pot însuși meleagurile acelea, ce ar fi devenit *grădina lui Dumnezeu* — sub creatoarea administrație latină.

După războiul balcanic, o bună parte din Macedonia fu încorporată la Grecia ; Vodena e cuprinsă azi în raza dominațiunii grece.

Populația trăia bine și în belșug într'un timp ; după nenorocitul război din Asia însă, toate s'au schimbat, mai ales pentru neamurile alogene și alcglote. Turcii din Macedonia se strămutară pe mănoasele ogoare ale Asiei mici, iar Grecii de acolo pe șesurile și plaiurile Macedoniei aspre și masive, în arhitectura ei topografică.

Vr'un milion cinci sute de mii de imigranți năvăliră, ca lăcustele, în Grecia învinsă, demoralizată, sărăcită ; bogați și săraci debarcau din vapoare ca dintr'un vespar ; și era lumea aceea necăjită, trudită, flămândă și desperată. Pe fețele tuturora se citeau suferința și durerea; în ochii multora lacrima și obida. Își lăsaseră colo, dincolo de mare, trecutul de mii de ani, altarele și mormintele, casele și bogățiile, amintirile și gloriile, durerile și surîsurile. Nu există tragedie mai teribilă ca desrădăcinarea unui popor, precum nu există nedreptate mai amară ca deposedările și alungarea de pe brazda strămbună — sfințită cu sângele și sudoarea înaintașilor. Și războiul, acest moloh nesățios, a înghițit jertfe multe în groaznica revărsare a patimilor de rasă și de naționalitate și în desciătușarea urilor centenare, cu greu stăvilite.

Intre Greci și Turci nu era numai rasa, nici nepotrivirea

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de psihologie și de mentalitate; era ceva mai mult: fanatismul religios, care nu cunoaște îngăduință, fanatismul care pune în mișcare, toate resorturile mașinei omenești — distrugând fără milă, fără cruțare, în credința că îndeplinește o poruncă de meseanizm dumnezeesc.

Turcii, biruiți și goniți, din câmpiile pline de soare ale golfului termaic, nu puteau uita cumplita rușine de a-și fi văzut steagurile profetului sfâșiate de puterea crucii, în timpul războiului balcanic; ei nu puteau erta îndrăzneala robilor de eri — a Grecilor — de a-i fi atacat și dincolo de malurile Bosforului — în bogata și luminoasa Asie — leagănul primilor isbânzi a sultanilor patriarhi...

Și, când oștile grecești fură sfărâmate de recruții fanatizați ai eroului Kemal-pașa, nu numai răzbunarea militară fu cumplită, ci și cea politică-socială. Tratat: creștinii toți să părăsească Asia! Și au părăsit-o! Dar cum au părăsit-o? Goi și flămânzi, cu singura nădejde în Hristos! Era pedeapsa lui Dumnezeu și a sabiei arhanghelului, care isgoni pe Adam și Eva din raiu, pentru greșeala păcatului inițial: la ei greșală de sentiment la Greci greșală de rațiune!

Dar, cosmosul acesta își are legile lui fizice, morale și sociale. Zeci de vapoare tăiau undele mării: la Pireu, la Salonic, în toate porturile, sirenele fluerau, mateloții răcneau, căpitanii de vase țipau, catargurile trozneau, iar imigranții debarcau — rânduri-rânduri — triști, palizi, murdari, nemâncați și nebăuți. Spectacol dureros și demoralizator!

Hotele, biserici, magazii erau pline de furnicarul omenesc, svârlit ca gunoiul, din patria lui sfântă și iubită.

Ici vedeai infirmi și bolnavi abia târîndu-se; colo femei gravide ori lehuze, istovite de veghi și suferinți; dincolo bătrâni și bătrâne, cu fețele supte, cu ochii stinși și membrele tremurânde, de vârstă și istovire.

Dar, mare e puterea de elasticitate intelectuală a rasei grecești; minunat patriotizmul lor solidar, altruist și generos! De o mobilitate extremă, de un spirit inventiv miraculos, de o energie neobosită și de o abnegație colectivă înduioșătoare, alergau, mic și mare, bărbați și femei, și culegeau pe toți nenorociții, dându-le hrană și adăpost, vestminte și învelituri; iar statul reușì, în scurt timp, să așeze în Tracia și în Macedonia, în Epir și în vechea Grecie, acea pletoră de oameni, masându-i ca albinele în stupuri.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

In câteva luni nebuloza haosului social dispăru iar ordinea și orânduirea au răsărit, ca Minerva, din capul lui Zeus : 78.000 de case, după statistică, luate dela Turcii plecați din Macedonia, au fost dăruite imigranților rurali ; sute de mii de hectare s'au împărțit la agricultori. Cu împrumutul de 10 milioane sterline, făcut în Anglia, în vederea înstăririi noilor coloniști, s'au cumpărat vite de plug, vite de casă, unelte, mașini, toate accesoriile. Comisiuni de instalare și de verificare a loturilor au fost instituite pretutindeni; orașe și târguri provinciale au fost inundate de valurile străinilor; băștinașii deposedați fără remușcare; locuințele lor acaparate cu forța; vitele luate cu sila; pământurile stăpânite fără nici o formă legală.

La protestările celor deposedați, se răspundea sentențios și biurocratic : *statul nu cunoaște legi ; legile sunt naționea, iar națiunea trece prin clipe grele. Aceasta-i rațiunea ; cui nu-i place să se plece, n'are de cât să plece !...*

Grozavă amenințare ! Lapidară sentință ! Proprietatea? Un petec de hârtie ! Dreptatea ? O zeiță oarbă și surdă !

Zadarnic se adresau cei expropriați tribunalelor și justiției — căci justiția își aruncase balanța în marea dela Salonic, capitala Macedoniei ; în deșert făceau plângeri către miniștri, căci miniștrii dela Atena erau ocupați cu problema așezării imigraților, cari deveneau o povară și o primejdie — focar de nemulțumiri și de anarhie.

Cu temperamentul lor meridional ca focul, cu libertatea caracteristică Grecilor de a gândi și de a se rosti, cu înclinarea lor firească de a controla, adeveri și bănui, cu ura și furtuna în suflet de a-și fi părăsit averile, orașele și satele, soarele și frumusețile litoralului asiatic, monumentele și ruinele a 25 de veacuri de glorie și de civilizație heleno-bizantină, era greu, de sigur, ca bărbații de stat să domine valurile întărâtate, resolvând problema economico-socială. Și, constrângerea, sila, ilegalitatea fură cele dintâi și cele mai drastice metode... Lozinca era : *rațiune de stat !* Rațiunea de stat era tridentul lui Neptun spre a potoli talazurile răscolite de nenorocitul război din Asia!... O greșală a indivizilor se plătește, de multe ori, cu lacrimi; o greșală a națiunilor cu sânge și ruină !... Aceasta e balanța lui Dumnezeu și hotărîrea implacabilului *fatum !...*

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

II

In partea mărginașă a orașului Vodena, călătorul vede fabrici de postav, frînghii, ață, precum și o mișcare vie a furnicarului de lucrători, sprinteni și isteți, caracteristica raselor meridionale, pasionate după muncă și câștig.

Orășelul, cu o populație de peste 10.000 suflete, adăpostește în zidurile lui și câteva zeci de familii românești, din *Gramuste*, oraș vestit odinioară, bogat și puternic, dar ruinat de desele incursiuni ale Albanejilor, cum ruinate au fost, după lupte seculare și înversunate, centrele aromânești : Moscopule, Niculița, Grabova, Birina, Linătope, cari erau fala Macedoniei, prin bogățiile și bibliotecile lor, prin frumusețea clădirilor, — o bună parte din locuitori făcând comerț întins cu orașele italiene și Istro-dalmatine : Raguza, Fiume, Triest. Zara, Brindizi, Ancona, Veneția. Moscopule, mai ales, cu peste 60.000 de locuitori, cu biserici strălucite și daurite, cu palate în stil italian, cu capitaliști mari și negustori de primul rang, ajunsese la o înflorire și prosperitate fără precedent ; era o Florență în miniatură a peninsulei balcanice în sec. XVII și începutul secolului al XVIII-lea, atunci când Atena trecea drept un sătuc sărăcăcios, pe ale cărui plaiuri și printre ale cărui ruine păsteau turmele de capre. Și toate aceste mari centre românești, fără mixtură de populație străină, ale căror măreție și grăitoare ruini se văd pretutindeni, numără astăzi abia câte vre-o sută de case, unele, pe când alele, sunt una cu pământul. Singura viață sunt șopârlele, ce se încălzesc la soare, printre dărîmături, și prin plantele ce acoperă pământul sfânt al gloriei străbune.

Călugării și agenții helenizmului s'au grăbit să nimicească toate scriptele, toate documentele și arhiva bibliotecii

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvana.ro/mdr1901-1932

din Moscopule, spre a nu rămâne o cât de slabă lumină din trecutul cultural al aromânilor.

Cât despre Gramoste, care a trimis colonii prin câmpiile Salonicului și a Seresului, a fost mai mult un oraș de celnici și de păstori, cu turme nenumărate, cu herghelii vestite, cu luptători cari au rezistat, veacuri de-arândul, atacurilor dușmane, băgând spaima în cantoanele și la triburile de prădalnici albanezi. Familii vestite, ca Pișiota, Bibu, dispuneau, până în ultimul timp, de bogății fabuloase și de o autoritate nediscutată printre compatrioții lor. Dar, vremurile au irosit averile și au împrăștiat pe locuitori, ca vânturile de toamnă podoaba codrilor din munții Pindului... Și astăzi Gramostea abia numără vre-o două sute de case din cele 2—3.000 de clădiri de odinioară.

Din cei plecați din metropolă, câteva familii s'au așezat la Vodena, unii ca meseriași, alții ca negustori, cei mai mulți, cu tradiționala ocupație de crescători de vite. Unii au câte 2.000—3.000 de capete de oi pe cari în timpul iernii le duc în câmpia Vertecop și Ianița-Vardar iar vara în munții Vodenii. Printre cei mai cunoscuți celnici sunt Tegu și Hrista Cârșeli, cari, pe lângă turmele de oi și herghelii de rasă, mai aveau și o frumoasă moșie în câmpia Vodenei.

* * *

Într'o frumoasă dimineață din luna lui Fevruar, anul 1924, doi armăsari negri și plini de foc mergeau în trap spre Vodena; călăreții, îmbrăcați în haine albe, costumul național, cu armele la umăr, cu mustețile înfoiate și privirile aprinse, erau frații Hrista și Tegu Cârșeli. Pe fețele lor se citea neliniștea și o mânie abia stăpânită. Soarele, ce încropea pe bolta cerului, le punea lame de aur în prunelele negre și întunecate, îndulcind, întrucâtva, tăișul aspru al privirilor.

Ce furtună bântuia în sufletele lor? Ce necazuri și ce amărăciuni aprindeau patima durerii în ochii lor? Cititorul va fi ghicit: guvernul dela Atena dăduse ordin să fie așezați, pe moșia românilor noștri, mai multe familii de refugiați din Asia; și refugiații s'au așezat, ca la ei acasă. Mizeria, foamea, desperarea, erau atâtea îndemnuri sufletești ce făceau din acești coloniști străini o plagă pentru ținuturile Macedoniei. Mulți ca frunzele ei nu cruțau nimic; era o dezordine și o învălmășeală groaznică pe unde treceau;

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

părea că Asia își aruncă încă odată valurile de hoarde asupra sudului balcanic. Nici o milă, nici o cruțare. Foamea are legi inexorabile: *Homo homini lupus!* Războiul, înfrângerea, umilințele, deposedările, exodul, înăspriseră caracterele, împetriseră inimile ; și roiurile de imigrați păreau stoluri de corbi ce se abat asupra leșurilor; nici o disciplină, nici un control, nici o instrunire, nici o autoritate civilă sau militară, care să garanteze avutul și liniștea ; ca după dezastrele marilor bătălii, bandele desmățate prădau și jefuiau, se instalau la vetrele altora cu sila, amenințau și alungau pe proprietarii legali — devenind ei singuri stăpâni și proprietari. Goi și nemâncați, pretindeau tot din casele bieților oameni ; hrană și îmbrăcăminte, mobilă și învălitură, unelte și văsărie, cu un cuvânt toată gospodăria închegată cu trudă și sudori, din neam în neam.

Precum în toate părțile, tot astfel au năvălit străinii și pe moșia fraților Cârșeli. Insoțiți și ajutați de jandarmi, cari aveau ordin să-i instaleze, imigrații roiră prin casele românilor; atunci, o luptă înverșunată se încinse între cele două părți : bătăi, capete sparte, hărțueli, țipete și răcnete, blesteme de femei — un spectacol înfiorător.

Imigrații și jandarmii nu izbutiră în prima zi ca să intre în case; au trebuit să doarmă sub cerul liber și pe sub streșinile caselor baricadate pe din năuntru. Și a fost o noapte rece, ploioasă și sumbră. Numai copiii și bolnavii fuseseră primiți, de milă, prin case. De altfel, ar fi fost cu neputință să fie cuprinsă atâta mulțime în locuințele oamenilor.

A doua zi, o trupă de soldați, cu baionetele la armă, își făcu apariția. Căpitanul, un tânăr smead, nervos, chemă pe căpeteniile Românilor, pe celnicii Cârșeli, și, sub amenințare de a-i executa pe loc, ca răzvrătitori, le porunci să golească locuințele ca să fie instalați imigrații.

Frații Cârșeli au făgăduit, sub presiune, dar, odată intrați în casă luară poziție de a susține un asediu în toată regula, poruncind dela fereastră la fereastră, tuturor păstorilor aflători în sat, să facă la fel.

Femeile astupau porțile și ferestrele cu băsci de lână, cu perne și cu velinți, scut de apărare în potriva gloanțelor. O vărsare de sânge era iminentă. Zadarnic se ruga și amenința fălosul căpitan. Soldații, în cele din urmă, se pregă-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

teau de atac. Printre ei se găsea, din fericire, un locotenent român, din *Aspropotam*, din satul românesc *Cornu*. Văzând hotărîrea Românilor şi încăpăţânarea superiorului său, şi dându-şi seamă de tragedia ce urma să se desfăşoare, conferi cu căpitanul să întrebuinţeze mijloacele de convingere, punându-i în vedere răspundrea ulterioară.

Nereuşind să se înţeleagă, locotenentul refuză să încerce aventura ; soldaţii îl aprobară, iar căpitanul, turba de mânie. In cele din urmă s'a ajuns la o înţelegere : imigraţii să fie instalaţi, cu învoirea românilor, în grajduri şi prin coşare, până la limpezirea stării de lucruri. Toate spiritele au fost potolite şi împăcate, în aşteptarea unui alt ordin dela autorităţile superioare. Spre a preîntâmpina răul, fraţii Cârşeli, Hrista şi Tegu, călare pe focoşii lor armăsari, goniau spre Vodena, într'o dimineaţă din luna lui Fevruar, cu furtuna în suflet şi neliniştea în ochi. Voiau să vorbească cu autorităţile din Vodena, unde reputaţia şi prestigiul lor trăgeau la cântar, şi să aplaneze conflictul cu armata şi cu imigraţii.

Ei îşi dădeau seama că, imigraţii, instalaţi pe moşia lor, vor acapara islazurile şi le vor ruina turmele de oi şi vitele mari ; ştiau bine ce se petrecuse în alte sate şi teama de a se vedea ruinaţi, îi chinuia.

La Vodena, au telegrafiat consulatului român dela Salonic, cerând mijlocirea pe lângă autorităţile greceşti, pentru îndepărtarea coloniştilor.

Aceleaşi scene se petreceau, în acelaş timp, şi în comuna Fetiţa, nu departe de Vodena, unde iernează Farşaroţii din Gramaticova, al căror şef era George Celea, unul din fundatorii satului Fetiţa, în anul 1909. Şi acolo rezistenţa era înverşunată împotriva veneticilor, ce căutau să acapareze islazurile românilor, fapt ce a contribuit, mai târziu, la vinderea turmelor de oi şi la părăsirea patriei, de Farşaroţi, spre a veni în ţara românească, ca să colonizeze Cadrilaterul.

Nu mai puţin ameninţaţi în avutul şi în fiinţa lor naţională erau cei şi din satul Cândrova, întemeiat la 1906 de celnicul fruntaş Mihail Zdru, precum şi în întregul ţinut al Meglenei, unde frumoasele ogoare atrăgeau lăcomia imigraţilor năvălitori. Pretutindeni, elementul românesc era ameninţat să fie cutropit de străini, deposedat şi ruinat material-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mente și moralmente. Se deschidea un proces istoric, de existență națională, după 20 de veacuri de sălășluire latină prin meleagurile Pindului.

A fi ori a nu fi — iată marea întrebare ce se punea în cartea viitorului, pentru ramura română sud-balcanică ; și, instinctul de conservare al neamului se trezi puternic, rezistent, viforos, ca însuși temperamentul dârz și hotărît al *Aromânului*.

Dacă 20 de veacuri de restriște, de lupte și de năvăliri barbare n'au putut destrăma țăsătura ființei sale ; dacă 20 de veacuri, de-arândul, celnicii și armatorii au respins atacurile dușmane, aciuindu-se prin văgăunile munților, citadele de rezistență, cum oare s'ar fi lăsat, în secolul luminii și al drepturilor de autodeterminare Wilsoniene, să fie despoiați de averile lor, de proprietățile lor, de drepturile lor milenare, de limba și de numele lor, de români, purtat cu atâta mândrie și conștiință latină, de-alungul veacurilor ? Intreaga lor ființă protesta în contra acestei nelegiuiri de silnică constrângere. Chiar la popoarele cele mai lașe sunt virtuți latente, ce apar în clipele grele, ca perlele pe țărmuri, în timpul marilor furtuni — smulse de năpraznicul clocot al valurilor. Lumea, care nu le bănuia, le admiră, strălucind la soare. Dar mi-te un popor plin de energie și de vitalitate, de semeție războinică și de inițiative hotărîte, cum este poporul român, ar fi primit loviturile destinului, fără activă împotrivire ! Nu ! Pasivitatea este nota caracteristică popoarelor degenerate, emaculate și abrutizate printr'o îndelungă și distrugătoare servitute.

Fost-a însă Aromânul, vr'o dată, servul cuiva ? Nici odată ! Și istoria e martoră. Sub imperiul bizantin, pentru o palmă dată celnicului Asan, de un subastocaratar oarecare, Macedo-Românii aprind Balcanii, întemeiază un puternic imperiu, bat și fugăresc de atâtea ori oștirile imperiale, sdrobesc pe însăși semeții cavaleri latini, făcând prizonier pe semețul Bauduin de Flandre, care moare, în cușcă la Târnovo, capitala lui Ioaniță. Și blestemații de Vlahi ai rabinului Beniamin de Tudella, *sprinteni ca cerbii și de nimeni instruniți*, întind hotarele împărăției până în Grecia cutropită și barbarizată deatâtea năvăliri străine, slavo-bulgare mai ales. Așa de mare era vitejia lor că un scriitor numește meleagurile sud-balcanice, țara Vlahilor, cea mai puternică țară.

2 „Calvarul Neamului".

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Dar, și după căderea imperiului Asăneștilor, mici despotate românești au continuat tradiția războinică a independenței : marea Valahie, luptele din ținuturile Selfigeului, faptele lui Niculiță, sunt dovezi strălucite de iscusința și virtuțile neamului. Chiar împotriva groaznicilor Turci ridică armele și nu cedează decât atunci când sultanii le confirmă și le reînoiesc prin pergamente anume prerogative ca : autonomii comunale, posesiunea munților pentru turmele lor, purtarea de arme, strict interzisă celorlalte națiuni de *raiale*, *precum* și multe alte pronomii.

Că o bună parte de Aromâni se va fi înstrăinat, nimic de zis ; dar pe cale lentă, pe cale de asimilare, prin vitregia împrejurărilor, prin influențe cultural-bisericești, în mod firesc și nesimțit, dar nici o asimilare prin forță ; căci mândria și conștiința de sine nu îngăduiau silnicia ; și dacă aceasta e firea și structura psihică a poporului, dacă a străbătut ca o lumină nepotolită negura trecutului, încercarea străinilor de a-i altera ființa prin violență, în vremea noastră, este o imposibilitate morală ; iar rezistența, precum și exodul Aromânilor, cari își părăsesc căminele și cenușa mormintelor, se lămuresc dela sine.

* * *

Frații grămoșteni Tegu și Hrista Cârșeli, intră în orașul Vodena cam pe la zece înainte de amiază. Au descălecat la han și au golit câte un clondiraș de rachiu spre a-și mai încălzi trupul amorțit de frigul din Fevruar. Intre timp, li s'a adus vestea de un argat oum că imigrații au atacat turmele și că păstorii au rănit doi inși, dintre care unul gray. Situația se încurca, devenind mai delicată ; totuși, frații Cârșeli s'au prezentat comandantului militar, prefectului și autorităților judiciare, depunând o plângere. Nu trecu mult însă și un raport sever, împotriva Românilor, trimes de căpitanul pomenit, sosi : descria situația în culorile cele mai negre și patetice : cum că imigrații n'au locuință ; că dorm pe gunoae și prin noroiu ; că Românii s'au răzvrătit împotriva statului ; că ordinele nici nu sunt luate în seamă ; că, baricadați în casele lor, femei și bărbați, se opun, cazul cu rănirea celor doi imigrați, ce atacaseră turmele, n'a fost omis, ci ornat cu multe floricele retorice, dramati-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

zând întâmplarea. Toate capetele de acuzație vorbeau împotriva fraților Cârșeli.

Comandantul, de fel din Morea, aspru și fanatic, dete ordin să fie arestați Românii și puși la închisoare.

Toate intervențiile au fost zadarnice ; o jumătate de săptămână, Românii au trebuit să stea fără pâine, fără apă, expuși umezelii carcerii — o carceră veche, cu un miros infect de mucigaiu și aer stricat.

Intr'o seară viscoloasă, frații Cârșeli se prefăcură bolnavi de moarte. La sgâlțâiturile ușii de către temnicer ei răspundeau prin gemete înăbușite. Afară era liniște și întuneric; doar pașii santinelii se auzeau, din când în când, pe caldarâmul de lângă arest, răsunând greoiu și apăsat.

Paznicul se apropie îngrijorat, bombănind; la un moment dat Tegu Cârșeli. cu o sprintenă săritură de jagauar, apucă de beregată pe temnicer și-l trânti jos; apoi îi puse o batistă în gură, îl legă fedeleș și fugiră cu fratele său. In urma lor, ușa se închise scârțiind în țâțâne. Tegu se îmbrăcase cu hainele temnicerului, pentruca, la nevoe, să poată amăgi curiozitatea santinelei. Inspirația i-a fost folositoare, căci, la eșire, santinela făcea rondul pe lângă poarta temniței. Cu o hotărîre liniștită și energică, Tegu se apropie de soldat, îi întinse tabachera, cerându-i totodată foc ca să-și aprindă țigara. In timpul convorbirei, fratele lui se strecură prin umbra revărsată de străsinele clădirei, ajunse la zidul de afară, îl sări și dispăru în negura fumurie a nopții. Tegu, la rândul lui, după ce aprinse țigara, lucrând cu prudență și prevedere, părăsi infamul locaș al tuturor sceleraților, cari făceau un sgomot asurzitor în celulele lor.

Orașul dormea, ca un titan trudit, în umbrele nopții ; numai pe ici-colo pâlpâia câte o lumină anemică și tremurătoare, deși noaptea era la începutul ei. Populația, deprinsă încă de sub regimul turcesc, a se închide de vreme prin case, își continua osânda cu aceiași resemnare ca odinioară — plimbările și întâlnirile nocturne fiind totdeauna suspectate de noii stăpâni, cari nu aveau încredere în sentimentele cuceriților. Intr'adevăr, un lucru straniu, de o psihologie specifică, se petrecea în sânul populației. Pe Turci nu-i puteau suferi înainte de războiul balcanic. Nepotrivirea de rasă, de religie, de mentalitate, de caracter, de concepție politică, între creș-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tini și musulmani, făcea imposibilă o apropiere și o reciprocă simpatie ; adăugând la aceasta, abuzurile administrative, tirania și mijloacele hrăpărețe ale Turcilor, pentru a se îmbogăți, înțelegem lesne antipatia între adepții Coranului și ai Evangheliei. Propagandele țărilor creștine și cointeresate, ca Grecia, Bulgaria, Serbia, cari întreținea vie flacăra entusiasmului național și al libertății, făgăduind paradisul, în cazul unei ocupații, potențau și mai mult sentimentele de ură între creștini și musulmani.

Când războiul balcanic isbucni, bandele de comiți și antarți au luptat eroic împotriva armatelor turcești ; atacau trupele, convoiurile, pe răniți, tăiau firele telegrafice, răsculau satele, creind tot felul de dificultăți trupelor și comandamentului. Acești luptători de *guerillas* erau mai temuți și mai primejdioși ca trupele regulate, căci erau ca hydra cu nouă capete ; abia se potolea o mișcare într'un loc că reîncepea mai înverșunată în altă parte ; era fluviul urei îndârjite care îneca toate epavele imperiului otoman.

Cu instalarea creștinilor însă s'a schimbat și starea psihică a populațiunii creștine din Macedonia. Intre Greci, Sârbi, Bulgari, Români, Albaneji începea procesul de revizuire a conștiințelor și a pretențiunilor totodată ; urile de rasă și de neam, potolite și stăvilite în matca lor firească, cât timp lupta se ducea împotriva semilunii, se revărsau clocotitoare acum, când fiii crucii stăteau față'n față, fiecare cu aspirațiunile și cu tendințele sale centrifuge.

Creștinii se cunoșteau mai bine acum ei în de ei ; masca prefăcătoriei căzuse ; făgăduelile rămâneau pure fantezii pentru naivi ; mărinimia turcească fusese înlocuită printr'o tiranică asuprire ; toleranța Turcilor față de naționalități făcuse loc unui egoizm atroce cu fel de fel de vexațiuni ; unii creștini se simțeau amenințați în individualitatea lor etnică, în limba lor, în școala și în biserica lor, în averea și în mândria lor ; vechile organizațiuni comunale dispăreau ; munții, proprietatea comunelor, la Aromâni, erau acaparați de Stat ; birurile erau înzecite ; purtarea de arme interzisă ; tinerii, cruțați sub Turci, erau înrolați în armată cu forța ; drepturile fiecui nesocotite ; scumpirea traiului adusese mizeria ; turmele de oi, caravanele, mijloace de întreținere a Românilor, reduse cu desăvârșire, din pricina lipsei de isla-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

zuri, astfel că, nemulțumirea ajunsese generală, și, în loc de salvatori, oamenii vedeau în noii veniți, niște prevaricatori fără de lege și fără Dumnezeu. Toți regretau acum alungarea Turcilor, căci popoarele trăesc mai mult sub imperiul intereselor sociale de cât naționale ; și dușmăniile mocniau, surde și înăbușite, ca talazurile mării, înainte de furtună. Pretutindeni nu se auziau de cât blesteme împotriva *străciilor străine...*

Intr'adevăr, noii veniți năpădiseră ca insectele pe ogoare : funcționari săraci, flămânzi, fără ideal și fără scrupule, sugeau ca lipitorile din sângele populației macedonene : amenzi, încasări ilegale, biruri repetate, dări în judecată pentru toate nimicurile, incartiruiri, furturi, un întreg sistem de exploatare a lumii bine înstărite, desperau și exasperau pe bieții locuitori băștinași.

Iată de ce, în timpul zilei, oamenii evitau contactul cu *reprezentanții oficiali*, iar seara se închideau de cu vreme în casele lor bine oblonite și ermetic închise. Era o atmosferă greoae și apăsătoare ; era lipsa de simpatie, de încredere mutuală, și plutea par'că în aer acel ceva de supărătoare neliniște și de mocnită concentrare.

După războiul mondial, starea sufletească devenise și mai rea ; o criză de nervozitate, abia stăpânită, domnia peste tot ; dezastrul Greciei în Asia mică iluminase multe fețe, descătușase multe limbi, pusese multe îndemnuri în inimile oamenilor. Macedonenii erau convinși acum, că Grecia, pe lângă alte slăbiciuni, mai era și o țară fără valoare militară, fără ordine și disciplină, o țară ce apăsa, ca o fatalitate a destinului, asupra provinciilor cucerite ; căci, pe lângă pletora de funcționari desculți, iată că valurile de imigrați inundau poeticele și mănoasele câmpii egeene. Și fiecare locuitor se întreba ce va deveni el în mijlocul acestor revărsări de elemente străine, alungate din patria lor, dornice și lacome după averea altora !...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

III

Când fraţii Cârşeli s'au văzut afară din oraş, în contact cu natura dătătoare de energie şi nădejde, au recăpătat toată vigoarea şi liniştea sufletească. Aerul dulce, ce bătea din spre mare, seninătatea cerului azuriu, scânteerea stelelor, le dădeau aripi par'că. S'au aşezat pe o colină şi se gândeau. Relieful munţilor se contura aşa de fantastic în clar-obscurul palid al lunii, ce se desena ca o seceră de aur, pe vârful muntelui. Satele albeau, în depărtare, ca o turmă de oi pe costişe ; iar pădurile desfrunzite păreau coloane gigantice de bronz, de temple în ruină. Fraţii Cârşeli, preocupaţi cu alte gânduri, mai că nu simţeau melodia divină a nopţii. Sufletul omenesc e ca floarea *sensitivă :* se închide la întunerec, şi, numai razele calde ale soarelui o înviorează ; pe om, bucuriile îl îmbată, îl fericesc ; durerile îl întunecă, îl ucid, sufletează. Totuşi, fraţii Cârşeli erau din cei cari nu se lasă biruiţi de destin, ori de violenţele vieţii ; ei aveau o filosofie simplistă, filosofia omului viguros, produs al naturii · că toate se schimbă şi că toate sunt trecătoare în lume ; că, numai omul tare birue, în cele din urmă, ca vâslaşul isteţ şi curagios valurile furtunii.

După ce au pufăit bine şi frumos din pipele lor, hotărîră să se înapoeze în oraş, ca să-şi ia armele şi caii dela han ; şi, cum erau obişnuiţi ca dela hotărîre să treacă la acţiune, după un ceas mânau spre Salonic, călare pe roibii lor ce sburau ca şoimii scăpaţi din colivie.

Fuga lor a fost luată în seamă abia a doua zi ; temnicerul se văicăra amarnic, înţepenit, buştean ; comandantul tuna şi fulgera ; santinela tremura ca un câine scos din ghiaţă ; toţi soldaţii erau în picioare ; jandarmii au fost trimeşi în toate părţile ; telefoanele sbârniau, aparatele telegrafice ţăcăneau

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

neîntrerupt, orașul tot era în fierbere ; îndrăsneala și isteția Românilor erau subiect de conversație pe stradă, în prăvălii, la cafenele, prin case, la autorități, pretutindeni.

In timpul acesta, cei doi celnici mânau înainte spre Salonic. Ei ocoliseră șoseaua și mergeau pe cărări laterale, știind bine că vor fi căutați și urmăriți.

Când aurora se ivi la răsărit, făcuseră o jumătate de drum aproape ; caii erau rupți de oboseală ; se abătură la strunga unui român, se ospătară, dormiră vr'o două ore, pitiți într'un tufiș, pentru orice eventualitate. Un copilandru de vr'o 14 ani străjuia pe un deal, scrutând zările și cântând din fluer o melodie bătrânească.

Frații Cârșeli erau decișî la orice, dar de predat nu s'ar fi predat, știind ce-i așteaptă.

Când soarele fu sus de tot, încălecară. Din brazdele câmpului se înălțau aburii, subțiri ca o pânză de păianjen, iar pe ici-colo zăpada albea, ca niște mici insule, în mijlocul tarlalelor negre. Ziua era minunată, cerul clar, cu ape de diamant. Pe toate măgurele nu se zăreau decât turme românești și nu se auzeau decât lătrături de dulăi ciobănești — câni mari și puternici, ca vestiții moloși din vremurile vechi.

Când să cotească spre o vâlcea plină de mărăcini, celnicii Cârșeli văzură înaintea lor, la o distanță de vr'o 100 de metri, patru jandarmi. Descălecară, se deteră la o parte, cu armele gata de apărare, dar liniștiți, cu sânge rece, ca să nu dea nimica de bănuit. Jandarmii, cari nu știau nimic despre cele întâmplate la Vodena, peste noapte, trecură înainte, cântând și râzând ; erau toți români, din părțile *Aspropotamului*, căci vorbeau și cântau românește.

Celnicii îndrăzniră atunci : îi strigară, invitându-i la un pahar de rachiu, și jandarmii primiră bucuroși invitația. Două clondire respectabile fură până la fund băute : limbile se deslegară, sângele de frați se spovedea.

— Suntem români și noi, zise șeful, și avem ordin să mergem la moșia fraților Cârșeli, unde e mare neînțelegere cu imigrații greci, veniți din Asia Mică. Autoritățile îm ... orice preț să-i așeze, împotriva tuturor drepturilor și legilor. Pentru românii noștri, crescători de vite, va fi o nenorocire : vor trebui să-și caute altă patrie, alte locuri de trăit, căci aici, în Macedonia, nu mai este loc pentru dânșii. Noi românii vom ajunge ca păsările fără cuib : n'avem nici un pre-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tector, nu văd nici o zare de lumină, nicăiri. Uite, suntem soldați, am depus jurământ de credință, dar, vă mărturisesc, că n'aș comite crima de a trage în frații mei — orice mi s'ar întâmpla. Și vi le spui toate acestea, ca să le știți, căci doară suntem de un sânge și de o lege. Dacă puteți, vindeți tot : case, moșii, turme, herghelii — și plecați până nu vi se ia și cenușa din vatră, căci, fiți siguri, vi se va lua toată truda părinților voștri. Noi suntem oameni ai stăpânirei și știm ce se lucrează.

— Dar nu ne vom lăsa ! Ne vom bate ! răspunseră aprinși cei doi frați Carșeli !

— Copilării ! Vă veți bate ! Cu ce ? Cu puștile ? Cu câteva lovituri de tun satele voastre vor fi prefăcute în cenușe. Nu ajunge numai curajul și vitejia ! Alte timpuri acum ! S'au dus anii când armatolii și haiducii noștri se băteau înverșunați de după stânci. In fața armatii, a cavaleriei, a mitralierilor, ce poți face pe șesurile acestea ca'n palmă ? Da ! Vă veți bate, voi bărbații ! Știu ! Cunosc virtuțile rasei noastre. Vă veți bate ! Dar familiile ? Dar copiii ? Vor fi făcuți una cu pământul. Orice mișcare va fi socotită ca revoluție : și revoluțiile se înecă în sânge. Vă vorbesc ca român, nu ca soldat. Grecii sunt ca fiarele acum — după dezastrul din Asia Mică ; mulțimea asta care foiește în toate părțile, această vermină de refugiați, vrea pâne, vrea adăpost, vrea haine, și statul nu are de unde să le dea, deocamdată. Bani nu sunt, credite nu-s, nemulțumire pretutindeni, și guvernul nu alege mijloacele. E trist, dar e așa ! Orice împotrivire este zadarnică. Căutați cu binișorul, vindeți tot, și căutați-vă alte hotare. Nu uitați sfatul meu ; vă mulțumim pentru generoasa invitație, — și la revedere ! Și jandarmii se sculară.

— Imi permit o întrebare, zise Tegu, în cele din urmă, cu glas cam șovăelnic.

— Ce anume ?

— Pe drumul pe care ați venit este armată ? Suntem urmăriți și am vrea să știm.

— Urmăriți de cine și pentru ce ?

Și, frații Cârșeli au povestit toată întâmplarea. Șeful păli :

— Grav de tot ! Dacă vă prind veți fi împușcați ! Apoi, după o clipă de gândire :

— Uite ce ! Vă dau un jandarm până la primul pichet ;

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

până la al doilea veți fi însoțiți de un alt jandarm ; de acolo înainte, strecurați-vă cum veți putea. Autoritatea mea e circumscrisă. Mergeți sănătoși și Dumnezeu să vă ajute.

Și șeful le întinse mâna, strângând frățește pe ale celnicilor.

Pe tot drumul nici un incident. Când noaptea se îngână cu ziua, celnicii noștri intrau la Salonic, după ce făcură vr'o 80 de km. Traseră la un han mărginaș, lăsară caii și armele și eșiră. Pe stradă animație mare. O seară splendidă. Muzicele militare cântau, lumea bogată se plimba veselă, în haine de sărbătoare, grădinile erau tixite de tineri, de lucrători, de servitori și de servitoare.

Era una din acele nopți sudice de primăvară timpurie, caldă, voluptoasă, parfumată, cari deșteaptă sensații plăcute, desnarcotizând simțurile adormite de înțepeneala iernii și electrizând toate fibrele mașinei omenești.

Marea dormita liniștită și senină, smălțuită în largul ei de abureala ușoară a pătrarului de lună, ce se încrustase în mijlocul bolții, ca o monogramă de aur pe o placă de argint. Iar colo, departe, se înalță uriaș muntele zeilor — Olimpul, alb de zăpadă, ca un templu de marmură de Paros, ce sfidează veacurile.

Fraților Cârșeli, fermecați de această atmosferă plăcută și subtilă a vieții de oraș, uitară, pentru o clipă, necazurile lor personale și sufletul lor se colectiviză cu sufletul mulțimii ce delira sub vraja filtrului primăverii orientale. De și oameni cari nu cunoșteau decât castitatea familiei, ochiadele romanțioase ale câtorva mondene, vesele și parfumate, le cam turburară mințile. Pudoarea nativă însă și conștiința de capi de familie erau pentru dânșii ca scutul Minervei ; după câteva ronduri pe cheiu, se hotărîră să meargă la consulatul românesc ca să ceară protecție, de și nu erau cetățeni români. In Orient a rămas obiceiul, moștenit dela Turci, ca reprezentanții țărilor să intervină pe lângă guvern, în favoarea conaționalilor, invocând dreptul de rasă. Portarul consulatului abia s'a lăsat convins ca să-i întroducă, ora fiind înaintată.

In sala de așteptare, sub lumina unui candelabru de bronz aurit, au fost primiți de consulul român, care îi ascultă cu răbdare și bunăvoință. Le făgădui intervenția, pe cale amicală, fără însă ca să le garanteze reușita. Intr'adevăr, a doua zi, afacerea s'a aranjat satisfăcător, comandantul militar dând

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ordin ca fraţii Cârşeli să nu fie supăraţi, impunându-le, în schimb, condiţiunea de a primi pe moşia lor familiile imigraţilor — lucru ce nu prea le convenea românilor noştri. Era, pentru ei, o pace căpătată prin trecerea sub *furcile caudine*, din punct de vedere moral şi naţional. Dar necesitatea îşi are legile ei de fer...

Au petrecut o noapte nu tocmai plăcută. Îşi dădeau seama : a primi pe refugiaţi în casele lor îşi avea tâlcul : însemna a fi deposedaţi, încetul cu încetul, de venetici. Spre a ocoli pericolul unei infiltraţiuni lente, dar sigură, a elementelor străine, recurseră la judecată ; au angajat un avocat, care se bucura de cea mai bună reputaţie, ca om de legi, şi, pe cale particulară referiră cazul şi ministerului respectiv dela Atena, cerând protecţie şi respectarea drepturilor de proprietari. Formalităţile îndeplinite, purceseră, către amiazi, spre închisoarea *Biaz-Cule*, unde fuseseră aduşi şi întemniţaţi preotul şi încă vr'o zece inşi, acuzaţi ca răzvrătiţi şi răzvrătitori.

Nu li s'a dat voe să intre în curte. Au comunicat cu cei închişi prin ferestruicele închisorii. Preotul se plângea că fusese bătut până la sânge ; cea mai mare rană pentru el era însă faptul că fusese tuns şi că i se pusese o căciulă de oae în cap, în loc de calimafchiu. Într'adevăr, pe faţa lui suptă, de mucenic fanatic, se citeau urmele durerii şi ale suferinţii, iar din ochii mobili iş neastâmpăraţi, ţâşneau fulgere de mânie abia stăpânită. Fiind în lanţuri,, zornătul fearelor îi colora obrajii de ruşine... Ei, şoimii munţilor, ci, descendenţii luptătorilor de odinioară, cari nu ştiau ce-i frica şi umilinţa, să se vadă în cătuşe, — iată calvarul vieţii şi al neamului ! Cât despre ceilalţi, despărţiţi în celule deosebite, cu gratii de fer, li se dădea puţină pâne şi apă, odată la două zile, şi erau torturaţi cu chipul cel mai rafinat şi sălbatec, încât condeiul refuză de a aşterne pe hârtie chinurile îndurate de încarceraţi.

Luni de zile au trebuit să sufere toate mizeriile omeneşti până ca justiţia sfântă şi imaculată să-şi dea verdictul : condamnarea arbitrară şi premeditată ! Fuseseră judecaţi de consiliul de război. Ciobanul vinovat nu fusese prins ; cei nevinovaţi osândiţi ! Era o lecţie pentru alţii, ca să nu cuteze de a se opune încanteruirii refugiaţilor ! Măsură zadarnică ! Căci, nedreptatea şi abuzul de putere irită pe cei bravi, dezarmând doar pe fricoşi şi pe cei frânţi de o lungă şi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

demoralizatoare servitute. E drept, războiul balcanic, şi apoi cel mondial, îi pusese în contact cu realităţile inexorabile ale vieţii ; năvălirile atâtor oşti străine prin meleagurile patriarhale şi neîntinate de viţiile falsei civilizaţii, le daseră măsura decăderii omeneşti, fără ca să le atingă curăţenia moravurilor severe — dar le ruinaseră o bună parte din averile agonisite cu atâta muncă, economie şi răbdare de romanică tenacitate : jafurile, prădăciunile, rechiziţiile, furturile pretinşilor salvatori, rămăseseră adânc săpate în minte şi revoltaseră până şi firile cele mai blânde şi mai optimiste ale creştinilor — indiferent de rasă şi de cultură.

De bună seamă, în timpul celor două războaie din 1912—1913 şi 1914—1918, românii au suferit infinit maiputin ca ceilalţi creştini, întrucât ei erau departe de raza războiului, stăpâni pe coclaurile munţilor. Totuşi, tragedia războiului cu tot alaiul de mizerii impresionase adânc pe cei cari au avut contact cu armatele ; căci doar caravanele aromânilor erau vehiculele de transport ; şi chirigii ştiau binc în ce se rezumă cuvintele aureolate precum şi făgăduelile de patrie, libertate, creştinism şi frăţie ale cuceritorilor. Ei vedeau bine că sate întregi erau nimicite pe simple născociri de spionaj, că soldatul barbar şi sângeros pradă şi ultima covată de făină, sfătuit de îndemnul instinctului animalic, de a-şi însuşi oricât şi orice, când legea nu controlează actele şi pornirile bestiei umane. Războiul este a celui mai tare, şi, cel mai tare, din nenorocire, este acela care cruţă mai puţin ; astfel că, Macedonia, aşa de frumoasă, de îmbelşugată şi de invidiată înainte de război, ajunsese o pustietate pe unde duhul morţii suflase cu o năpraznică patimă de nimicire. Oraşe ca Betolia, cu 80.000 de locuitori până la 1912, nu numără azi decât cel mult 40.000 ; iar oraşele ca Târnava, Magadrova, dela poalele măreţului şi poeticului munte Peristera, oraşele pur româneşti, au fost părăsite de locuitori şi făcute una cu pământul de furia războiului. Ce de averi au înghiţit ruinele acelea vrednice de cea mai emoţionantă tragedie !...

Pentru români, totuşi, nu războaele au fost izvorul nenorocirilor şi cauza exodului de mai târziu, cât venirea refugiaţilor greci din Asia Mică ; aceşti oaspeţi nedoriţi au fost lovitura de măciucă a lui Hercules, pe capul românilor. Statul grecesc a reuşit, ca, în câteva luni de zile, să canalizeze

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

acetse revărsări intempestive, prin pricepere, muncă, răbdare și nedezmințit patriotism, oficial și neoficial. Tesalia, Macedonia, Epirul, vechea Grecie, au fost, cum am spus, în alt loc, împănate cu masele nouilor veniți. I-a înstărit, în paguba celorlalte naționalități, dar a făcut operă de logică de stat, nu de poezie și sentimentalism altruist. Humanitarizmul e frumos, foarte frumos în Evanghelie, în practica vieții însă, e puțin aplicabil ; a-l aplica, fără calcul și prevedere, ar fi ca și cum ai scutura arborele de florile naturale spre a-l împodobi cu flori artificiale : la ospăț chemi întâi rudele cele mai apropiate și, dacă ai prisos, mai dai și la alții. Aceasta e rațiunea existenții indivizilor ca și a popoarelor. Rațunea aceasta crudă și de un stoicism rigid a dislocat pe aromâni din frumoasele lor cătune, sate și orășele, spre a-i vântura pe drumul unei pribegii amare, de Ahasverus în pluralitate. E drept, că pe unde n'a ajuns talazul refugiaților, românii au rămas locului, continuând mai departe istoria neamului, a cărui obârșie începe dela legiunile republicei consulare.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

IV

După câteva zile, frații Cârșeli se întorceau la moșia lor, cu inimile sdrobite din cauza întemnițării oamenilor lor. Meditau fel de fel de planuri. Ca să vândă tot și să se împatrieze în România ; ca să plece în America, unde se așezase atâta tineret ; ca să treacă în Bulgaria, sau în Iugoslavia, și să întemeize un sat nou ; ca, în fine, să se acomodeze noului mediu și regim, sperând în zile mai bune. Vocea sângelui însă era mai puternică și mai imperativă. Cum să trăiască cu nouii stăpâni ? Ei nu le atacau numai averile mobile și imobile ; nu le cutropeau numai pământurile și nu le inundau numai satele, ci le amenințau de istov chiar ființa națională, căci : odată așezați printre români, prin școală, prin biserică, prin autorități și administrație, prin afacerile comerciale de fiecare zi, poate și prin alianțe matrimoniale, mai târziu, Grecii ar reuși să copleșească și să asimileze minoritatea românească. Sistemul de constrângere al organelor oficiale era cunoscut; măsurile coerecetive și de violentă agresiune datau de mult — încă de sub regimul turcesc.

Românii își dădeau seamă de toate uneltirile ; de aceia o revoltă surdă, abia înăbușită, revolta pericolelor distrugătoare, mugea în inimile tuturora ; nu numai *naționaliștii*, ci și *grecomanii*, adică aromânii cu simpatii pentru cultura grecească, înțelegeau acum, că, existența neamului, era în cumpănă ; și toate emoțiile individuale se revărsau în fluviul emoțiilor colective ; un ritm de o armonie deplină, unitară, plutea în năzuințele întregului popor, de a nu se lăsa biruit și strivit de aluvionul elementelor străine. Când se întâlneau doi inși, se înțelegeau, în mod tacit, din ochi, cum că trebue rezistență — rezistență înverșunată și până la capăt.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Fraţii Cârşeli reprezentau în gradul cel mai accentuat aspiraţiunile tuturora, fără limbuţie şi paradă

Intorşi în sat, au aflat că unii din refugiaţi s'au întrodus în case cu forţa, ajutaţi de armată, că alţii făceau fel de fel de stricăciuni, tăind copaci şi pomi, ca să se încălzească; că turmele erau atacate, că bătăile se ţineau lanţ între ei şi populaţie. Fraţii Cârşeli se hotărîră să vândă tot ; nici un cumpărător însă. Doi evrei bogaţi, cari se concuraseră la preţuri, cu două luni înainte, nici nu vroiau să audă acum.

Atunci, un consiliu secret se ţinu între Aromâni. Cum să se scape de povara străină ? Cum să reziste ? Prin ce mijloace să se apere ? Cu binişorul ? Cu violenţa ? Dar la spatele imigraţilor stătea armata, guvernul, statul, tot poporul grec!

Tinerii cereau lupta pe faţă; bătrânii propuneau răbdarea şi cumintenia. Se făcuse tăcere. Toată lumea, adunată la conacul celicilor, căzuse pe gânduri. Atunci, preotul Hagi-Petre, un bătrân ager, se sculă în picioare şi grăi :

— O singură scăpare rămâne: *plecarea!*

— Plecarea da, dar unde ? In ce ţară ? Cine ne primeşte?

— Eu socot că ar fi nimerit să ne împatriem în România. Nu avem aceiaşi limbă ? Nu suntem de aceiaşi neam ? Nu ne închinăm la aceiaşi biserică ? După marele război, au pierit şi acolo mulţi tineri ; floarea primăverii s'a dus ; să umplem golurile lăsate de cei căzuţi pentru patrie. Cine ştie? Poate braţele tineretului nostru vor fi de mare folos ţării, cât de curând. Pământ este, destul, în Dobrogea, după câte am auzit. Sunt acolo pustiităţi ce aşteaptă cultivatori. Să mergem ; iar de nu, să luptăm aici, până la moarte, fără cruţare şi fără descurajare. Viaţa neamului este în pericol. Juraţi dar, pe crucea aceasta, şi preotul scoase din sân o cruce, — că din două una veţi face: plecarea, ori lupta fără armistiţiu.

— Jurăm ! grăiră toţi laolaltă. Dacă ne primeşte România, suntem pentru plecare ; dacă nu, pentru lupta fără capitulare.

Un fior străbătu prin inimile tuturora... Şi toţi se retraseră.

A doua zi, Hristea Cârşeli se ducea spre livadă, unde fătau oile. Soarele se ridicase sus, pe boltă, înecând zările în lumină.

De pe pământul jilav se înălţau aburi uşori, ca un vis al

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

tinereții, într'o inimă îndrăgostită. Dintr'un șanț, cu mărăcini, porni un foc de armă. O detunătură, puțin fum și un șuer de glonț pe la urechea lui Hristu Cârșeli. Greșise. Hristu, om curajos, se repezi ca o fiară spre locul de unde pornise împușcătura; un al doilea foc însă îl opri locului. Simțind pericolul se trânti la pământ, simulând moartea. Cine era atentatorul ? Un imigrat rău famat, care avea la activul lui multe păcate. Reclamația a stârnit doar râsul. Printre Români însă impresia fu sguduitoare. Era limpede: erau amenințați și în viața lor. O nouă consfătuire fixă linia de purtare a locuitorilor: *nici o încartiruire, nici un ajutor; nici o legătură cu străinii!*

După o săptămână, câteva barăci de scânduri fuseseră aliniate pe moșia celnicilor: erau baracele construite pentru refugiați, de stat ; în acelaș timp însă amenzile, prigoana, arestările, furturile, îndârjeau pe Români. Se deschisese o prăpastie între cele două neamuri. Chiar femeile, când se întâlneau la cișmele, scandalul isbucnia cu furie; nici jandarmii, nici pândarii, nici armata, nu isbuteau în totdeauna să potolească conflictele. Bărbații se pândeau, se uitau cruciș unii la alții, gata de harță : românii se păziau, însă, de autorități, iar refugiații se țineau de Români, — *barbarii* de Valahi, *urși de munte*, cum îi botezaseră Grecii cei subțiri. Și așa, trecu aproape o lună, cu ura în suflet și veninul pe buze. Într'o dimineață, însă, un tânăr chirigiu român fu găsit mort sub un morman de pietre, cu trei răni de pumnal în spate. Era singurul fecior la o biată femee văduvă, și jalea, și durerea tuturora au fost fără mângâiere! La mormânt, când s'a cântat vecinica pomenire, mama celui mort răcnea ca o fiară rănită și căzu în leșin ; a doua zi a murit și ea...

Acum, mai era și sânge între cele două tabere. Românii meditau răzbunarea. Autoritățile rămâneau impasibile; era o înțelegere tacită între ele și refugiați; negreșit, și un îndemn spre a forța pe Români să plece.

Cam aceleași scene se petreceau și în alte sate românești, pe unde se așezaseră refugiații, iar în orașul Vodena, meseriașii români erau boicotați, amenințați, amendați, fără cauză : Ion Stalica, președintele comunității, frații Dodu, mari proprietari, erau mereu citați pe la tribunale.

In comuna Fetița, unde trăiau liniștiți Aromânii farșaroți, mulți au fost bătuți până la sânge de soldați, unii

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

închiși, alții deportați în închisorile din Salonic, și, ca să le sporească chinurile, îi duceau pe jos, încărcați cu bagaje, desculți și înfometați, căci nu li se permitea de cât o rație mică de pâne — sub cuvânt că toate gurile trebuiau săturate... Calvarul neamului era, în plină desfășurare. De nicăiri nici o lumină, nici o speranță, nici un sprijin : un vas pe mare, bătut de furtună, — iară ce era neamul românesc acum ; și în piepturile lor mugea vulcanul. Puțini bătrâni mai cutezau acum să recomande răbdarea și cumințenia — cei mulți oftau că n'au murit la timp.

18 | 68 Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

V

Intr'o noapte, abia luminată de stele, patru oameni urcau cărarea ce duce la muntele Livadița. Mergeau tăcuți și gânditori. Unul din ei era înalt, tânăr și bronzat la față. Trăsăturile lui pronunțate păreau o efigie antică. Tânărul acesta osos și bine legat era George Celea, unul din fruntașii fârșeroților ; ceilalți trei, de statură mijlocie, erau celnicii Cârșeli și ciobanul care rănise pe refugiatul ce atacase turma și care nu fusese prins. Mergeau pe jos, pe sub crengile uscate ale pădurii ; din când în când, câte o ramură, căzută de bătrânețe, troznea sub picioarele lor robuste. In liniștea misterioasă a nopții, trozniturile acelea dădeau senzația sgomotului uscat de cranii descărnate, izbite unele de altele. Câte un cerb ori câte o căprioară, speriați de acest sgomot, fugeau săgeată prin umbrele întunecate ; și iar urma liniștea și tăcerea. Cei patru călători se opriră la un izvor, într'o poeană, și se așezară pe un trunchiu de copac răsturnat.

— Și cum, zise George Celea, au încercat să răpească pe Tana ?

— Și ar fi răpit-o, dacă fata nu se apăra vitejește și dacă nu sosea la timp fratele ei Mitruș.

— Mizerabilii! Vor să ne facă neamul de rușine, atacând până și pe femei ? Asta nu, n'are să fie ! Vai lor ! Trebue să lucrăm însă cu luare aminte și cu prevedere.

Și George Celea își îndesă capușonul de la pelerină până peste ochi. Apoi se sculară și-și continuară drumul mai departe, păstrând adâncă mutenie.

Erau sus acum, cam pe la mijlocul muntelui, pe o tumbă golașă, de unde se vedea până hăt departe. Satele se vedeau ca în palmă, resfirate pe dealuri sau pe câmpie. Un vânt ușor

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

închiși, alții deportați în închisorile din Salonic, și, ca să le sporească chinurile, îi duceau pe jos, încărcați cu bagaje, desculți și înfometați, căci nu li se permitea de cât o rație mică de pâne — sub cuvânt că toate gurile trebuiau săturate... Calvarul neamului era, în plină desfășurare. De nicăiri nici o lumină, nici o speranță, nici un sprijin : ur vas pe mare, bătut de furtună, — iară ce era neamul românesc acum ; și în piepturile lor mugea vulcanul. Puțini bătrâni mai cutezau acum să recomande răbdarea și cumințenia — cei mulți oftau că n'au murit la timp.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

V

Intr'o noapte, abia luminată de stele, patru oameni urcau cărarea ce duce la muntele Livadița. Mergeau tăcuți și gânditori. Unul din ei era înalt, tânăr și bronzat la față. Trăsăturile lui pronunțate păreau o efigie antică. Tânărul acesta osos și bine legat era George Celea, unul din fruntașii fârșeroților ; ceilalți trei, de statură mijlocie, erau celnicii Cârșeli și ciobanul care rănise pe refugiatul ce atacase turma și care nu fusese prins. Mergeau pe jos, pe sub crengile uscate ale pădurii ; din când în când, câte o ramură, căzută de bătrânețe, troznea sub picioarele lor robuste. In liniștea misterioasă a nopții, trozniturile acelea dădeau senzația sgomotului uscat de cranii descărnate, izbite unele de altele. Câte un cerb ori câte o căprioară, speriați de acest sgomot, fugeau săgeată prin umbrele întunecate ; și iar urma liniștea și tăcerea. Cei patru călători se opriră la un izvor, într'o poeană, și se așezară pe un trunchiu de copac răsturnat.

— Și cum, zise George Celea, au încercat să răpească pe Tana ?

— Și ar fi răpit-o, dacă fata nu se apăra vitejește și dacă nu sosea la timp fratele ei Mitruș.

— Mizerabilii! Vor să ne facă neamul de rușine, atacând până și pe femei ? Asta nu, n'are să fie ! Vai lor ! Trebue să lucrăm însă cu luare aminte și cu prevedere.

Și George Celea își îndesă capușonul de la pelerină până peste ochi. Apoi se sculară și-și continuară drumul mai departe, păstrând adâncă mutenie.

Erau sus acum, cam pe la mijlocul muntelui, pe o tumbă golașă, de unde se vedea până hât departe. Satele se vedeau ca în palmă, resfirate pe dealuri sau pe câmpie. Un vânt ușor

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

și dulce se stârnise și dădea glas crengilor desfrunzite, ce se isbeau unele de altele, în mișcarea lor ritmică și legănată.

Nu după mult ajunseră la locul dorit. Niște câni mari ciobănești începură să latre avan și furioși; iar în jurul focurilor stăteau culcați mai mulți oameni, împăturiți în *tâmbările lor*. Unul din ei, bărbat de vr'o 35 de ani, se deșteptă, își frecă ochii somnoros, apoi se sculă în picioare și merse spre câni.

— Belo, na Belo, astâmpără-te Belo! Și Belo începu să bată din coadă, potolit. Recunoscuse și el pe oaspeții veniți și încetă de a mai lătra, la glasul stăpânului.

Rând pe rând se treziră și ceilalți, iar focurile, atâtate cu bățul, se reînsufleteau.

Cei patru oaspeți se așezară. Flăcările îi luminau pe deplin acu, ca și pe cărbunarii ceilalți. Este locul să spunem, că oameni la cari s'au dus celnicii, Cârșeli și Celea erau Fârșeroți, cari se ocupau cu facerea de cărbuni în pădure. Colibele lor, vr'o 15 la număr, scunde, țuguete, păreau niște enorme scoici negrecioase, în întunerecul nopții. Erau colibe simple, sărăcăcioase, provizorii, ca să-i apere de intemperii. Înăuntru câte un țol vechiu și armele — unelte nedespărțite ale Aromânilor munteni. Pe unul din uriașii copaci era săpat un Hristos răstignit — talisman împotriva trăznetelor, pe furtună, după credința poporului. Era în mărime naturală și făcut cu oarecare pricepere și îndemânare. In misteroasa liniște a pădurii, simbolul acesta al crucificării, desvăluia par'că multe taine și înțelesuri. Nu era acum, și neamul românesc, un Hristos pus pe cruce de Caiafii politicei de dominațiune tiranică și de nimicire a ființei naționale ? !

— Ei, ce mai este prin satele noastre ? Cum o duceți cu străinii ? întrebă Kendra Liciu, unul din cărbunari

— Ce să fie ! Rău de tot ! Nenorocire ! răspunse George Celea; apoi reluă: ne fură, ne scot din case, ne amendează, ne arestează, ne ucid ca pe niște câni, în fine, toate năpastele pe capul Aromânilor.

— Dar pe cine au ucis ?

— Cum nu știți ?

— De unde să știm ! Cine vine pe la noi, în singurătatea asta !

Noi trăim doar cu mistreții pădurii ; rar câte un om

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

care se abate pe aici. Numai când ne coborîm la şes, prin oraş, mai aflăm câte o ştire. Şi, când Kendra vorbea, ceaunul cu mămăligă, pus pe patru petre, ce serveau de pirostrie, aburia, umplând aerul de un miros plăcut de făină de păpuşoiu ; iar un copilandru robust învârtea melesteul în ceaun, palavragind şi el, cum a împuşcat o căprioară, mai zilele trecute.

— Dar ia spune, Celea, pe cine au ucis Grecii ?

— Pe Spiru al văduvei Maria Ghioto din fălcarea celnicilor noştri !

— Pe Spiru ! Ah, ticăloşii, vai blestemaţii ! Ce nemernici ! Au lăsat-o pe biata femee fără sprijin la bătrâneţe !

— Dar a murit şi dânsa, de durere, a doua zi !

— Fie-i ţărâna uşoară ! Mai bine că a murit ! Şi cărbunarii se cruciră înduioşaţi. O clipă se făcu tăcere, toţi se uitau gânditori la foc şi la ceaunul ce clocotea fierbând. Glasul unui cocoş sălbatec răsună în pădure, trist şi răguşit, pe când câteva stele se iviră în luciul albastru, de după perdeaua de nori străvezii, clipind ca nişte ochi în agonie.

— Şi cum rămâne treaba, întrebă Chendra Liciu, mângâindu-şi mustaţa cam hirustă. Sângele vărsat strigă : *răzbunare !* Le vom lăsa duşmanilor mult timp bucuria făcătorilor de rele ? Ar fi prea mult pentru dânşii şi prea urât din partea noastră. Nu astfel de legi ne-au lăsat părinţii. La violenţe se răspunde prin violenţă ; dacă nu, vor prinde la curagiu, ne vor despreţui ca pe nişte mişei şi ne vor urca dijma sângelui.

Nu ştiu ce gândiţi voi aştia, tinerii ; noi însă am apucat alte vremuri şi alte învăţături. Pe atunci tremurau străinii de Aromâni, azi tremură — pe cât înţeleg — Aromânii de prăsila duşmană.

Ce aşteptaţi ? Luaţi pildă dela animale măcar ; herghelia, când simte apropierea haitei de lupi, nechează, face cerc, cu crupa înapoi, spre a se apăra, cu lovituri de copite. Iar noi ne-am obicinuit, de un rând de ani, să ducem porcii prin pădurile de stejari, ca să-i îngrăşem cu ghindă, uitând că legea talionului e scrisă şi în biblie, după cum ne spunea odată preotul nostru. Eu vă sfătuesc : atacaţi ca să nu fiţi distruşi.

— Să atacăm ! Uşor de zis ! Dar poţi lupta cu statul ? Noi nu de refugiaţi ne temem, ci de legile ţării, de armata

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

care stă la spatele lor ! Știți câtă lume au pornit alaltăeri, desculță și flămândă, spre închisorile dela Salonic ? Nici copiii n'au fost cruțați ! Două bătrâne s'au prăpădit pe drum. Cum să pornim la luptă în condițiuni de acestea ? Nu ai a face cu particulari, cu bande de rău făcători, ca să-ți arăți curajul și vitejia, ci cu guvernul, cu țara, cu poporul grecesc întreg. Câți suntem noi ? O mână de bărbați !

— Ei bine, atunci, zise un alt cărbunar, care până atunci nu scosese o vorbă, ci stătea întunecat ca miezul nopții, așteptați-i să se furișeze și în patul muerilor voastre — voi ăștia, mintoșii ! Cât despre noi, vom face ce credem. De ce ne-am gândi la moarte, când ea te pândește oricând și oriunde ? De cât să mori de bătrânețe, în pat, mai bine cazi în luptă. E mai fruoms ! Ori ne surâde cine știe ce viață ! Uitați-vă :

— Viețuim în colibele acestea, ca niște sălbatici, pentru o pâne mizerabilă. Animalele sunt mai fericite ca noi ; ele, cel puțin, n'au griji, nu plătesc biruri, își au culcușurile lor. Pe când noi ! Ne înghesuim în palmacul de pământ îngrădit cu câteva crengi, robotim zi și noapte la cuptoarele de cărbuni ne hrănim cu mămăligă și cu brânză de burduf și bem apă de munte, care ne lihnește stomahurile. Asta-i viață ? Mai bine am fi niște mistreți — căci am avea barem ghindă din belșug... Bine că suntem mai mulți, căci altfel am uita și graiul, în sălbătecia aceasta. Și acum ia spuneți ; de ce ați venit la noi? Căci de luptat, vă este frică ; sfaturi noi nu vă putem da, de oarece suntem bieți oameni simpli, fără carte ; noi una știm și una putem : să murim,dacă este nevoe, pentru neam, adevăr și dreptate. Cum adică ? Statul ne despoae, statul ne fură, statul ne ia și cenușa din vatră, ne alungă copiii din casele făcute cu munca și sudoarea noastră, iar noi să ne plecăm gâtul ca vita la jug !... Iată ce nu înțelegem noi, oameni simpli ce suntem ; iată ce ne doare și ne supără !

Glasul cocoșului sălbatec, ce cânta din nou, întrerupse pe vorbitorul înfășurat în mantaua lui neagră de lână aspră.

— Aveți dreptate, oameni buni, în tot ce spuneți, zise George Celea. Și noi gândim la fel; de aceia am și venit la voi, ca să ne înțelegem. Câți dintre voi ar vrea să ne ajute ? Câți ar putea să se jertfească ? Căci lupta e luptă — trebue să știm ! Ea cere victime !

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Toți ne vom jertfi, toți, răspunseră într'un glas, cei 15—20 de cărbunari. Și nu suntem numai noi ; toți cărbunarii dela colibele celelalte gândesc și judecă la fel. Numai începeți ; arătați-ne ce trebue să facem. Dacă e nevoe să ardem întâiu satele noastre, le vom arde, ca să vadă străinii că suntem hotăriți pentru orice. Suntem câteva sute de cărbunari gata să ne ungem cu mirul morții. Ne va veni ajutor și de la alți frați, căci pretutindeni cuțitul a ajuns la os ; ne vor ajuta și cetele de *furi*, pitiți acum prin mănăstiri, până la înfrunzirea codrilor. Nici Grecii macedoneni nu-i iubesc pe refugiați căci le sorb luminile ochilor. Ei înșiși vor fi cu noi, sau, cel puțin, nu în contra noastră.

— Atunci, iată planul nostru, zise Celea :

Vom ataca pe refugiați separat, individual, la început, ca să-i silim să părăsească, de frică, meleagurile noastre ; ori când, ori unde, trebue să fim dușmanii lor, dar afară din sate, pentru ca autoritățile să nu poată acuza, cu probe, pe Aromâni. Mai sunt și alte neamuri pe aici, afară de noi. De ce ne-ar bănui numai de cât pe noi ? Ne știind de cine să se anine, autoritățile vor prigoni și pe Grecii înșiși, și pe Bulgari, fapt ce ne va apropia și ne va solidariza la olaltă. Pentru aceasta se cere însă mutenie, executarea imediată a ordinelor ce va da comitetul nostru, alcătuit din câte trei reprezentanți din fiecare sat.

Insignele noastre sunt : un cap de mort ; sigiliul nostru are același tipar ; așa că, când vi se va înmâna și cui i se va înmâna un bilet, care de altfel, va trebui să fie imediat restituit comitetului, executorul să-și facă datoria cu hotărîre și tărie.

La nevoe însă, când ștafeta vă va vesti, să fiți toți gata, ca o armată când se sună alarma.

De mâne chiar începem, căci mâne e zi de târg și refugiații se vor duce în oraș, la Vodena, ca să-și cumpere cele trebuincioase ; doi din voi — cine credeți — luați-vă armele, cât e noapte, și mergeți de le ațineți calea. Dar, nu mai mult ca două focuri de armă, deocamdată, ca să răzbunăm moartea lui Spiru și a mamei sale. Apoi veniți în pădure, la nunca voastră ; în caz de arestare, nici o declarație, nici o mărturisire chiar de v'ar chinui ca pe Isus. Jurați ?

— Jurăm ! Și jurară, punând mâna pe Hristosul săpat în opac.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Apoi, fiecare, pe rând, repetă în șoapte câteva formule sacramentale.

* * *

Nu departe de colibe, într'o vale sinuoasă și adâncă, este o peșteră scorburoasă, teșită de ploi, de vreme și de vânturi. Peștera este enormă. Inlăuntru este scobită, are galerii întortochiate, pline de stalactite și stalagmite, de o formațiune bizară, capriționsă, cu fel de fel de cristalizațiuni fantastice. Ai crede că mâna unui sculptor maestru a tăiat unele figuri, de un realism neașteptat. Legenda și tradiția vorbesc că acolo și-ar fi ținut tăinuite comorile vechii regi ai Macedoniei, în timp de pericol și de războiu ; unii pretind că s'ar fi găsit acolo, cândva, monede de aur, geme și petre prețioase. Curios este că în stâncă sunt săpate dulapuri, și o candelă arde pe lângă o icoană tăiată în peatră ; de sigur, candela aceia este aprinsă la anumite zile, de câteva ori pe an, de locuitorii satelor vecine.

Superstiția populară povestește cum că un vuet surd, ca un mare ropot de torenți, s'ar fi auzind sub pământ, și că de acolo va irumpe odată o apă așa de mare că va îneca toată câmpia. De sigur, fantezii ale închipuirii ! Ceea ce este sigur, este faptul că în timpuri de restriște, pentru creștini, mulți se vor fi refugiat acolo. Se cunosc încă urmele unei capele vechi, iar candela și icoana de peatră, rămase din timpuri imemoriale, sunt o atestare în plus despre ceeace afirmăm. In pereți sunt și inscripții, grecești și latinești, foarte greu de descifrat, multe litere fiind șterse.

In peșteră pot încăpea câteva sute de inși ; altădată va fi fost mai încăpătoare, întru cât bolovani desprinși ocupă acum o parte din încăpere. Lumina nu străbate de nicăiri : numai cu torțe aprinse poți vizita caverna ; un aer greu, de mucigaiu, te izbește din toate părțile la intrare, iar un curent de aer umed și rece îți pune fiori în șira spinării. Intr'un colț mai lateral, ochiul vizitatorului este surprins și de rămășițe scheletice de animale, moarte, de sigur, în cavernă.

Mâna mai proaspătă a omului se cunoaște în unele galerii ; ba și două vetre cu cenușă arată că ființe omenești s'au abătut și se abat prin peșteră. Probabil, ceva briganzi vor fi sălășluit ernile sau poate le-a servit ca ascunzătoare în timp de urmărire.

Cărbunarii aromâni au ales această cavernă ca un fel de catacombă pentru viitoarele lor întâlniri. Spre a nu da nimic

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de bănuit că ar exista vreo intrare în subterana aceia misterioasă au astupat intrarea cu o lespede mare, care va fi servit cândva tot în scopul acesta, căci, potrivindu-se foarte bine cu borta, nimeni n'ar fi știut de existența ei.

Cărbunarii au dus în grotă pe oaspeți ca să le arate această taină pentru cazuri de nevoe și siguranță, luminându-le intrarea cu două mici lanterne. Mare le-a fost surpriza lor în fața stalactitelor și a stalagmitelor ciudate.

Nu mai era mult până'n zori. Cei patru vizitatori s'au retras, rămânând ca, măcar odată la săptămână, să-și dea întâlnire cu toții la colibele cărbunarilor farșaroți din satul Cândrova ; s'au înțeles totodată ca să dea de știre și la ceilalți cărbunari cari lucrau în alte părți.

Cu vizitatorii au pornit, la plecare, și doi tineri cari se angajaseră să atace pe refugiații greci ce s'ar fi dus la Vodena, după cumpărături.

Își luară armele, și, la un loc unde se desparte drumul, cârmiră la stânga, pe când Celea și frații Cârșeli o ținură la dreapta.

O geană de lumină purpurie se lămurea la răsărit când se apropiară de Vodena : erau zorile. Orașul era cufundat în somn încă. Pe ici-colo câte un trecător mai matinal ; în schimb. țăranii cu catâri încărcați, începeau să-și facă intrarea în oraș.

Frații Cârșeli își continuară drumul spre moșia lor ; Celea rămase la institutorul român din Vodena. Ca să nu dea nimănui de bănuit merse la o cafenea și angajă o partidă de table, joc favorit în Orient. Piața era plină de lume pe la orele zece ; o animație extraordinară. Ziua era caldă, soarele frumos și dătător de sănătate. Străzile, măturate și curate, surâdeau par'că după zilele grele de iarnă. Un parfum delicios plutea în văzduh. Nuanțele costumelor arătau că Vodena este un mozaic : Români, Greci, Bulgari, negustori evrei, fiecare cu tipul lui caracteristic, cu idiomul și cu preocupările pentru ziua de mâne : o mică babilonie de limbi și de neamuri.

Patrulele de soldați străbăteau piața în lung și în lat iar sergenții mențineau ordinea, îmbrăcați în haine noui și cu mustățile a la Wilhelm, fostul împărat al Germaniei. Grecii au o armată bine îmbrăcată, cu exterior impresionabil, care atrage privirile orășenilor, a țăranilor în particular.

Piața fu tulburată însă cam pe la miezul zilei. Precupe-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ţii îşi lăsau marfa, se adunau cârduri-cârduri, discutau, gesticulau, foarte intrigaţi.

Se adusese ştirea cum că doi refugiaţi fuseseră împuşcaţi ; nu trecu mult şi două cadavre, fură duse, pe catâri, la prefectura poliţiei, în plânsul şi în gemetele compatrioţilor lor.

Şi fiecare povestea ce nu văzuse, detaliind, exagerând, înflorind, după puterea imaginaţiei sale. Cine erau asasinii ? Nimeni nu ştia. Fel de fel de comentarii.

— Lasă, că ştim noi cine sunt vinovaţii ! zise un tânăr grec insular, mişcând din cap. Dar ne-o vor plăti Vlahii ! Să ştie ei, că aicea este Grecia ; că noi, cari ne-am părăsit casele, vom şti să ne facem datoria şi să ne apărăm. Da, da ! Crima au comis-o ori Bulgarii ori Vlahii, aceşti răufăcători sălbateci — cari n'au frică nici de lege, nici de Dumnezeu. Par'că noi nu ştim. Cu cine te întâlneşti se uită pieziş şi mormâe ca urşii din pădure...

La prefectură fu chemat un medic care făcu autopsia, dresând şi actele pentru constatările făcute ; apoi, autorităţile au procedat la cercetări, la arestări şi percheziţii, scotocind prin toate casele, întru căutarea de arme precum şi pentru probe despre vinovăţia celor bănuiţi. Măsurile cele mai severe fură luate cu privire la Bulgari şi la Români ; bătăi, înjurături, ameninţări, nimic nu fusese neglijat : copilaşii ţipau şi plângeau, văzându-şi pe părinţi maltrataţi, femeile se băteau cu pumnii în cap, fetele oftau şi gemeau pe înfundate, oraşul întreg era răscolit şi cuprins de jale, de revoltă şi de spaimă. Soldaţii umblau forfota de colo până colo, cu baioneta la armă şi cu ameninţarea întipărită pe feţele lor.

Vodena părea un lagăr în mişcare ; grupuri de cavalerişti străbăteau străzile, pe când vânzătorii, îşi încărcau marfa, gata de plecare ; prăvăliile se închideau, făcând un sgomot asurzitor la lăsarea obloanelor. Era un spectacol mai turburător ca în vremea războiului.

Coincidenţa făcu ca două aeroplane să sboară asupra oraşului, aruncând nişte manifeste inofensive, dar locuitorii erau foarte excitaţi şi îngrijoraţi — neştiind despre ce este vorba ; mulţi credeau că au să fie progromuri şi pretutindeni nu vedeai de cât porţi şi ferestre închise şi o tăcere de mormânt prin străzile periferice şi laterale. Ai fi zis cum că o mare nenorocire era pe punctul de a se deslănţui asupra oraşului

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

VI

Pe când scenele acestea se petreceau în oraș, sus, la munte, la colibele cărbunarilor, se strânseseră oameni din toate părțile spre a se înțelege în de ei asupra măsurilor de apărare și de organizare. Adunarea se ținu în încăperile peșterei, sub bolțile umezi și friguroase, de cari se izbeau liliecii, tulburați de sgomotul vocilor și pașilor.

Câteva torțe de rășină revărsau o lumină palidă și tristă, dând o culoare neprecisă fețelor omenești, cari, în întunerecul vag al grotei, păreau niște chipuri cioplite in peatră gălbue. Sfârâeala torțelor sporea tristețea și singurătatea locașului, iar vocile omenești, trezind ecou, răneau liniștea și tăcerea interiorului mut, asemenea unei cripte de mormânt ; pe când broștile țestoase, izbite de lumină, se mișcau de colo-colo, cu mersul lor încet și hidos, purtându-și, greoiu, carapacele de os prin colțurile mucigăite, cu miros pătrunzător.

La început vorba fusese domoală, potolită, în șoapte ; apoi, pe măsură ce discuția se aprindea, prin susțineri și contraziceri, glasurile deveneau mai volubile, mai aspre și mai îndrăznețe, așa cum este firea meridionalului în genere, a Românului în particular.

Toți erau gravi ca niște statui religioase, din catacombe ; pe fețele lor se citea hotărîrea aspră, rece, calculată, fără emoții și fără șovăeli ; iar pe frunțile brăzdate de lupte și suferinți, de sbucium și necazuri, se zugrăvise liniștea jertfirei pentru un scop suprem — mântuirea neamului.

Erau peste 200 de oameni, de toate vârstele; și toți înarmați, așa cum cere obiceiul la Aromâni ; iar armele, bine întreținute și sclipitoare, svârleau lumini fulgurante la slaba lumină a torțelor.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Printre cei mulți, se impunea bătrânul Barda, om de vr'o 50 de ani, înalt ca o coloană, spătos și bine închegat, cu o barbă deasă și presărată cu câte un fir de argint, cu ochii profunzi, severi, cu privirea mândră și tăioasă — ochi de vultur, ce nu cunoaște de cât largul zărilor și apele albastre ale cerului.

Sculându-se în picioare, toți tăcură, ca prin farmec, ațintindu-și privirile spre el. Cu glas puternic, cam răgușit, grăi :

— Din două una : ori ne batem, ori ne supunem ; dacă ne batem, gătiți-vă de luptă și de moarte ; dacă ne supunem, atârnați armele în cue și căutați-vă liniștiți de cuptoarele voastre de cărbuni : altă eșire nu e....

Părinții noștri puneau onoarea mai presus ca viața ; noi înșine ne-am războit, de mult ori, ca să fim ceea ce suntem ; nu este unul dintre noi care să nu poarte urmele unei răni măcar ; uitați-vă la Giavela ! Pieptul lui este numai cicatrice iar fața îi este brăzdată de atâtea tăișuri de cuțit. Cât despre mine, ce să vă vorbesc ! Mă cunoașteți ! Nu m'am dat nici odată în lături dela pericol. Acum : dacă credeți că e nevoe de luptă — luptă să fie ! Iar dacă sperăm în timpuri mai bune, recomand cumințenia, căci, nu totdeauna violența este mama izbânzilor. Să lăsăm timpul să ne lumineze ; el este cel mai bun povățuitor. Poate, după această revărsare a valurilor de coloniști greci, cerul să se mai însenine, iar drepturile și averile noastre să fie legal apărate. Acuma sunt timpuri grele. Pe timp de furtună, marea bate malurile, fărâmă stâncile și aruncă la țărm scoici și erburi smulse din adânc ; apoi se liniștește și țărmul își recapătă liniștea și lumina soarelui. Poate, dacă mă înțelegeți, avem aceiași soartă și noi : Va trece furtuna de azi și ne vom bucura de ziua de mâine. Ce nu face răbdarea și cumințenia !

S'a zis însă : suntem ca în războiu ; ni se iau vitele ; ni se pun biruri grele ; ne scot din case ca să pue coloniști străini ; suntem deposedați de străini — și câte altele. Le știu pe toate. Să vedem, însă, până unde și până când ! De nu vor înceta, este timp să ne resgândim. O luptă cu statul nu este lucru ușor. S'o știți. Vom învinge azi, ne vor înfrânge mâine. Noi nu putem avea de cât succese locale, de natură haiducească, nici odată pe câmp deschis. Apoi fami-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

liile noastre ! Vor fi arestate, pornite cârduri-cârduri, spre închisorile din Salonic — cum s'a mai întâmplat.

S'a vorbit de o bejanie în România. Foarte bine. Am auzit că acolo năpădesc toți străinii ; cred, dară, că ar fi loc și soare și pentru noi — os din osul lor. Dar nu putem ști dragostea lor pentru noi ; ca să pornim fără știință și asigurare — așa, într'odoară nu e bine ! Toate lucrurile bune se fac cu socoteală și adâncă chibzuință. Propun, prin urmare, o delegație, care să plece în România spre a se înțelege cu cei cari conduc destinele neamului. Așa înțeleg eu emigrarea ; altfel, în ce mă privește, rămân, voi lupta, dacă va fi nevoe, și, voi muri, încai, în freamătul brazilor, aci, unde au trăit și au murit moșii și strămoșii noștri.

La necunoscut nu mă îndur să merg. Dacă România nu ne primește ! Dacă nu ne dă pământ ca să ne întemeem așezările ! Putem noi rătăci pe drumuri, ca păsările fără cuib, ori ca cerșetorii schilozi ? Putem ? Mrturisiți ! Este cineva, printre voi, care s'ar îmjosi să se pue serv la altul, ori să-și vadă copii flămânzind și mamele bocindu-se ? Spuneți, este !

Dacă se găsește cineva care s'ar putea împăca cu acest gând, un lucru rămâne : am ajuns un popor fără onoare și fără demnitate ; și când un popor perde aceste două virtuți, nu merită să trăiască !

Nu prin ticăloșie s'a păstrat neamul nostru, ci prin lupte, suferinți, mândrie și tenacitate. Sunt, deci, pentru o delegație în țara românească, căci am auzit cum că Brătianu și Alexandru Constantinescu, miniștri liberali, ne arată multă simpatie și solicitudine. Dacă delegația nu izbutește, rămânem locului ; dacă ne asupresc, luptăm până la unul și murim așa cum știau să moară bătrânii noștri — așa cum este porunca neamului, pe care o purtăm în sânge !

Și, scoțând din teacă paloșul, închee, cu glas adânc, de oștaș gata de luptă, și de preot, gata de jertfă.

— Jur pe paloșul acesta că voi muri pentru limbă și credință, dacă așa stă scris, apărând, cu sângele meu, viața, averea și credința poporului al cărui fiu sunt ! Amin !

Un murmur vag, ca de valuri răscolite, isbucni sub bolțile grotei, iar o bufniță bătu din aripi, sburând dintr'o crăpătură de stâncă.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

La eșirea din grotă, liniștea și tăcerea reintrară în stăpânire. Afară bătea un vânt umed de primăvară, dând glas crengilor uscate ce se legănau încet, ca niște evantalii, în aerul argintat de luminile stelare.

Trăiască Bardă ! răsunară glasurile tuturora, scuturând-și armele, al căror sunet umplu golurile văii cu un sgomot înfiorător.

Are dreptate ! O delegație în România — înainte de toate ; apoi, ce-o da Dumnezeu !

— Dar pe cine trimetem ? Noi suntem bieți oameni simpli, fără carte, și nu putem grăi cu oameni mari, al căror grase deosibește, întru câtva, de graiul nostru aromânesc.

— Pe Celea, institutorul nostru, vom trimite, reluă voinicul Bardă ; acolo, la București, sunt destui cărturari de ai noștri cari să umble pentru noi ; numai un lucru vă întreb : este în voea voastră propunerea mea ? Dacă aprobați, ridicați mâinile sus !

Și sute de brațe s'au ridicat, ca împinse de un resort. Apoi, Bardă întinse o mică evanghelie, pe un bloc de stâncă, și toți jurară că vor face așa cum cer interesele neamului...

Natura era adormită, înfășurată în giulgiurile subțiri și străvezii ale nopții ; și doar câte un țipăt sfâșietor de trist, de pasăre de noapte, întretăia încremenita tăcere a pădurii. Colo departe, pe pantele dealurilor și pe șesuri, se vedeau albind satele, cu turme de oi albe, împrăștiate după pășune, pe când luceafărul clipea molatic deasupra vârfurilor de brazi înalți.

Cărbunarii mergeau grupuri-grupuri, tăcuți, ca niște soldați cercetași ce își înăbușe până și sgomotul pașilor ; griji amare și gânduri grele îi stăpâneau și îi frământau. Cu mantalele puse pe umerii lor, cu glugile în cap, păreau niște călugări capucini din tablourile lui Zurbaran, stăpâniți de un singur crez și de o singură credință : *salvarea neamului*. In România sau în Macedonia, oricând și oriunde, o poruncă fatală și inexorabilă le cerea să muncească și să lupte pentru triumful rasei latine — ai cărei demni și prototipici reprezentanți au fost, sunt și vor fi. Inchiși între barierile neospitaliere ale munților, ei au conștiința rasei și a curățeniei sângelui, întrucât au trăit feriți de contactul cu străinii și au evitat promiscuitatea, care alterează tipul și psihicul neamurilor. Sub turci au trăit ca albinele în stupuri, cultivând ca

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

și ele, fagurele de miere, care ete limba, derivată din tulpina limbei latine, în toată structura și în toate formele ei. Și acum, pentru această limbă erau hotărîți să lupte. Un instinct profund le poruncea să-și părăsească până și vetrele, și zeii penați, strămutându-se peste mări și țări — doară doară și-or păstra mai departe paladiul național... graiul părinților lor...

Sunt clipe când, din adâncul ființei noastre răsar lumini misterioase, ce luminează zarea viitorului, ca luminile astraie întunerecul nopților ; sunt rare clipele acestea dar există... Se zice, cum că omul, când se apropie de moarte, își vede tot trecutul, ca scenele de panoramă. Și popoarele au aceiași viziune, în momentele supreme ale existenții lor. In astfel de momente, chiar popoarele cele mai superbe primesc fatalitatea clipelor de restriște, mânate de instinctul perpetuării speciei și al rasei.

Sub imperiul acestor sentimente, cărbunarii noștri se simțeau fericiți, după sfaturile lui Bardă, că se vor desrădăcina, în interesul vialității neamului, și erau mândri că vor lupta și vor muri pe moșiile lor — în caz când emigrarea le-ar fi fost refuzată. O taine ale sufletului ! Cine ar putea vr'odată să străbată întunerecul ce vă înconjoară ! In ritmul de ascensiune și scoborîre a vieții omenești, un singur lucru e sigur : *instinctul !* Il găsim la oameni ca și la animale, căci natura a lucrat virtual în senzul străfulgerărilor iluminatorii...

Dela Socrate, cu demonul lui prevenitor, până la cea mai inferioară insectă — instinctul este regulatorul cel mai sigur al vieții pământești...

* * *

Pe când cărbunarii pășeau împovărați de gânduri, pe poteca umedă și lunecoasă a pădurii, răsăritul prindea să capete lumini roșiatice de o nuanță trandafirie; iar munții să-și desvălue siluetele în clar-obscurul zorilor. Un cocoș sălbatec își trâmbiță domnia din imperiul său adormit și cufundat în umbră.

O parte din cărbunari rămaseră la colibele lor: alții se duseră la sălașele de mai departe, așezate pe pantele muntelui.

— Că bine a grăit viteazul Bardă, zise într'un târziu faimosul Corbu, care strivea ursul în brațele lui puternice. Cuminte bărbat!

— Cuminte ! grăiră și ceilalți, într'un glas. Dar ați

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

băgat de seamă ? Numai Cole Ceapa nu prea părea încântat ! Cine l'a mai adus și pe el la adunare !

— Hm ! Cole Ceapa ! Un ticălos și un nemernic ! Un trădător și un vândut ! Nici odată nu-i poți fi pe plac ! Crede că lumea începe cu el și va sfârși cu el ! Pe dânsul numai banul îl interesează. Nu face nimica fără interes. Cred că și pe mama lui ar înghiți-o, dacă ar ști că-i crește burta mai mare. Câne lepros ! Nici odată nu are o convingere, un sentiment durabil, o prietenie. Își schimbă părerile și prietenii ca șarpele cămașa ! Dar vom strivi noi capul viperii, dacă își arată dinții !

— Cum ? Să ucidem pe unul din ai noștri ! grăi unul mai bătrâior.

— Pentru patrie ucid și pe copilul meu, barba Kendra ! Auzi colo! Când un popor poate suferi pe un trădător, să știi că nu mai e nădejde de mântuire; și să mai știi cum că rana care nu este curățită la timp, de puroiu, învenințează trupul tot! Așa, moș Kendra, așa! Vei fi tu mai bătrân, dar am văzut și noi multe... Nu lăsa năpârcele să se plodească căci...

Pildele rele sunt primejdioase. Câteva omizi pasc floarea pomului întreg și rodul se duce! Nu ne trebuesc trădători și spioni... nu!... Ce caută Ceapa printre noi ? Nu este agentul grecilor, el, român din moși strămoși! El își vinde neamul ca Iuda pe Hristos, pentru arginți !... Moarte lui. Ori de nu, suntem toți niște trădători; toți, toți, toți... Neamul nostru nu cunoaște trădarea; e prima molimă printre noi; s'o combatem, căci altfel, se va așeza ca la ea acasă.

— Drept ! Drept ! Strivește năpârca în găoace ! Nu poate fi iubire de oameni unde suflă duhul trădării. Fără Iuda nu murea Hristos și fără Hristos nu era biserica ! Ceapa e un trădător ! El trebue să moară !

— Dacă mâne suntem denunțați — grăi un tânăr de vr'o 18 ani — mă însărcinez eu să sdrobesc capul acestui mișel. Și, ridicând mâna spre cer, adăugă : uite, mă jur pe lumina stelelor de sus !

— Tu, mă ? Tu ? Tu Care plângi când auzi cântecul privighetoarei ? Tu care oftezi când fluturul îngheață de brumă ? Tu ai suflet de femee, mă Nica, mă!

— Da ! Eu plâng când asoult cântecul de privighetoare

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

și oftez când fluturașul moare, dar deviu tigru, dacă cineva se atinge de mama mea, ori de neamul meu! S'o știți! Nu-i ucigaș acela care ucide în război, ci e laș cine stă cu brațele cruce pe piept, când patria este în primejdie... Mâne, dar, mâne, ucid, dacă suntem trădați... Iar de nu, ucideți-mă voi pe mine...

Cucurigu ! răsună iar glasul cocoșului sălbatec, umplând afundurile pădurii de un freamăt de melancolie. Și toți tăcură, cu capetele plecate, ca la o spovedanie, în agonia morții...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

VI

Cu toate cercetările poliției și a siguranței nu s'au putut descoperi făptuitorii asasinatului. Zadarnice au fost toate sforțările : nici bătaea cu frânghii ude, nici cătușele, nici opăririle cu untdelemn fiert, nici înțepăturile cu ace și aschiile puse în unghii, nimica, nimica n'a putut înfrânge stăpânirea învinovățiților și n'a reușit a înmuia curagiul lor.

— Ai naibei Români ! afurisit popor ! Nicio lacrimă ! Nici un geamăt ! Fiare sălbatece ! Se văd, după ceafă ! Par'c'ar fi niște tauri !

Așa vorbiau polițiștii greci între ei. Erau topiți că nu reușesc să descopere pe făptași ; iar dela Salonic telefonul zurla într'una, cerând deslușiri.

— Allo ! Allo Prefectura ! Rezultatul ! Au fost găsiți autorii ? Nu ? Rău, foarte rău ! Pe cine bănuiți ? Cum ? Pe Români ? Pe Bulgari ? Stâlciți-i ! Striviți-i ! Altfel ne facem de rușine ! Ne amenință rebeliunea ! In lanțuri ursii ăștia din văgăunile munților ! Trimiteți-i pe jos, la Salonic, bărbați și femei ! Nici o milă !

— Dar România ? Fac adunări Macedonenii, scriu, se plâng, protestează.

— Ce România ! Suntem la noi acasă și ne întindem cum vrem și cum dorim. Doar nu e Venizelos la cârmă, prietenul Românilor, ca să le ție hangul. Bateți, închideți, ardeți cu ferul roșu ! Inchideți-le școlile și bisericile ; arestați pe preoți și pe institutori !...

Și o goană nebună s'a deslănțuit...

Româncele nu mai cutezau să meargă după apă, la cișmele ; copiii, erau alungați cu pietre de alții, puși de autorități, de cum se arătau pe stradă. Bărbații erau spionați, su-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

praveghiați și controlați. Dacă li se găsea un briceag erau pe loc arestați. Teroarea domnia pretutindeni. Erea o închiziție civilă permanentă și nu lipseau decât doar *autodafeele*.

Se mirau și străinii de atâta răutate și prigoană. Iritația se accentua zi de zi la Români ; scrîșniturile din dinți erau pronosticul unei violente izbucniri și nu arare ori oamenii legii și ai autorităților erau sfidați pe stradă ori scărmănați prin ogrăzi.

Intr'o zi, sgomot mare pe uliți ; iar la hanul lui Costa Vasile mișcare și vaete. Patrulele opriau pe trecători, cercetau, întrebau, controlau, scotocind prin buzunare. Venise ordin dela Salonic cum că siguranța avea știri precise despre adunările Românilor, sus, la munte, la colibele cărbunarilor.

Hanul lui Costa Vasile, un han vechiu, cu strașinele de scânduri roase de ploi și de vânturi, dela marginea orașului, era un han faimos, unde se strângeau derbedeii, țăranii pacinici și muncitori, în zile de târg, precum și toți cei certați cu justiția.

In timpul Turcilor, de multe ori, veneau chiar bandiți de codru ca să huzurească și să chefuiască, în timpul nopții, așteptându-și prada — vr'un bogat trecător, ori vr'un beiu turc, asupritor ai bietelor raiale de la șes — Greci și Bulgari.

Hanul avea o vedere sinistră : zidurile negre și masive, platanul din mijlocu curții, de o uriașă mărime, zăbrelele ruginite, cuiburile de ciori, ce cârâiau toată ziulica pe sub strașini și prin crăpături, toate cele îi dădeau o înfățișare mohorîtă, de închisoare cu grele și triste amintiri. Și, într'adevăr, fusese odinioară un fel de Bastilie, transformată apoi în han.

Se svonise, cum că la han fuseseră găzduiți autorii asasinatului și acum era schingiuit patronul hanului de sbirii poliției.

Se afirma de unii, că fusese opărit cu unt fiert și pornit la Salonic a doua zi—pentru încăpățînarea de a nu fi destăinuit complicitatea lui, ca gazdă tăinuitoare. Nu știm dacă faptul opărirei este adevărat, putem afirma însă că procedeul acesta barbar era un sistem în Macedonia. Ca *corpus delicti* autoritățile au găsit două puști manliher, câteva cartușe și o uniformă de soldat pătată cu sânge. Toate mijloacele de constrângere n'au smuls adevărul din gura hangiului. După

1 „Calvarul Neamului".

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

perchiziția fără rezultat, dela han, o companie de soldați, însoțiți și de polițiști, porniră spre colibele cărbunarilor.

Urcau panta muntelui încet și gânditori : aveau cu dânșii și doi catâri încărcați cu mitraliere ; se vedeau cum merg pe cotitura strâmtă și gălbue, sub razele soarelui de amiazi ; apoi s'au afundat în pădurea deasă și neagră, cu arbori înalți și svelți ca niște obeliscuri.

O altă coloană de soldați din spre Neagusta se revărsase în aceiași direcție. In fruntea lor mergea trădătorul Ceapa, spionul vândut pe arginți. Mergea posomorît și cu fruntea încrețită, cu ochii pironiți în pământ. Beteag de un picior, mergea șchiopătând, ca un câne cu laba tăiată. Era mic de statură, cu ochii cam sașii și bulbucați, părul roșcat, spânatec și cu buza inferioară pronunțată. Toată făptura lui era un amestec de răutate și viclenie, de lașitate și de sfidare tot odată. Ca toți oamenii răi și perverși, căutătura lui era rece, aspră și ocolitoare ; niciodată nu se uita drept în ochii cuiva, spre deosebire de zâmbetul lui care era onctuos și prevenitor. Un ochiu experimentat putea citi în surîsul acela, de Iuda smerit, toată mizeria și ticăloșia perversității. Se vorbeau multe pe socoteala acestui tip respingător : că, haiduc fiind, și-ar fi ucis în somn, doi tovarăși ca să-i despoae de avutul lor ; că oriunde și oricând intriga, calomnia, urmărea planurile și interesele sale cu o stăruință și cu o perversitate respingătoare, antipatică și diabolică. Dotat cu mult simț practic, lacom și rapace ca o pasăre de pradă, exercita un oarecare ascendent asupra firilor slabe și a inteligenților mărginite. Meșter în intrigi, avea însușirea de a nu-și da pe față gândurile, și nu se supăra niciodată. Nimeni nu putea pătrunde tainele sufletului său întunecat.

Tânărul cărbunar Nica, al cărui suflet femenin era de o sensibilitate excesivă, a cărui privire limpede și leonină te pătrundea până în toate tainele inimii, hrănea un sentiment de repulsiune invincibilă față de acel mizerabil egoist, care nu trăia, nu gândea și nu simțea de cât pentru el și numai pentru el.

Cum l'a zărit, de departe, venind în fruntea soldaților, zise către ai lui: Iată-l pe Ceapa trădătorul! Nu vă spuneam, moș Kendra, că-i un mizerabil! O năpârcă veninoasă a cărei mușcătură aduce moartea ! Ce ziceți acum ? Il mai apărați ? Merită să trăiască acest Iuda al neamului ? Acest vânzător de frați ! Spionul acesta periculos ! O, vai ! Astăzi îl dau și

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mă dau jertfă iadului! Am jurat! Mă țin de cuvânt! Numai un lucru, vă rog : aveți grijă dă sărmana mea mamă, și, dacă voi muri, împușcat de soldați, îngropați-mi trupul sub bradul de la izvor!

Intre timp, soldații se apropiară de colibele cărbunarilor, din amândouă părțile: erau vr'o sută douăzeci de inși.

Dulăii se deteră la ei, furioși, ca niște tigri, sălbateci și lacomi de carne de om, lătrând avan. Pădurea răsuna de lătratul puternic. Un foc de armă doborî pe cel mai îndrăzneț. Cărbunarii săriră, prinseră și legară pe ceilalți dulăi.

Prin colibe începu o perchiziție amănunțită. Toate colțurile și hainele fură scotocite. Nu s'a găsit nimic, nici o armă. Cărbunarii le ascunseră în scorburile arborilor, de cum au văzut pe soldați, urcând muntele.

Cei doi locotenenți spumau de mânie; începură să bată și să amenințe cu moartea, dacă nu predau armele. Zadarnic! Cărbunarii rămâneau reci, indiferenți și impasibili, până când spionul Ceapa, arzând un fer în foc, vroi să-l apliçe pe fruntea bătrânului Kendra, surâzând demonic. Atunci, tânărul Nica, repede ca fulgerul, smulse un pumnal din haina lui și, cu o lovitură năpraznică, dată în gâtlejul trădătorului, îl întinse lat la picioarele lui Kendra. Un horcăit, încă unul, câteva convulsiuni, și trupul rămase înțepenit. Soldații se uitau încremeniți când la cadavru, când la tânărul erou, senin și împăcat cu el însuși, ca un tânăr preot păgân, ce adusese jertfa sa la altar. Pumnalul fumega încă în mâna dreaptă, când, mai mulți soldați, desmeteciți, săriră la făptaș ca să-l lege. Cu lovituri de pumnal, date la dreapta și la stânga, tânărul Nica mai aduse un olocaust zeului războinic, dar căzu și el străpuns de baionetele necruțătoare. Un zâmbet luminos și nevinovat încremeni pe buzele lui tinere — neștiutoare de minciună și de perversitate. Câinii lătrau, mârâitnd a jale, în lanțurile lor, smucindu-se nervoși și fioroși...

O tăcere și o tristețe apăsătoare urmă groaznicei tragedii: soldați și superiori stăteau nemișcați, pironiți locului, în fața celor trei cadavre; doar pădurea își murmura adânc, ca un cântec de litanie, sbuciumul ei primăvăratec, atinsă de suflarea vântului drumeț.

* * *

Către seară, soldații coborau cărarea muntelui, ducând sub baionete opt cărbunari, legați cu [illegible] la spate. Mergeau

ROMÂNIA Universitatea Regele Ferdinand I Biblioteca Centrală

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr.1901-1932

tăcuți, pe gânduri; nu se auzea de cât tropotul uscat al încălțămintelor pe pământul dur și lucios al cărării ; în tactul ritmic al mersului aveai impresia unui convoi de înmormântare. Numai câțiva cărbunari, mai bătrâni, fuseseră lăsați la colibe, ca să îngroape pe cei morți. Tânărul Nica fu culcat la rădăcina bradului, de lângă izvor, potrivit dorinței lui ; trădătorul Ceapa și soldatul într'o groapă comună. In sunetul lopeților și a casmalelor, cei trei cărbunari, vorbindu-și încet și potolit, ziceau :

— Viteaz băiat ! Adevărat român ! Ca un leu s'a repezit, când moș Kendra era să fie ars la frunte, spre rușinea noastră, a tuturora!

— Cine ar fi crezut ? răspundea altul. Părea blând ca o fată! In ochii lui citeai nevinovăția; era așa de bun și de ascultător; nici odată nu l'am văzut supărat; vecinic cu zâmbetul pe buze și cu cântecul în gură! Leit mama lui! Și acum! Doarme somnul de veci! Fie-i țărâna ușoară!

— He! He! Voi nu l'ați cunoscut bine, grăi al treilea. Aparențele înșală de multe ori. Eu i-am surprins de multe ori tainele gândurilor sale.

Era o fire ciudată: amestec de bunătate și de nevinovăție, bun și îndatoritor, dar suflet aprins, neînfrânat, când un sentiment mare se aprindea în inima lui. Plângea, când auzea cântecul păsărelelor, dar devenea leu ce-și mișcă coama de furie, când îi vorbeai de suferințele neamului.

Acum un an — mi-aduc aminte — tăiam crengi în pădure, ca să ridicăm colibele, răsturnate de uragan. Eu mă trudeam, zorind ; el, pe semne, înduioșat de truda mea, căci eram cam bolnav de friguri, mă rugă frumos să mă odihnesc, *căci are să-i vie el de hac lucrului* ; și, când m'am așezat pe un buștean, ca să fumez o țigară, 'l-auzii grăind:

— Așa-i, unchiule, că noi Românii suntem veniți din Italia, cum spune la carte!

— Așa-i nepoate!

— E drept că strămoșii noștri au fost cei mai viteji luptători și au avut toate virtuțile ?

— Foarte drept, Nicule!

— Dar cum se face că astăzi înghițim prigoana tuturor liftelor ?

— Hei! Hei! s'au schimbat timpurile! Străinii sunt

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

mulți, noi puțini ! Ei au armate, noi n'avem nimica ! Noi nu suntem ai nimănui !

Toți ne urăsc și ne dușmănesc!

— Tocmai pentru că ne urăsc și ne dușmănesc, unchiule, ar fi de dorit să ne unim și să ne apărăm. Suntem puțini, zici!

— Nu-i nimica ; nu numărul, ci unirea face puterea : dragostea de neam, când e fierbinte, despică lumea ca vulcanii munții.

Eu sunt tânăr, nu cunosc încă multe, dar un glas tainic îmi șoptește, că, prin curagiu și voință, se învinge. Ai văzut agricultorii : întâiu seamănă, apoi secere. Noi trebue să deșteptăm poporul, să-l luminăm, și apoi izbânda vine de la sine.

Bătrânii noștri ne spun că am venit din Italia; învățătorul ne povestea, la școală, că Roma avea, la început, numai câteva colibe țuguiete, ca ale noastre bunăoară, dar prin vitejie a cucerit lumea întreagă; de atunci, de când i-văzătorul ne-a povestit ce a fost Roma și cum a ajuns stăpâna lumii, mă urmărește un singur gând: să facem și noi, Aromânii, ce au făcut Romanii — să luptăm mereu până ne vom face o țară a noastră. Ce zici, unchiule, nu s'ar putea ?

— Copil ce ești ! O țară a noastră ! Când ai atâția stăpâni : Greci, Sârbi, Bulgari ! Copilării !

— Și-apoi dacă! Să ne revoltăm! Să-i alungăm! Eu, cum știi, nu-s băiat certăreț, dar când mă apuc la hartă, biruesc, singur, zece inși. Știi de ce ? Pentrucă vreau să biruesc. E lucru mare să vrei! In voință stă biruința. Nu m'aș atinge de o muscă ; dar n'aș cruța pe nimeni, dacă stă în potriva neamului... Mă crezi, unchiule !

Așa îmi vorbea bietul Nica; și iată că și-a îndeplinit datoria. In copilul acesta trăiau zece bărbați! Dumnezeu să aibă milă de mama lui...

— Se prăpădește, când va afla, răspunseră ceilalți — și se cruciră. Târziu, când noaptea se lăsă pe pământ, cei trei cărbunari stăteau în jurul focului, ascultând freamătul crengilor și cântecul jalnic al ciuhurezului, ce venea din adâncul pădurii, ca un glas de dincolo de mormânt.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

VII

Pe când acestea se petreceau la munte, în oraș se desfășura o altă dramă pasională ; o tânără romîncă, fata lui Costa Ciutra, fruntaș cu multă vază, se înamorase de un refugiat, făcut par'că din adinsul pentru iubire. Frumos și îndrăzneț, ca însuși amorul, făcuse victime chiar în Macedonia cea aspră, cu moravuri rigide ; și suferința era cu atât mai amară, cu cât, dragostea rămânând platonică, vemele pasiunii rodea inima îndrăgostitelor.

Vanghea, noua cucerire a ofițerului Palicaros, stătea ceasuri întregi la fereastră, ca să-i vadă silueta, în colțul străzii ; stătea cu mâna la gherghef, dar cu ochii visători la casa adoratului. Nu-și vorbiseră niciodată ; se înțelegeau numai din priviri, în cari ardea patima cea mai nevinovată a fetei, dar plină de înțeles și de ispită a tânărului.

Dela un timp, fata pălise, căzuse pe gânduri, părea desprinsă din lumea realităților, fapt ca trezise neliniște la părinți.

Vanghea avea și doi frați : George, cel mai mare, fire mândră și violentă ; Nicu, mezinul, blând și iubitor, plin de atențiuni prevenitoare față de sora lui.

Intr'o dimineață, fata își puse scăunelul, ca de obiceiu, lângă fereastră, și se uita afară. George, care venea călare dela munte, băgă de seamă că ofițerul grec arunca ochiade și făcea semne cu tâlc, arătând o scrisoare Vanghei. A fost de ajuns : bănuelile familiei erau dovedite. O furie oarbă, răzbunătoare, cuprinse inima tânărului român ; îi tremura toată carnea pe corp ; ochii i se injectară ; vedea negru în fața lui. Instinctiv, duse mâna la prășelele cuțitului și primul lui gând fu să doboare cu o lovitură pe seducătorul virtuții ne-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/indrr1901-1932

prihănite. Dar, raţiunea rece puse stăpânire pe patima arzătoare a răzbunării şi un surîs amar, demonic, de ură stăvilită, îi contractă masca de bronz a obrazului.

— Răbdare ! îşi zise în gând, cu o sinistră hotărîre. Timpul nu-i pierdut !

Şi, trecând pe lângă ofiţer, îi arunca una din acele priviri ce înmărmuresc chiar şi curagiul cel mai încercat... Vanghea, de cum îl văzu, sări ca muşcată de şarpe : îi cunoştea firea şi susceptibilitatea. Pentru el, onoarea era singura zeiţă căreia i se închina ; iar ascendentul lui moral era aşa de mare, în familie, că toţi erau sub influenţa lui, ca şi cum el ar fi fost *pater familias*, a cărui autoritate, la Aromâni, este infinită şi nediscutată.

Pe scară se întâlni cu mama lui, o femee subţirică, cam bolnăvicioasă, dar de o distincţie discretă şi de o bunătate maternă de sfântă.

— Ce treci ca furtuna pe lângă mine, George ! Eşti supărat pe mama ta ? Şi un oftat adânc îi umflă coşul peptului.

— Nu, mamo, nu, ştii cât te iubesc, dar sunt supărat din pricină că străinii ăştia, refugiaţii, ne-au căzut colac peste pupăză !

— Şi-apoi dacă ! Nouă ni-i bine în casă, treburile merg frumos şi doar nu ne-om prăpădi de grija lor !

— Oare ! Eşti femee, mamă dragă, şi judeci ca atare ; eu însă nu ! Ştiu ce ne aşteaptă ! Apoi, dintr'un salt, fu în capul scării.

Soră-sa Vanghea întredeschise uşa, speriată ; în liniştea odăii îşi auzea tictacul inimii, iar mânele îi tremurau ; în corpul ei simţea ca o sfârşeală de leşin.

George se uită mânios la ea, fără ca să articuleze un cuvânt ; doar privirea lui părea o lamă ascuţită, de oţel ; şi sprâncenele încruntate i se clăteau — ticul lui obicinuit, când pasiunea îl domina ; o cută aspră îi arcuia gura în partea stângă a obrazului.

La masă fu sumbru şi morocănos ; din toată fiinţa lui se desprindea ceva glacial, care provoca o atmosferă de tăcere silită la toată familia. Se uitau unii la alţii, pe furiş, şi nimeni nu se îndura să rupă tăcerea apăsătoare.

Fiecare se întreba în sinea lui : — Ce-o fi având oare ? Ce s'o fi întâmplat ?

După prânz, la cafea, George vorbi cu aluziuni transpa-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

rente la moravurile aduse de imigrați, adăugând: *să-i fe-rească sfântul de a cădea în mrejile noastre! Le-am dat asil, le-am dat pâne și adăpost, dar le vom da și otravă, noi Românii, dacă nu ne vor respecta legile și moravurile!*

Vanghea se roșise până'n rădăcina părului, iar Nicu, fratele mezin, zise: *Fiecare cum își așterne așa va dormi!*

* * *

Spre seară, intră în curte caravana de catâri, ce venea dela Salonic, cu marfă pentru negustori. Chirigiul, dete jos de pe spinarea catârilor sacii, scoase samarele, apoi, datoria făcută, își aprinse o țigară, așezându-se pe prispa albă, de curând văruită.

Vanghea aduse clondirul de rachiu și bătrânul servitor trase câteva înghițituri sdravene, mulțumind; servea de 20 de ani la Costa Ciutra și era de un devotament admirabil. Pentru că-i muriseră nevasta și copiii, avea, pentru familia stăpânului său, o dragoste nemărginită.

— Vanghea, ia vino să-ți dau darul ce ți-am adus, grăi către fata care vâra o plăcintă, în gura cuptorului, de lângă colțul grădinii; și întinse un șirag de boabe de chilimbar, surîzând. Copila, roșă de flăcările focului și de bucurie, se săltă ușoară ca o antilopă și luă din mâna lui darul prețios. Iar ochii ei mari și inteligenți râdeau de încântarea și mulțumirea ce se armonizau așa de bine cu dispoziția ei sufletească, căci iubea pentru prima oară, cinstit și nevinovat.

La cină fu oarecare veselie, cu toată rezerva lui George, căruia obsesia întâmplării de dimineață nu-i dădea pace. Vinul dezlegase limbile, povestirile chirigiului stârneau curiozitatea, și, fericirea părea că domnește în toată casa. Prin ferestrele deschise se auzea ronțăitul catârilor, ce își mâncau ultimele boabe de orz din ieslea de piatră lucie și curată, iar câte un lătrat de câne, pe lângă garduri, tăia tăcerea și armonia liniștei de noapte, cu cerul încrustat cu milioane de medalii de argint strălucitor.

Pe stradă nici un sgomot; doar pașii patrulei răsunau pe paveaua smolită de umbrele nopții și câte un fluerat ascuțit de paznici tulbura încremenita tăcere.

Când ceasornicul dela biserica din piață bătu miezul nopții, familia Costa Ciutra se duse la culcare. După puțin nu se auziau decât sforăeturi și vorbe nedeslușite, înțânate în somn. Luna se ridicase plină de-asupra dealurilor, înceând vasta câmpie a Ienigeului într'o lumină argintie de o feerică

splendoare. Razele ei străbăteau în odaea Vanghei prin perdelele albe și subțiri, dând o caldă voluptate cadrelor, mobilelor, tuturor obiectelor din casă; iar podeaua de scândur: se păta cu pete de umbre și lumini, ce păreau zugrăvite cu cărbunele, sau smălțuite cu smalț de aur topit.

Vanghea nu putea dormi ; privea cerul spuzit de stele și o melancolie dulce, o tristețe neliniștitoare, îi adumbrea sufletul. Două lacrimi se lăsară de-alungul obrajilor și un oftat ușor îi descleștă buzele. Iubea. Era patima tinereții, sfântă ca cerul și vecinică ca universul, era iubirea ce-i chinuia fecioria.

Intr'un mediu cu moravuri austere, cum este Macedonia, pasiunile cele mai violente rămân mute, și, de cele mai multe ori, nu-și găsesc repaosul de cât în moarte. căci o morală tradiționalistă cere ca până și căsătoriile să se facă prin voia și buna înțelegere a părinților, fetele fiind sub autoritatea și jurisdicția absolută a tatălui.

Și Vanghea, care iubea pe un străin, dușman al neamului, știa bine cum că inima îi va fi sdrobită, fără folos și fără speranță de împlinire a dorinței și a visului i ei feciorelnic. A iubi pe un străin ? Și încă din cei cari deposedau și despoiau de avutul lor pe Români ? O, nu ! Era mai mult de cât o crimă națională ; însemna sfidarea moralei, negarea trecutului, batjocrârea virtuților strămoșești !

Și totuși, și totuși ! Vanghea ubea ! Ea suferea din pricină că un glas lăuntric — glasul conștiinții — îi spunea : *nici odată, nici odată ! El nu va fi al tău, pe calea legilor bisericești !*

Și, o disperare de moarte o copleșea pe biata copilă ! Câte odată, firea ei blajină, pasivă și resemnată, se revolta la gândul că libertatea ei de ființă umană este încătușată de voința ierarhică a familiei. Se întreba în sinea ei : de unde dreptul acesta de a fi socotită ca o sclavă a voinței părintești ? Dar răsvrătirea sufletească nu dura mult. Sentimentul voliționel se anihila dela sine și Vanghea devenea iar copila disciplinată, timidă și ascultătoare.

In inima ei, de o simplicitate biblică, biruia simțul pudoarei și al supunerii filiale față de creatorii ei. Și Vanghea plângea !..

Pe când aceste reflexiuni îi munceau creerul ei, o mână de nisip fu svârlită în geamuri, de jos, de pe stradă.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Vanghea se uită afară, din colțul perdelei, și recunoscu, în bătaea lunii, silueta lui Palicaros precum și fața lui expresivă și seducătoare, ce strălucea în lumina palidă selenară.

Inima începu să-i bată cu putere ; picioarele îi tremurau ; cerul gurii i se uscase — pungă ; urechile îi țiueau. O paloare cadaverică se lăsase pe rumeneala stinsă a obrajilor...

Să deschidă fereastra ? Se împotrivea sentimentul pudoarei ; să nu deschidă ? Insemna să-l peardă, poate, pentru totdeauna. De o lună nu-i răspundea la ochiadele lui provocatoare de cât cu câte un zâmbet fugar, imperceptibil, de un equivoc exasperant.

Un alt pumn de nisip țâcăni din nou la geam. Palicaros știa să aștepte ; avea arta răbdării și școala experienții în domeniul cuceririlor.

După multă șovăeală, Vanghea deschise fereastra, încet, discret, tremurând ca o pasăre în ghiarele uliului. Fereastra scârțâi, geamul se deschise, și lumina lunii năvăli mai multă și mai albă în templul cast al fecioarei.

— Șit ! Se auzi de jos ; apoi : aruncă-mi o frânghie ; n'ai o frânghie ? Mor de dorul tău ! O secundă, numai, și mă duc !

— Să vii la mine ? Nu se poate ! E o nebunie ! Nici odată ! Nici odată ! Drept cine mă iai ? Du-te, du-te, căci se întâmplă nenorocire, dacă simte familia...

— Familia ? Hm ! Doar sunt ofițer ! Am sabia ! Uite, colea stă de pază patrula ! Pe tine te vreau, pe tine ! Aruncă o frânghie, te rog, nu mă chinui !

— Nu se poate ! fu ultima șoaptă a fetei și închise fereastra, uitându-se apoi de după perdea.

Un dor nebun o sugruma ; gâtlejul i se făcuse iască ; ochii mari, întunecați, ardeau ca în friguri. Oh, iubirea ! Cum l-ar fi urmat, pe jos, cu picioarele sângerânde, până'n capătul pământului ! Ah, prejudecățile ! Cum îi tăiau avântul, hotărîrea și spontaneitatea ! A fugi cu el ? Nebunie ! A nu-l iubi ? Nimicirea ființii ! Natură tu, blestemate fie legile și darurile tale ! Tu creezi ca să ucizi și ucizi ca să creezi !....

Vanghea abia ațipi spre dimineață ; se trezi cu dureri de cap amețitoare. Frica, insomnia, dragostea o tulburaseră adânc. Apa proaspătă și rece dela cișmeaua din grădină îi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

redete oarecare vioiciune și bună dispoziție, stropindu-și ochii somnoroși și grei de nedormire.

După ce deretecă și orândui tot, sub cuvânt că se duce la o amică a ei, colegă de școală, odinioară, se îmbrăcă frumos și porni spre marginea orașului, în cartierul poporului sărac.

Acolo, în partea cea mai retrasă și mai extremă a orașului, se vede un bordeiu, aproape una cu pământul. Intrarea este mizerabilă ; înlăuntru miroase a mucigaiu ; pereții umezi, coșcoviți, inspiră dezgust și groază. Ai crede că-i un culcuș de fiară sau o speluncă de bandiți. Nici o mobilă, afară de un scăunel murdar, beteag. Pe vată o mână de cenușă plină de mucuri de țigări. O rogojină sdrențuită acopere o palmă de pământ. Câte un șoricel se plimbă, de colo până colo, liniștit, ca la el acasă. Într'o tavă mare de alamă — singura bogăție — stau trântite fel de fel de erburi și plante otrăvitoare.

Poate curiozitatea vrea să afle cine locuește în gaura aceea ca gura infernului ? Ei bine ! Trăește acolo o femee bătrână, o vrăjitoare faimoasă, spaima orașului și neliniștea femeilor. Se vorbește mult despre crimele ei ; nu-i copil să nu știe câte ceva, și toți își fac cruce, când trec pe din naintea bordeiului afurisit.

Vrăjitoarea — se spune — face și desface vrăjile ; speculează slăbiciunile oamenilor, superstițiile poporului, pasiunile înamoraților, regretele femeilor sterile, credințele lăuzelor, cu un cuvânt, toate instinctele și apucăturile moștenite ale bieților muritori, cari sunt victimele inconștienței și a fatalității omenești. Nimeni nu ar cuteza să vorbească de rău pe odioasa aceea creatură ; și, mai de grabă cei slabi cu duhul ar pune mâna în borta unei vipere, decât să-și atragă răzbunarea vrăjitoarei ce pare vometată de pântecele iadului însuși. Ochii ei vioi, de o mobilitate fantastică, capul ei mic, de veveriță bătrână, nasul ei coroiat, de-asupra unei guri știrbe, în care se leagănă doi-trei dinți negri-vineți, fața ei uscătivă și sinistră, de uliu rapace, îi dau un aer ce înfioară și pe adevăratul curagiu. Privirea ei ipnotizează, surâsul ei îngheață și amețește. Și, tocmai în vizuina aceea a intrat Vanghea, copila neștiuioare de răutățile lumii... Cu ce scop ? Din ce îndemn misterios și de neînțeles ? Ce putere

Muzeul Digital al Romanului Românesc
http://dacoromanica.ro/index.php?id=1901-1932

neexplicabilă a împins'o spre infamul bordeiu ? Nici ea nu știa ! Probabil, numai un sentiment, sentimentul iubirii, a îndreptat-o într'acolo. Dorea, anume, să știe dacă este iubită cu sinceritate ; și mai dorea să obție dela vrăjitoare vr'un leac, care s'o tămăduească de durerile dragostei. Da ! Vroia să-l uite pe cel ce-i turburase inima, ce-i primejduia onoarea, și-i nimicea ființa. Călăuzită de această idee, intrase cu un curaj demn și liniștit în spelunca aceea înfiorătoare, unde se puteau scrie versurile nemuritoare ale poetului : *Lasciate ogni speranza, voi che entrate !*

Vrăjitoarea tresări de bucurie cum o văzu ; un surâs infernal îi brăzdă caricatura, dela gura știrbă până la rădăcina urechii, roasă par'că de carii... După puțin, îi luă palma și începu să-i toace la verzi și la uscate, ameținд-o. Îi spunea câte în lună și în stele ; și fata asculta dusă, ipnotizată. Părea o lunatecă ; avea impresia că sunete fantastice, de clopote depărtate, îi dangănă la urechi ; simția că pământul se învârte cu dânsa ; că bolta cerului se întunecă ; că furtuna urlă, că vijelia latră....

Prin ce magie reușise vrăjitoarea să producă aceste fenomene psihice la copila lui Costa Ciutra ? Ce filtru contribuise la manifestările acelea senzoriale ? De bună seamă, pe lângă puterea stranie de fascinație a ochilor ei străpungători, a contribuit, în bună parte, și auto-sugestia fetei, cum că bătrâna este de o esență diabolică, supra-omenească, care are darul de a face tot ce vrea, de a schimba binele în rău și viceversa, de a dispune de soarta muritorilor, făcându-i fericiți sau nenorociți ; în fine, nu mai puțin a contribuit și experiența vrăjitoarei în cunoașterea naturei omenești, pe care o specula în interesul ei, fără milă și fără scrupul.

Ea era informată despre taina inimii fetei întrucât Palicaros însuși recurse la vrăjile și la filtrele ei ; și mai cunoștea firea sensibilă și mistică a copilei, predispoziția ei pentru superstiții și fenomene supranaturale, astfel că îi fu ușor s'o amețească.

Ii mai dăduse o băutură ca s'o exalteze și s'o transporte în lumea viselor și a miraculosului — lucru pe care l-a atins cu asupra de măsură. Tocmai când comedia aceasta se juca, apăru în bordeiul infect și ofițerul Palicaros, proaspăt bărbierit, frezat și parfumat, cu surâsul pe buze și patima

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

sensualității în priviri. Sub înfățișarea aceea plăcută și seducătoare se ascundea însă un suflet mic, comun, brutal și prefăcut, aliaj de perversitate și de lașitate precum și de animalică sensualitate.

Un ochiu atent și investigator ar fi descoperit ușor slutenia de caracter ordinar a individului, fără estetism spiritual și fără simț moral, singurul care se impune și captivează, dominând, prin sublima lui frumusețe și măreție.

Dintr'un schimb de priviri fugare, se stabili, între el și bătrâna, o înțelegere tacită deplină. Fiecare era măgulit de succes și satisfăcut de prada ce le căzuse în cursă. Și destinul era pentru făcătorii de rele....

— Ei, drăguțo, iată-ne în familie, după o lună de cochetărie și de obositoare așteptare ! Vezi, ce face iubirea ? Te-a adus în brațele mele cum se duce păsărica în lațul vânătorului... E frumos, nu-i așa ? ..

Și, pe când banalul lui retorizm, cu nuanțe de stil epistolar, se desfășura în fraze de trivială spiritualitate, mâna lui înmănușată se întinse brutal și stupid ca să mângâe bărbia Vanghei, care îl respinse îngrozită, ca pe o dihanie monstruoasă. In capul ei se făcu lumină acum, deplină lumină. Ea înțelese bine că a căzut în cursă și o amărăciune sfâșietoare o copleși, ca prin farmec ; din adâncul și curatul sentiment platonic pentru Palicaros nu rămase în inima ei de cât deziluzia — ca cenușa unui om iubit, într'o urnă funerară.

— Rușine, domnule, ca să facem cunoștință într'un astfel de loc și în astfel de împrejurări. Recunosc, că am avut o clipă de slăbiciune, gândindu-mă la tine, dar am crezut — copilă ce sunt — că iluzia stă pe de-asupra realității. Acum sunt convinsă : a fost un vis, și, nimeni nu se prăpădește pentru visuri. Fii sigur, eu mai puțin ca oricare alta ; îmi cunosc neamul și familia ; acum mă recunosc și pe mine !... Și fata făcu un gest de dispreț, subliniat cu un puternic hohot de râs strivitor...

Dar cavalerul pintenat nu se dădu bătut ; era prea îngâmfat ca să guste gestul, și, destul de redus, ca inteligență și caracter, ca să rămâe convins. Crezu că sunt toane și fantezii femenine, cochetării și calcule de prefăcută pudoare și etxerioarizare morală ; și dete curs declarațiilor de pasionată iubire...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Când fata vru să iasă, sentimentele lui îl dederă de gol; masca căzu și omul apăru în toată ridicola lui nuditate sufletească.

— Stai, fată, stai, răcni el ; nu așa repede, nu, căci n'am bătut drumul înzadar până aici. Nu vrei cu binișorul ? Vom lua cu forța ce avem de luat ! Și, fără multă etiquetă, își repezi buzele spre obrazul alb de mânie al fetei ; dar, o palmă sdravănă, îl plesni peste ochi.

A fost o clipă de uimire și de amețeală ; apoi, o luptă surdă urmă între partide — simbolul a două neamuri cu uri seculare și cu psihologie antepolară. Baba surâdea, mefistofelic, uitându-se cu ochii ei rotunzi, de bufniță de ruine.

In cele din urmă, fata fu biruită, dar și ofițerul era numai sânge, de sgârieturi și de mușcături — armele defensive ale sexului slab.

Vanghea căzu istovită pe rogojina murdară, gemând și plângând înăbușit ; ofițerul o zbi cu piciorul, ștergându-și fruntea cu batista roșie de sânge, și înjurând cu cele mai triviale cuvinte de taverna.

Dar, numai înjurăturile nu erau de ajuns ; lui îi trebuia o răzbunare cumplită. Fel de fel de planuri rostogolea în creerul lui aţâţat de gândul răzbunării. S'o ucidă ? Era prea puțin ! Se opri, în cele din urmă, la planul de a și-o însuși, ea pe o sclavă, și când se va plictisi de ea, rămânea de văzut ce trebuia să facă.

In scopul acesta, după ce legă cu lănțișorul dela ceasul lui pumnii fetei, eși, pe înserate, din bordeiu, se duse în oraș, își luă ordonanța, se întoarse iar cu o trăsurică a regimentului, și porni cu fata spre cantonul ce servise câtva timp de pichet soldaților, dar care, acum, era părăsit și pustiu.

Clădirea era cam izolată și rar trecător avea drumul pe acolo ; construcția, masivă și solidă, avea trei încăperi și o pivniță întunecoasă, în care broștile, liliecii își făceau veacul. Niște ferestruici cu zăbrele ruginite erau singura podoabă a cantonului ; încolo acoperișul era pe jumătate stricat, iar vântul hoinar se izbea de pereți, în încăperile goale și pline de moloz. Numai o singură odae era în stare bună, dar plină de inscripții soldățești, cu fel de fel de animale apocaliptice — după cum era umorul și fantazia autorilor de cazarmă ; în odaea aceea fusese internată Vanghea. O pâne amestecată cu orz, soldățească, un ulcior pentru apă,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— iată cele două articole indispensabile pentru o viață osândită la chin și suferință ! Lăsată în paza ordonanței, Vanghea își mușca mânile de ciudă, gândindu-se la rușinea ce va cădea asupra familiei. Frântă de durere, adormi, ghemuită într'un colț, târziu de tot, cu gândul la părinții și frații ei.

Nu putu dormi mai mult ca un ceas și se deșteptă îngrozită de un vis urât. La gemetele ei se trezi și ordonanța din camera de alături. Era un biet țăran din câmpia Seresului, om cu familie, creștin bun și cu frica lui Dumnezeu, care se minuna de îndrăzneala și de răutatea păgână a superiorului său și căuta să consoleze pe sărmana Vanghea.

Cum i-ar fi dat drumul ! Dar legile militare ! Nesupunerea ! Ofensa adusă gradului, erau atâtea argumente puternice ca să-i stăvilească mila și bunătatea.

— Nenorocire ! zicea el, foarte mare nenorocire ! Uite ce ne-au adus imigrații ! Obiceiuri și apucături urâte ? Aștia sunt greci și creștini ? Păgâni mai de grabă ! Noi grecii adevărați avem alte moravuri, dar aceștia sunt amestecătură, au venit cu simțăminte barbare. turcești, din Anadolul lor.

Un grec adevărat e nobil, generos, iubitor de oameni și de libertate, pe când ăștia nu se gândesc decât la câștig, la pradă și la jaf.

S'au abătut asupra noastră ca locustele pe brazda ogoarelor. Pretutindeni ei și numai ei ; și nici odată nu se mulțumesc ! Par'că le-am fi datori cu țara întreagă ! Ce-au făcut ei pentru Grecia ? Nimic ! Mulți nici nu știu grecește ; vorbesc limba lui Kemal pașa ! Noi, Grecii din Macedonia, am luptat, am sângerat pentru patrie și nu avem nimic. Am făcut trei războae : războiul balcanic, războiul cel mare și războiul din Asia, unde ne-am perdut onoarea și drapelele — la râul Sangaros. Câți din noi n'au luptat ca voluntari ! și urma ? Am ajuns să fim cuceriții acestui val de venetici cari ne cer și lumina ochilor. Lor li se dau case, pământ, nouă nimic !

Poftim, domnișoară, ești prizoniera unui mizerabil pentru că nu primești să fii victima lui. O Doamne, Doamne ! Ce vremuri am ajuns ! Pângărim altarul lui Hristos mai rău ca negustorii din templu, pe cari el i-a alungat cu biciul... Să nu fi fost soldat ! Iți jur că i-aș fi pus unghea la beregată... dar... legile militare...

Și ce are de gând să facă cu tine ? Până când te va ține închisă în ruina asta de clădire ? Ce vrea ?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Știu eu, domnule ! M'a răpit dela o mizerabilă vrăjitoare. Dar nu înțeleg de unde a aflat el că m'am dus la dânsa. Am greșit : copilă ! Ce căutam eu în bordeiul acela blestemat ! Acum, poate vrea să mă omoare ! Aș fi fericită, de o mie de ori fericită, numai să nu-mi mânjiască onoarea ! Ah, de-ar ști frații mei ! Cum să mă apăr eu, o biată fată, de călăul acesta ! N'am măcar o armă, că l-aș ucide dacă... N'ai vrea să-mi dai baioneta ta ?

— Baioneta ? Nu se poate ! Am jurat credință și supunere, și, jurământul soldatului este sfânt. Imi pare rău că nu te pot ajuta, dar n'am cum. Să-ți dau drumul, răspund cu capul meu ; să te las pradă unui mizerabil, mă doare ! Doar sunt și eu părinte și creștin... Dar să vedem ce-i de făcut, până la urma urmei. Deocamdată stai liniștită, nu te lăsa pradă mâhnirei, crede în Dumnezeu și speră, căci mare e mila și puterea lui. Nu se mișcă un fir de păr fără voia și fără înțelepciunea lui. Știi, profetul Daniel fu aruncat într'o groapă de lei și tot teafăr a scăpat ! Răbdare și curagiu !

— Cel puțin n'ai vrea să duci câteva rânduri la familia mea. Ți-aș fi foarte recunoscătoare. Sunt bogată și te voi mulțumi peste așteptare. Fă-mi binele acesta. Văd că ai suflet bun și frumos și sper în bunătatea ta. Acum, până nu se întâmplă vreo nenorocire, căci sunt hotărîtă să-mi sdrobesc capul de perete... Mai bine moartă decât căzută și decăzută... La neamul meu, în familia mea, cinstea este tot. Fără cinste, pământul ar fi un iad ! Fă-mi, deci, serviciul ce-ți cer. Gândește-te la copilașii tăi ; ar fi ca și cum te jertfești pentru dânșii ! Cerul îți va răsplăti fapta și te va binecuvânta...

— Am ordin, domnișoară, să nu părăsesc o secundă cantonul ; ba mi s'a poruncit să te împușc dacă ai cerca să fugi. Vezi bine ! Sunt soldat și haina aceasta apasă greu, îmi arde spatele ! Să-fi fost civil ! Nu mi-i de viață, cât de onoare ! Să se zică că am fost un trădător, un mișel, un sperjur ! Te plâng și mă plâng — dar n'am încotro ! Ai răbdare !

— Apără-te ! Fii leoaică ! Ești doar *Vlahă* și *Vlahii* știu să moară pentru onoare ! Și apoi, nu-l cred capabil de atâta cruzime și brutalitate : e doar om și el !

— Om ! Vezi omenia lui ! Chip de înger cu suflet de fiară !

— Așa e el ! Se știe frumos și are slăbiciunea muerilor !

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Ce vrei ! Fiecare cu păcatele lui ! De altfel s'a ridicat dela simplu caporal la gradul de locotenent. Vremuri ! Acum se saltă cine poate și cine îndrăznește ! După războiul ăsta nici cânele nu-și cunoaște stăpânul. S'a schimbat lumea : minciuna, luxul, nerușinarea, depravația, slugărnicia, invidia, răutatea, clevetirea, toate relele și toate păcatele și-au dat mână : e o Sodomă și o Gomoră, cum citeam odinioară la bietul Pamfilie, învățătorul din satul nostru. Dar, să lăsăm grijile la o parte, căci Fecioara Maria are milă de toată suflarea. Te întreb altceva : foame nu-ți este ? N'ai mâncat de eri ; și n'am ceva bun să-ți dau. Pânea aceea de orz n'o să poți rumega. Chiar și mie, cultivator de pământ, obicinuit cu viața aspră, nu-mi face plăcere ; iar d-ta, domnișoară, judecând după mănuțele albe și frumoase, trebue că n'ai cunoscut sărăcia, munca și amărăciunile vieții. Ești, nu mă îndoesc, de vr'o foarte bună familie. Și, ia te uită ce ursită ! Să fii prizoniera unui soldățoiu bădăran, care, n'are alt merit afară de frumusețea lui. Ce nedreptăți în lume !...

La vorbele acelea duioase, fata începu să plângă cu sughițuri : o ploae de lacrimi ! Și lăcrimile curgeau deaungul obrajilor ; câte un strop se opria în colțul buzelor, tremura, apoi aluneca în jos, pe mânele albe ca fildeșul. Vanghea își ștergea ochii cu vârful cosițelor negre și moi, dar alte lacrimi purcedeau din izvorul nesecat al sufletului, izvor stăvilit până acum, dar care a rupt zăgazul stăvilător.

Plângea și buna ordonanță ; plângea ca un copil, vărsând lacrimi de adâncă milă și înduioșare, ca și cum tot neamul omenesc suferea prin el. Ah, inimile bune ! Vai, inimile nobile și simțitoare !...

De sus, din bolta cerului albastru și curată ca un cristal, cădeau în odae razele de soare, calde, mângâioase, dătătoare de sănătate și de o tainică speranță ; afară era numai ciripit de păsărele, freamăt de vânt și de frunze ; iar de departe, de la vreo stână, curgea, în ritmuri molcome, suspinul cavalului — grăitor de vremuri apuse și de frumoase balade bătrânești...

---

5 „Calvarul Neamului".

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

VIII

Mare durere și mare neliniște în casa lui Costa Ciutra. Nimeni nu știa ce-i cu fata ; toți presimțiau însă o mare nenorocire. Mama Vanghei se ducea din odae în odae, aiurită, trosnindu-și degetele, aproape inconștientă, iar Costa Ciutra sufla ca un taur de circ, atâțat de picadori, ori necăjit de toreador. In sufletul lui urla furtuna răzbunării ca un ciclon distrugător.

Rușinea asta în casa lui ! Compromiterea pentru totdeauna a numelui de familie ! Fata lui să fugă cu cine știe ce derbedeu fără căpătâiu ! Și era așa de cuminte, de supusă și de ascultătoare ! O porumbiță de fată ! Ce fermece or fi scos-o din minți ! Cine să fie mizerabilul care a încântat-o ! Ah, cum l-ar sdrobi, dacă l-ar ști și l-ar întâlni !

George, băeatul cel mare, tânăr de 24 ani, iute ca crivățul, violent ca valul înfuriat, se retrase în camera lui și-și rumega furia.

Așa dar, străinul le-a dat palma cea mai sângeroasă. De acum, cum să-și scoată capul în lume ! Ce batjocură ! Ce insultă și ce nenorocire ! Mii de draci ! Va trebui să se răzbune, imediat, fără întârziere ! Apoi, fie ce o fi ! Onoarea înainte de toate ! Da ! Da ! Onoarea și demnitatea ! Cine nu are aceste două calități e un verme târâtor, un avort al societății ! Și George se plimba, de colo până colo, ca un tigru în cușcă, încruntat, posomorît, cu mustăcioara lui frumoasă sbârlită ! Sângele îi ferbe ca mustul, iar ochi aruncă fulgere și trăsnete.

Fratele lui, Nicu, blând, dulce și rușinos ca o fată, intră la el, timid, jenat, cu ochii în pământ. Vrea să vorbească și nu îndrăznește ; abia cutează să-și ridice ochii spre fratele

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lui, a cărui energie a admirat-o totdeauna, al cărui curaj i-a inspirat adorație.

George nici nu-l ia în seamă. E prea absorbit de gândurile lui, de planurile lui, ca să-i simtă prezența. El este ca o femee înainte de naștere : simte toate durerile frământării!

Imigrații ăștia ! își zice în sinea lui. Ne-au adus sărăcia, mizeria și moravurile lor ! Vor să ne pângărească până și sanctuarul familiei ! Ei bine ! Vom vedea ! Urma alege ! De-o fi să pierim astăzi, încai să perim ca oameni întregi, nu ca o prăsilă de epuri !...

— Frate, zise candidul Nicu, de astă dată sunt al tău, fă cu mine tot ce vrei ! Poruncește orice, că am să execut. Crede-mă : mielul s'a prefăcut în lup, iar lupul va deveni leu, dacă vrei tu. Înțeleg acum câtă dreptate aveai când ne spuneai că un om, sau un popor, care se leapădă de mândria lui, nu merită decât dispreț. Ești un erou și te-am adorat totdeauna ! Tu n'ai avut sensibilități de femee, nici odată, deși ești cel mai generos și mai simțitor frate.

Cât timp străinii lăcomeau la averile noastre, nu simțiam revoltă în mine, căci îmi ziceam : bieți nenorociți, alungați dela vetrele lor, de un destin orb ; vor și ei să trăiască, ca orice insectă, sub soare ! Acum însă, când văd că vor să ne răpească onoarea, singurul bine al vieții pământești, mă supun ție, frate dragă, ca un sclav. Ai să te convingi, cum că în sufletul meu, pe care îl credeai un suflet de femee, e mai multă voință decât ți-ai putea închipui, iar în brațele acestea, mai multă virtute decât într'o bară de oțel.

Te asigur, că nici tu nu ești în stare să realizezi ceeace aș putea realiza eu. De azi înainte sunt tot al națiunei și al datoriei : du-mă unde vrei, poruncește-mi ce binevoești. Vanghea perdută, eu sunt al cerului !...

— Foarte bine, frățioare ! Ne vom răzbuna, ca doi români ce suntem, și vom muri ca doi frați ce se iubesc. Acum du-te, odihnește-te, căci n'ai dormit toată noaptea !

Nicu ești, strângând mâna fratelui mai mare ; pe scări se întâlni cu un văr al lui care spumega, furios.

— Ce rușine ! Afară e bâlciu ! Toată lumea vorbește despre fapta Vanghei. Cum n'ați băgat de seamă fuga ei ? Și unde ? Și cu cine a fugit ? Oamenii vorbesc fel de fel. O astfel de pată pe fruntea noastră și a neamului ! Se duce și poporul nostru, dragă Nicule, se duce ! Alunecă și el la vale!

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Mizerabilii ăştia de venetici ! Şi tot spuneai să-i lăsăm în pace ! Na ! Poftim purtare ! Se vorbeşte că a fugit cu un străin!

Nicu tăcea ; doar un oftat adânc îi descleştă buzele înălbite de durere. Trecură apoi amândoi în grădină şi se sfătuiau ; se aşezară pe un butuc, cu ochii pierduţi în gol, fără ca să simtă nici frumuseţea primăverii, nici mireazma garoafelor şi trandafirilor, nici simfonia razelor de soare, ce cântau par'că în aerul limpede şi transparent.

Intr'adevăr, la piaţă, prin prăvălii, la bărbieri şi prin familii nu se vorbea decât despre evenimentul zilei. Fiecare îl comenta cum îl tăia capul ; şi toţi vorbeau cu amănunte, ca de un fapt bine cunoscut, de şi nimeni nu ştia nimic precis şi pozitiv. Cum se întâmplă totdeauna, lumea exagera, dădea proporţii tragi-comice întâmplării ; gurile rele povesteau lucruri uimitoare ; naivii credeau, proştii căscau gura, cei serioşi dădeau din umeri cu dispreţ la toate şoaptele guralivilor !

Faptul în sine era cu atât mai grav, cu cât, nu se petrecuse la aromâni niciodată aşa ceva. Să fugă o fată ! De ce a fugit ? Nu se putea mărita cu voia părinţilor ? Şi apoi : Vanghea nu era o fată oarecare, ci dintr'o familie veche, onorabilă, stimată şi ascultată de toată suflarea ; era o fată oarecum instruită, de toţi lăudată, pentru cumînţenia şi buna ei purtare, şi-avusese atâtea partide, fiind şi frumoasă totodată. Ce demon a ispitit-o dar ? Toţi se întrebau şi nimeni nu găsea răspunsul. Şi, lumea e cum e ! La nenorocire te critică până şi prietenii, la fericire te invidiază chiar şi rudele ; de aci destrăbălarea morală de a cleveti, când scandalul oferă prilej. Femeile, mai ales, se duceau din poartă în poartă, şi trăncăneau vrute şi nevrute, pe socoteala sărmanei Vanghea, care îşi apăra cinstea cu curajul disperării şi cu energia unei virgine din Roma antică. Cumetrele, totuşi, bârfeau, subţiindu-şi pliscul cu o răutate amară...

— Toate bune, spunea una mai fudulă, dar cine să fie *amorezul ?* Nu se ştie nimic ? Nu s'a auzit ! Dura de mult legătura asta ? Uite, dragă, ce fată isteaţă şi ascunsă ; a lucrat cu atâta măestrie şi pricepere că nu se bănuia nici pe de departe. Dar oare părinţii nu vor fi ştiut ? Se poate ? Doar nu era o năluca *amorezul !* Nu pătrundea prin perţi, ci intra şi eşea pe poarta mare !... Na ! A făcut-o de oae. Van-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

ghea noastră ! Poftim, să ne mai lăudăm cu... moravurile noastre... de sfinte de biserici...

După prima impresie, după ce s'a deșertat tot sacul de calomnii și ironii amare, spiritele se potoliră și rațiunea rece și cercetătoare, luă locul aprecierilor pătimașe și nedrepte.

Bărbații, mai ales, erau furioși pentru injuria adusă neprihănitei cinsti aromânești.

— Eh ! La urma urmei, ziceau ei, o biată copilă naivă, neștiutoare de perfidia omenească, ispitită de un sentiment de iubire, — lucru omenesc — care durează de când lumea și va dura cât universul. In alte țări se petrec mii de cazuri și nimeni nu-și bate capul, iar la noi, pentru că o fată se duce după cineva, care o s'o ia în căsătorie, la urma urmei, se face atâta scandal. Ce nerușinare ! Ce răutate păgână ! Se împroșcă cu noroi fata cea mai curată și familia cea mai de seamă, doar de dragul palavrelor și a invidiei pătimașe.

Dar cine poate să dovedească că a fugit ? Poate e moartă ! Poate e răpită ! In cazul acesta une e vina ei ? Nimeni nu știe nimic și mulți vorbesc ca apucații ! Ce necugetare ! Dar, să admitem că Vanghea a fugit după un ales al inimii ei. Ei și ! Nu are dreptul de a lua pe cine iubește ! E sclavă de vânzare ? Pentru noi, bărbații, răul stă aiurea ; dacă nu cumva vreun străin va fi răpit-o, ca să ne provoace ? Asta ne doare pe noi, înțelegeți, voi femeilor ?

Drept ! ziceau alții, foarte drept ; e chestia de sentimentele dușmanilor față de noi, iar nu de mofturile voastre, ale femeilor, față de copila lui Costa Ciutra. Vorba lui Hristos către mulțime : Cine n'a greșit cu nimic să arunce prima piatră în cea vinovată. Așa a grăit Mântuitorul, când poporul cerea, cu strigăte, osândirea Magdalenei, pocăita de mai târziu.

Pe când în public se discuta cu aprindere despre unicul și senzaționalul *„fenomen social"*, cum îl botezaseră câțiva intelectuali pretenționoși, cari se credeau depozitarii inteligenții și a fineții de spirt, în casa lui Costa Ciutra era un dute-vino necontenit și un neastâmpăr îngrijitor. Rudele cele mai apropiate, prietenii cei mai devotați și naționaliștii intrasigenți gesticulau, vorbeau, amenințau, se atâțau unii pe alții, certificând cum că răpitorul sau seducătorul nu putea fi decât vreun imigrat ticălos. Român nu putea fi căci nimeni n'ar fi cutezat să aducă o astfel de insultă frun-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tașului Costa Ciutra ; și nici în moravurile aromânilor nu se găseau vestigii de așa scandaloase purtări. Cert, deci, că făptașul era vreun pierde-vară de neam străin ; și, în cazul de față, se impunea reculegere, solidaritate colectivă, chibzuință profundă și măsuri căci era o chestiune de ordin general, privind pe fiecare în parte și pe toți la olaltă, ca părinți și ca români. Nu ajungeau celelalte fără de legi ? Mai trebuia si injuria aceasta ? Așa gândeau și așa se exprimau cei mulți și cei mai pripiți ; erau însă și capete mai reci și mai ponderate cari vedeau lucrurile prin altă prismă și recomandau răbdare și prudență. Ei ziceau : Admitem, că făptașul e un refugiat ; că a făcut pasul cu bună intenție, de a lua în căsătorie pe Vanghea, de teamă că, pe altă cale, ar fi fost refuzat. De ce să vedem atunci, noi românii, o ofensă la adresa noastră ? De ce să înăsprim situația în loc s'o lămurim ? Dacă luăm lucrurile tragic, dacă le dăm proporții exagerate, am stârni noi înșine ridicolul, compromițând tot. Ceeace pare acum fără însemnătate, o întâmplare caracteristică tinereții, cu gânduri cinstite de căsătorie legală, va căpăta altă culoare și altă explicare, dacă forțăm nota și dacă inversăm rolurile.

Aceasta era filosofia celor puțini și mai bătârni ; tinerii, svăpăiați și învăpăiați însă, judecau cu totul altfel și cereau aplicarea legii talionului. Vinul, tutunul, cafelele, discuția, dădeau și mai mare nerv patimei aprinse.

George Costa Ciutra fremăta ca un armăsar instrunit, căruia nu-i se lasă frâul liber încă; iar fratele mai mic, Nicu, părea o enigmă ; tăcut și închis ca un sfinx, rostogolea planuri de o născocire genială, demonică ; el știa cine este înșelătorul, căci George îi vorbise despre ofițerul Palicaros, care fusese surprins cu câteva zile înainte, aruncând ochiade romanțioase și pline de tâlc, surorii Vanghea. El era, el, mișelul ! El trebuia pedepsit !

* * *

Soarele asfințea, după crestele munților, când oaspeții începură se se ducă, unul câte unul. Era o înserare superbă. Se auzea șueratul trenului și duduitul locomotivei, care gâfâia, ca un astmatic, apropiindu-se de gară. Rotocoale de fum alburiu se înălțau în spirale spre cerul boltit, ca un glob de sticlă, pe umerii dealurilor verzi și cochete. Lumea forfotea de colo până colo, pe peronul plin de ultimele scân-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

teeri ale asfințitului. Departe se pierdea câmpia Ienigelului, cu pâraele strălucind, în razele apusului de soare, pe când berzele tocau, într'un picior, pe hornurile caselor, îngâmfate și gânditoare. In această poezie primăvăratecă a naturii, lipsa Vanghei era și mai simțită, și mai dureroasă pentru familie.

Nicu, care o iubea așa de mult, sângera, privind frumosul crepuscul, și lacrimi i se prelinseră pe obrajii de o liniște și paloare marmoreană. Cât despre mama lor ofta în pat, cu ochii duși în fundul capului și cu o compresă de oțet la tâmple.

Pe când stăteau așa, triști și cufundați în gânduri, un necunoscut se strecură în casă, îmbrăcat soldățește, și le aduse dureroasa veste că la canton se petrecu o dramă înfiorătoare : Vanghea se sinucisese !

Bătrâna leșină, Costa Ciutra își făcu cruce, ca un bun creștin ce urcă treptele ghilotinei, Nicu și George mugiră ca doi tauri răniți de moarte, de sulița picadorului.

Soldatul povesti amănunțit drama ; picături de sudoare îi curgeau de pe frunte, povestind. Incet, cu glas domol, muiat în lacrimi, nu omise nici un detaliu. Era de față la scena dintre fată și Pelicaros și văzuse tot. Iată ce povesti el:

— Pe la orele trei, după amiazi, mă dusei la canton, înapoindu-mă din oraș, unde fusesem pentru târgueli. După o jumătate de ceas sosi și ofițerul. Era agitat. Presimții o nenorocire ; din odaea de alături trăgeam mereu cu urechea.

— Eram hotărît, zise el, să intervin la nevoe. Fata mi-era așa de dragă în suferința ei !

Ofițerul, care intrase la Vanghea, cu biciușca în mână, sufla mânios, se plimba enervat, de colo-colo, și, din când în când, bătea din picior în dușumea. Auziam limpede : — Vei ceda ! — Niciodată ! răspundea fata ! — Dacă nu, te voi omorî ! — Ești un laș ! Te porți ca un mizerabil ! Rupe-ți epoletele, domnule, căci nu le meriți. Omoară-mă, dar să știi un lucru : am frați cari vor ști cum să ți-o plătească !

El răcnea agitat, furios. Era beat. La un moment dat, auzii un sgomot surd de luptă corp la corp și glasul Vanghei, cerând ajutor. M'am revoltat. Fără să țiu seamă de poziția mea de soldat, de disciplină și de ordin, m'am repezit în odae. El, mizerabilul, răcni : eși afară, soldat idiot !

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Și mi-aplică o lovitură de pumn în cap. Eu : să tră... trăiți, do...dom...domnule locotenent... es... și nu eșeam.., stăteam așa, smirna, ca o stană de piatră, când, fata, se repezi la mine, îmi smulse baioneta și cu o repeziciune fulgerătoare o înfipse în furca gâtului ei. Sângele țâșni, ca apa, dintr'o țeavă spartă, și... și...

Soldatul plângea cu capu'n piept... Înțelegeți, zise apoi cu glas stins, v'am povestit tot... Acum, veniți de ridicați corpul ei neînsuflețit, dar vă rog, în numele bisericei, să nu mă scoateți ca martor, să nu spuneți nimănui nimic că eu v'aș fi povestit ceva — căci altfel mă ucid și eu... și am copii și nevastă... Faceți ce știți, dar pe mine nu mă amestecați. Legile militare... disciplina... ordinele superiorului.,, ah, domnilor, ertați-mă și mângâiați-vă... Așa a fost să fie !... Era scris în cartea destinului !... Fata e nevinovată, a fost răpită, și a murit ca o martiră !... Da, ca o martiră !... Pentru onoare și demnitate !...

Și soldatul ieși. Iar cei din casă, muți de durere, înlemniți, păreau duși în altă lume !...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

IX

Ziua următoare, în zori de zi, o căruță în doliu, urmată de familia Costa Ciutra, rude și prieteni, trecea prin marginea pădurii, în mersul încet al cailor. Era o zi tristă, căci norii acoperiau vârfurile munților, iar ploaia, la început mai rară, se cernea în picuri grele peste frunzișul arborilor, cu un sgomot ușor de pocnituri de arme depărtate. In sate se auzea dangătul de clopote, căci era sărbătoare, și sunetele se împrăștiau peste șes și dealuri, ca un glas în agonie : era slujba de utrenie a preoților.

Convoiul pășea încet, pe gânduri, cu capetele spre pământ ; în sufletele tuturora mugea furtuna ; fiecare se gândea la tragedia dureroasă, la gestul măreț al copilei, care, spre a-și păstra onoarea, preferi moartea, în floarea tinereții. Și, unii își șopteau : — a murit ca o eroină ! Și totuși, se găseau limbi de viperă să-și destileze veninul până ieri ! Prea e lumea rea ! Cuib de năpârci !

Ce vreți! răspundea bătrânul cărturar Bebi. Omul e om ; are păcatele lui. Lumină fără umbră nu se poate ; și umbră fără lumină iar nu se poate. Părerea de rău este că nu toți ai noștri înțeleg pericolul ce ne amenință din partea noilor veniți. Eu prevăd însă : — noi românii suntem osândiți la peire. Nu văd nici o zare de lumină. Cutropiți de străini cum vom rezista ? Școli nu prea avem, bisericile ni s'au închis, tinerimea pleacă peste mări, după război suntem supuși la patru stăpâniri, izolați unii de alții, fără capi conducători, fără organizație, fără entuziasmul care dă curaj și viață. Și nouă ne trebue un om, unul singur, un cap deștept și un suflet mare, mai ales un suflet mare, care să ne îndrumeze. Turmă fără berbec și fără talangă nu se poate ; turmă

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

fără cioban e bucuria lupilor. Iar cei câțiva cărturari, pe cari îi avem, se ceartă, se invidiază, se clevetesc; singura lor pornire este banul, singura lor energie este vanitatea : toți se cred mari, deștepți și se mănâncă ca câinii. Cei buni se retrag, dezgustați de această mocirlă în care orăcăesc broaștele. Unde s'a pomenit popor fără stindard ? Care este stindardul nostru ? Care-i năzuința noastră ? Așteptăm ca orbeții pomana României ; dar până când ? Și apoi, credeți că în România e cineva care să ne iubească, să ne simtă durerile, și să ia parte la ele cu suflet de frate ? Vă înșelați ! România dă câteva fărâmituri, din vanitate și obicinuință, dintr'un orgoliu de a zice că face ceva peste hotare, poate dintr'un interes politic, pe care noi nu-l putem preciza. Dar, dragoste adevărată nu e ! Vedeți Sârbii, Grecii, Bulgarii ! Ce n'au făcut pentru conaționalii lor ! Ce de jertfe ! Nu materiale — cari nu contează — ci jertfel de oameni, războae peste războae, revoluții peste revoluții, propagandă activă peste propagandă; toate acestea cu scop de a pune mâna pe aceste frumoase și rodnice ținuturi ; și au reușit ! Iar noi ? Ce suntem noi ? Zestrea tuturora ! Ne mână toți, ca țânțarii turma de boi ! Și când te gândești ce energii, ce inteligențe se irosesc de geaba ! Poporul nostru să fi avut un om, un singur om, ai fi reinviat timpurile de odinioară. Un singur om mare, un bărbat minunat am avut și noi odată și s'au pus toate cârtițele să-l distrugă.

Aduceți-vă aminte de apostol Mărgărit, căruia îi datorăm tot ce avem și vedeți dacă, după moartea lui, s'a învrednicit cineva ca urmaș de o așa înaltă misiune. El mort, totul s'a prăvălit : școli, biserici, organizație, chestiunea întreagă. Acum, fiecare se laudă pe sine și pe ai lui, fiecare caută partizani... pentru ce ?... Ca să-i cânte laude nemeritate... Și cred, naivii aceștia, că lumea are să-i admire pentru că își beau cafelele la București, punând lumea la cale după ridicolele lor fantezii ! Iar noi ce facem ? Ascultăm deșertăciunile fericiților patrioți, cari, pentru că au scris sau nu, un articol de gazetă, se cred cuceritorii lumii... Nu, domnilor, nu, nu se face nimic fără dragoste și unire, fără respect și ierarhie. Acolo, la București, și țânțarii fac pe armăsarii. Și atunci ? Care este Ierusalimul nostru ? De unde să așteptăm lumină ? Ce putem face singuri ? Nu zic ba, noi luptăm, și încă cu curaj, nu ne vom da biruiți, cu un cu două, dar

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

jertfe zădarnice, fără scop și fără folos. Rezultatele ? Poftim! Uitați-vă la floarea aceea care zace moartă în căruță; uitați-vă la satele noastre invadate de lăcustele asiatice ; priviți cum ni se iau moșiile, pădurile, munții, munții noștri, cari ne-au fost scut în trecut, munții pe cari i-am moștenit de când strămunii ne-au așezat pe plaiurile acestea : vedeți cum pribegesc tinerii, părăsindu-și căminele ; se duc ca păsările și pușimi se întorc. Cum vroiți atunci, în starea în care ne aflăm, să luptăm cu izbândă, împotriva atâtor neamuri, ce croncănesc ca corbii, așteptând leșul neamului nostru ! Așa e ! Și totuși, domnilor, sus inimile ! Inainte cu Dumnezeu și cu destinul acestui neam, care, a cunoscut și restriștea, și durerile, și furtunile desrădăcinătoare — dar niciodată umilințele. Sus inimile și capetele, domnilor ! Să fim demni și la moarte ; să murim în picioare, cu fruntea spre cer ! Plângem azi pe copila lui Costa Ciutra. Să n'o plângem ! Să ne fie pildă ! Decât rușinea, mai bine moartea ! Acum, treaba voastră, a tinerilor, s'o răzbunați ! Eu sunt bătrân, în amurgul vieții, și pot să vă dau sfaturi, dar nu și ajutorul brațului. Am fost odată... Toate la timpul lor... E rândul vostru acum. Să nu plângem ca muerile, ci să luptăm ca bărbații adevărați, cari nu știu de frică. Inchisorile ? Pentru cine-s făcute dacă nu pentru oameni. Să fiți mândri când sunteți închiși pentru lucruri mari și fapte frumoase. Toate neamurile își au eroii lor. Și numele eroilor trăește peste veacuri și hotare. Uite, sunt mai bine ca trei sute de ani de când numele lui Mihai Viteazul a rămas în cântecele populare, chiar și la noi, frați depărtați de hotarele României. Cunoaște-ți cântecul, căci l-ați auzit de atâtea ori la ospețe :

Auzit-ați de beiul Mihai care gonește pe turci
Cu Evangheliile Valahiei și crucea sântă 'n mână ?...

Vedeți ? Au trecut sute de ani și viteazul trăește în mintea popoarelor... Așa e lumea ! Mor netrebnicii, dar trăesc viață vie morții glorioși... Urmați-le pilda !...

Tot vorbind, ajunseră la șipotul lui „*Ciutra*" unde se opriră câteva secunde, drumul fiind cam stricat de ploi. Ceața începuse să se subțieze, norii să se mai împrăștie, iar soarele strălucea mai luminos, cu răsfrângeri, în stropii de ploae de pe frunze și de pe ierburi. Natura reîntinerea, și, cu ea, înviau și sentimentele, și speranțele, și iluziile omenești, căci este o legătură intimă, de cauză și efect, între om și

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

între cadrul firii : atmosfera grea ne apasă, sufletește, cerul limpede și vesel ne dispune în bine, omul fiind un produs al climatului și al solului.

Dela șipot încolo, până în oraș, a fost o tăcere solemnă ; numai din timp în timp se auzea câte un suspin — suspinul femeilor îndurerate.

In oraș, multe case erau îndoliate ; câte o fâșie de pânză neagră flutura de vânt la porți și la ferestre, ori la balcoane, după cum era și construcția caselor. Strada principală era tixită de lume ; și, cu toate protestările și ghionturile jandarmilor, lumea se aduna, se înghesuia, murmurând și bombănind. Era ceva ne mai văzut și ne mai auzit, pentru locuitori, o așa grozavă faptă ; și ura, curiozitatea, nemulțumirile isbucneau pe față, cu manifestări violente, cu amenințări categorice la adresa autorităților și a reprezentanților lor. O bătrână, mai ales, nu contenea de a-și face cruce și de a blestema, cu ochii la cer și brațele întinse spre biserică. Când convoiul mortuar se opri în mijlocul străzii și preoții începură rugăciunile lor, furia s'a deslănțuit ca o mare ce rupe zăgazurile: plânsete, vaete, suspine, protestări, toată gama duioșiei și a mâniei nestăpânite. Se auzea : rușine ! Asasini ! Țară de ticăloși ! De sigur, mulțimea, în furia ei oarbă, confunda statul și instituțiile publice cu fapta inconștientă a unui om degenerat! Dar cine era omul acela ?

Nimeni, afară de familia lui Costa Ciutra, nu știa. Erau bănuieli numai că crima fusese comisă de un reprezentant al stăpânirei, și, în mod vag, se bănuia un om din poliție, care se arăta strașnic față de minorități — și în deosebi față de Aromâni. Nu odată se lăudase că i-ar stârpi pe toți, bărbați și femei, copii și bătrâni. Asupra lui plana deci suspiciunea.

— La ghilotină, mizerabilul, strigau unii, căci, în Grecia, ghilotina este în funcție de lege, față de omucizii dovediți. Pe tot parcursul străzii aceleași lacrimi și amenințări, aceleași scene. La un moment dat, între jandarmi și public s'a produs o încăerare.

Mulțimea striga: Cine-i autorul ? Vrem să știm cine-i făptașul! De ce-l ascund autoritățile ? Aceasta e menirea lor ? Să ia sub aripa apărării pe sicari ? Sub Turci am trăit, dar, așa ceva nu s'a pomenit. Ne respectau căminele și averile! și acum ? un stat creștin ne despoae, ne întemnițează și

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ne răpește copilele!! Ah, dar asta e prea mult! Autorul! Dați-ne pe autor !

Iar familia Costa Ciutra nu-l pronunța, adânc convinsă cum că pe calea justiției nu era nimic de făcut, iar dorința de a se răzbuna predomina orice alt gând și sentiment. Era deci o complicitate tacită între părțile adverse; pe de-asupra, familia Costa Ciutra își luase obligațiunea față de soldatul ordonanță că nu va sufla nici un cuvânt despre tragica întâmplare.

Acasă, numai vaete și jale; în sanctuarul familiei, durerea își dădu curs liber: vecini și vecine, cu lumânări în mână, veneau și se duceau rânduri-rânduri, abătuți și înlăcrimați.

Vanghea, întinsă pe o masă plină de flori, cu o cunună de lămâiță în cap, albă și senină, cu surâsul liniștit pe buze, părea că doarme. Tinerețea și frumusețea ei înduioșau; gestul ei măreț, mișca până la lacrimi până și inimile cele mai împietrite.

— Floare de crâng! ziceau unii. Crin de primăvară! grăiau alții. Și, în sfârâiala lumânărilor, șoaptele păreau un freamăt de durere, venit de cine știe unde — de pe alte tărâmuri...

După amiazi, către seară, clopotele începură să sune de înmormântare; sunau triste, cu bătăi rare, încete, cadențate, împrăștiind durere. Oamenii se adunau pâlcuri-pâlcuri, din toate cartierele. Erau de toată mâna: bătrâni și tineri, fete și babe, flăcăi voinici și infirmi pentru pomană.

La cimitir se ținură cuvântări pasionate, cu toate ordinele oficiale de a fi rezervați vorbitorii, spre a se evita dezordinea. Când se cântă *vecinica pomenire,* mulțimea întărîtată striga: *de cap să le fie!* Apoi, cosciugul fu coborât în mormânt, bulgării se lăsară urnind peste capac, iar soarele, în nimbul strălucitor al asfințirii, trimitea ultimele raze — ca un regret etern — mormântului abia acoperit.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

X

Trei zile după trista întâmplare, se vedea o mare mișcare în pădurea cărbunarilor; tineri din toate satele se adunau înarmați ca să asculte sfaturile și poruncile celor mai încercați luptători. Ca să nu fie simțiți, umblau cărările și potecile noaptea, prin desimea pădurilor, ocolind drumurile mai bătute și evitând curiozitatea călătorilor.

Se duceau de toate vârstele: de la 16 ani în sus până la 65 împliniți.

Moartea năpraznică a Vanghei, șovăelile autorităților de a face lumină, umpluse paharul. Până și cerbii și ciutele își părăseau culcușurile, speriați de atâta mișcare.

George și Nicu Costa Ciutra fură printre cei dintâi; dorul de răzbunare era mai puternic ca însăși simțul de conservare. Ei nu doreau de cât luptă, pericole și vendetta.

S'au strâns peste cinci sute de inși și tot mai veneau cârduri-cârduri. Cel din urmă sosi Bardă cu vr'o șaizeci de flăcăi, unul și unul. In frunte mergea preotul. El trebuia să dea binecuvântarea, să împărtășească și să lumineze cu graiul lui taina datoriei față de neam. Și era preotul un bătrân respectabil, înălbit de necazuri, cu o înfățișare ascetică de mucenic al suferințelor morale. De sub genele lui cam rari țâșneau priviri fulgerătoare de iluminat al credinței.

Pe la miez de noapte se întinse o masă lungă, în jurul focurilor; doi cerbi mari și patru ciute împușcate peste zi se rumeneau pe frigările de frasin; iar vr'o opt burdufi de vin din Neagusta și mai multe ploști pline stăteau în apa rece a isvorului, toți așteptând, înfometați, începerea ospățării.

După ce s'a mâncat și s'a băut bine, lumea merse la grotă unde se făcuse un mic altar de pământ acoperit cu iarbă, în-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tru oficierea slujbei religioase. O tăcere solemnă. Numai pârâitul torțelor strica liniștea mormântală. Se auzeau până și bătăile de inimă ale asistenților.

Preotul puse jos o evanghelie cu scoarțe de argint, îmbrăcă hainele bisericești, își făcu crucea și se rugă abia mișcând din buze, apoi oficiă; la urmă chemă pe toți la rând să depue jurământ de credință și le întinse crucea ca s'o sărute, pe când dreapta o ținea pe evanghelie, — cât ținu formula sacră a jurământului, care suna : *Jur că voi lupta până la moarte, fără frică și fără șovăială, pentru limbă și națiie ; să mi se frigă limba'n foc, să nu mi se topească trupul în pământ, dacă cumva voi trăda, ori mă voi sustrage de la datorie și ordinele primite de la superiori. Nu voi face nimic din voea mea, ci tot după comandă. Așa să-mi ajute Dumnezeu !* Și toți repetau în cor: *Amin!* Iar grota răsuna de glasurile puternice ale pădurarilor și păstorilor cu ochi negri-focoși. Când veni rândul fraților Costa Ciutra o tristețe adâncă se lăsă peste sufletele tuturora; jurară și ei, cu glas hotărît și bărbătesc, că își vor împlini datoria cu prisosință și din toată inima. Apoi, preotul ținu o mică cuvântare:

— Români, nu iau cuvântul ca să vă îmbărbătez. Faptul că ați venit singuri, în număr așa de mare, e dovada cea mai puternică că simțiți însemnătatea adunării și a hotărîrilor noastre. In viața mea am văzut multe ; n'am văzut niciodată, însă, minunea de a face dintr'un om fricos un erou, oricât de frumos i-ai vorbi, precum n'am văzut eroi cari să tresară în fața morții — oricât ar fi ea de grozavă. Fiecare se naște și moare așa cum l'a' făcut natura, din lutul acesta pământesc, destinat peirei. Dacă cumva vreunul din voi nu simte în el glasul chemării supreme, dacă simte fiorul neliniștei în el, dacă e capabil de șovăială, de trădare, de dezarmare ; dacă are frică de închisori, de torturi, de moarte, îl sfătuesc să se retragă la timp, căci nu i-o luăm în părerea de rău ; mai târziu nu se admite nici o scuză de justificare; va fi socotit ca un dezertor și executat ca atare.

Neamurile se înalță prin virtute și pier prin lașitate: tot așa este și cu oamenii: unii trăesc târându-se ca târâtoarele, alții mor ca vulturii, în regiunile aerului, împușcați de vânători. Alegeți! Ca reprezentant al celei mai sublime religiuni, ca preot al lui Hristos, vă spun că fiul lui Dumnezeu a murit pe cruce, nevinovat ca o floare, pentru mântuirea

„Cat

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

neamurilor. A murit acum 2000 de ani, aproape, ca să trăiască în vecii vecilor. Lui nu i-au trebuit bogăție, onoruri, palate, mormânt de aur și coroană de pietre scumpe. A trăit simplu, a umblat cu picioarele goale, a spălat picioarele altora, a murit cu ramuri de spini pe frunte, dar trăește și va trăi în amintirea generațiilor, căci viața lui, a fost o viață de jertfă și de renunțare, iar moartea lui, cea mai eroică și mai sublimă — pentru că a murit pentru alții, pentru noi păcătoșii, pentru binele tuturora.

Ca un Hristos pe cruce este neamul nostru ; veți șovăi de a-i smulge piroanele ce-i rup coastele și brațele ? Veți șovăi? Am zis ! — Ca un val năpraznic răsunară glasurile tuturora : — vom lupta fără frică, fărășovăială ! Hristos cu noi ! Amin !

Apoi luă cuvântul Bardă, vestitul luptător : — Ați auzit cuvântul sfântului părinte. Dacă este cineva printre noi care nu are credință, care se simte slab pentru jertfa mare, îl dezlegăm de jurământ, cerându-i numai, sub pedeapsă de moarte, păstrarea secretului adunării. Răspundeți la întrebarea ce vă pun de trei ori:

— E cineva care vrea să fie dezlegat de jurământ ? E cineva care vrea să se retragă din adunarea noastră ? E cineva care nu vrea sau nu poate să lupte pentru binele neamului ? Urmă o tăcere de o secundă, apoi se auzi iar: —Este ori nu este ? — Nu e nimeni. Toți dorim lupta pentru bine și frăție! Am zis!

Urmară apoi numirile de șefi, pe centurii, distribuirea rolurilor, discutarea planului și tot ce privea organizația.

In principal s'a luat hotărîrea de a nu primi refugiați în satele românești, de o nu avea nici o relațiune cu cei așezați pe ici-colo; de a cere de la autorități respectarea proprietății și a avutului; dreptul de a avea școli și biserici independente și de a nu li se trimete funcționari prevaricatori și jandarmi nesățioși; iar în caz de refuz, să atace pe toate drumurile pe trimișii statului.

Ședința închisă, oamenii defilau spre eșirea grotei, glumind și discutând. Nu rămase în grotă de cât preotul și un mic servitor al bisericei, care trăia din mila comunității, fiind beteag de o mână și nu tocmai tare la cap. Se numea Chicu și era un specimen foarte curios; avea darul profeților, era de o sensibilitate excesivă, cădea, adeseori, în delir, și, aiurit, prezicea adevăruri și evenimente viitoare cu o exac-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

titate și cu o preciziune uimitoare. Era un fel de oracol al realităților vii, predestinate. Când îl apuca — așa caracterizau oamenii extazurile lui — devenea palid, corpul îi vibra ca o coardă destinsă, ochii lui, adânci și febrili, căpătau o perdea opacă, o lume nouă, lumea lăuntrică sufletească îl absorbea și îl desprindea din lumea fizică exterioară, cufundându-l în contemplații și într'o visare de abstracțiune ciudată. Ai fi zis că-i un somnambul, o ființă narcotizată, care, după un timp, delira, devenind de o mobilitate și vioiciune fără astâmpăr. Atunci cuvintele curgeau ca lava, glasul devenea de o limpiditate stranie, ochii îi străluceau ipnotic, iar prezicerile lui căpătau o culoare de fantastică realitate. Din aceste motive, unii vedeau în el un nenorocit, alții un inspirat și un mag. Toți însă credeau în veracitatea spuselor lui totdeauna dovedite ca exacte.

— Ei, Chicu, ce zici ? îl întrebă preotul. Izbândi-vom ori nu ? Ce te învață îngerul sau demonul tău ? Căci, drept vorbind, tu nu ești de-ai pământului; ci ești o întrupare a spiritelor din văzduh. Vezi și prevezi tot, ca într'o oglindă. Ești rupt din iad ori din stele ? Cel de sus știe ; ceeace știu eu este că tot ce spui e adevăr și realitate. Mi-ai spus că-mi va mur nevasta de bubă neagă. S'a realizat ; mi-ai precizat că am să fiu arestat, bătut și umilit. N'ai greșit; mi-ai prevestit că fratelui meu îi va arde casa. Riguros exact. De unde îți vine lumina aceasta divină ? Cu ce spirite nevăzute stai de vorbă ? Ce aripi te poartă în spațiul etern și nemărginit ? Ia spune-mi, aci, în grota aceasta misterioasă, care-i taina minunilor tale ? Uite, pun mâna pe sfânta evanghelie, cartea Domnului, că n'am să vorbesc nimănui nimic. Voi păstra secretul spovedaniei ferecat cu șapte lacăte ! Chicu râdea prostește. Ochii lui mari, strălfulgerători, păreau două furnale aprinse. Se uita, din când în când, la lumânările ce ardeau ostenite, sfârâind, și trecea brusc de la râs la visare și tristețe și vice-versa.

— Nu astăzi — zise într'un târziu — mâne sau poimâne am să-ți răspund, prea cuviosule! Am și eu zilele mele! Nu când vreau, ci când pot! Atât îți spui în astă seară, că îmi vine așa, când ghicesc, ca o undă din cer, ca o lumină, cum spuneai adineaori. Aud vuete, aud armonii, și un vârtej mă duce, mă duce, iar glasuri necunoscute îmi destăinuesc tot; văd atunci peste timp și peste spațiu. Văd aevea. Văd

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

tot ce se întâmplă într'o casă, de pildă, tot ce se va întâmpla, mâne, peste o săptămână, peste două, trei, peste o lună Uite-așa, părinte ; devin atunci ușor ca un fulg, diafan ca o aripă de flutur — o pală nu alteeva. Să crezi, că nu îți mint. Cum, ce fel ? Nu-mi dau seama, apoi cad într'o amorțeală de somn și iar îmi recapăt conștiința.

Poate am pe dracul în mine, știu eu! N'ai putea, cuviosule, să mă dezlegi de păcat ? Prin rugăciuni, acatiste, cum crezi. Aș flămânzi, aș posti, aș face tot. De ce să creadă oamenii că sunt un apucat ? N'oi fi eu tare deștept, dar nici prost nu sunt. Fac pe prostul când vreau și când am folos. Uite, părinte, ți-am mărturisit tot-tot... Acum să mergem și noi căci mă îngrozesc de întunerecul din grota asta. Numai lilieci și broști, bufnițe și alte dihănii! Și totuși, a fost aici, odinioară, biserică; veneau creștinii și se rugau, de frica păgânilor; căci multe neamuri vor fi trecut prin locurile acestea. Imi vorbea odată tatăl meu, când eram copil, de grota asta, dar n'am vizitat-o niciodată. Cum au descoperit-o pădurarii noștri ? E adăpost bun în ore de pericol. Aici pot trăi 2000 de oameni, numai să aibe ce mânca. Ai văzut ? E o subteranâ care merge până departe. Eu am intrat în adânc, dar mi-a fost frică să înaintez. Poate subterana merge până în oraș. A fost mână de oameni care a săpat, nu natura ; se vede bine.

— Da ! răspunse prea sfântul. E din vremea de demult ; poate din zilele când oamenii se hrăneau cu ghindă de stejar. Cine știe ! Dar ia să lăsăm vorba și să mergem, căci lu mea ne așteaptă; apoi trebue să plecăm în sat ca să nu se bage de seamă că ne-am adunat aci; știi că poliția are ochi de drac și nu e mult până'n zori. Strânge odăjdiile, impachetează-le frumos, ia lumânările, și pas înainte.

Intr'o clipă totul a fost gata ; s'a închis borta dela intrare și preotul Sofronie, cu servitorul, se abătură la focurile ce ardeau potolite. Cea mai mare parte de oameni plecaseră. Cei câțiva cari rămâseseră vorbeau liniștiți, uitându-se la stele ; un crâmpeiu de cer se întrezărea printre arbori, iar în strunga stelelor ardea cloșca cu pui, mai vie ca niște stropi de argint pe luciul unui cleștar.

Preotul Sofronie și Chicu își luară rămas bun de la pădurari și coborau panta muntelui tăcuți și gânditori. Nu se

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

auzea pe poteca negricioasă și întortociată, ca un șearpe, de cât doar sunetul de la copitele catârului — tovarășul nedespărțit al părintelui.

George și Nicu Costa Ciutra au rămas la pădurari. Făcând rond în jurul focurilor, își vorbeau unul altuia, aproape în șoapte, cu coatele răzimate de pământ. Afară de freamătul pădurii nici o mișcare; doar departe se auzea un vuet nelămurit: era vuetul trenului ce sbura pe șine ca un balaur cu ochi roșii.

— Vine mașina de la Bitolia, zise unul din pădurari.

— La ora asta ? exclamă altul.

— Da! Merge la Salonic. E exact ora 2.

Apoi convorbirea luă altă întorsătură.

— Grele timpuri am ajuns, băeți, reluă bătrânul Docea ; nenorocirile vin una după alta. Uite colo, la rădăcina arborelui, mormântul sărmanului Nica, care a ucis pe Ceapa. E proaspăt încă; și, acum moartea Vanghei! Ce ziceți ? Par'că ar fi un îndemn de sus pentru răzvrătire. O vom face, căci am jurat. Dar urmările nimeni nu le poate prevedea.

— Fie ce-o fi, unchiule, grăi George Ciutra, numai să ne răzbunăm. Ce! Sclavii lor suntem! Au venit peste noi; ne-au făcut atâtea supărări; vor să râdă de neamul nostru ca și cum noi Românii am fi clăcașii lor. Așteptam liberatori și ne-am ales cu tirani; doream creștini și ne-am pomenit cu păgâni, față de cari Turcii erau îngeri. Cine-i de vină? Noi? Mai e pământ de trăit, la urma urmei, și în altă parte.

Soare lucește pretutindeni. Patria ? Ce-i patria ? Libertatea înainte de toate ; oriunde vom găsi un bulgăre de pământ ca să-l fărâmăm cu plugul — dar încai să mâncăm bucata de pâine în liniște. Ce avem acum ? Griji și necazuri. De vom răbda mai mult ne vom perde și curajul, și mândria, căci omul se învață cu de toate.

— Da, ai dreptate ! Nimic de zis ! Preotul Sofronie m'a mișcat adineaori cu vorbele lui înțelepte. Vrednic bărbat! Nimic nu-l abate și nu-l înfricoșează. Leit răposatul iui tată!

— Părintele e bun cu crucea în mână, dar ar fi și mai și, cu sabia la coapsă. Ce vreți ? Din șoim șoim se naște!

Noi Românii am fost, până acum, ai tuturora; am luptat pentru Greci, am luptat pentru Bulgari, să luptăm odată și pentru noi. Biruiți vom fi; asta se știe, căci suntem puțini și nepregătiți, dar cel puțin...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Cel puțin ? întrebă altul.

— Cel puțin vom ști că am luptat.

— E departe până'n Romănia ? grăiră vr'o doi-trei inși.

— De! departe !Tatăl meu se ducea cu caravana până la *Duna*, acum 50—60 de ani și făcea o lună până acolo; cu mașina nu știu cât o fi, răspunse Docea.

— Acolo-i de noi, în România, zise tânărul Petre. Cine va avea zile se duce. Cât despre mine...

— Tu, Nicule, nu spui nimic ? Nicu Costa Ciutra nu luase parte la vorbă. Înfășurat în *talaganul* lui se gândea, urmărind cu ochii clipirea stelelor. El rumega în capul lui un plan.

— George, zise el, către fratele său, mergem.

— Mergem, frate! Și se sculară.

— Dar nu se poate ! Nemâncați ! Iată mămăliga, e gata ; laptele, de asemenea, e fiert; carne de cerb a rămas aseară. Gustați și apoi vă duceți.

— Mulțumim, dar nu ni-i foame ! Și porniră.

* * *

Mergeau, amândoi frații, pe gânduri, unul după altul. La o depărtare de vr'o 4—5 kilometri era o mânăstire, unde se retrăsese un unchiu al lor, din fragedă tinerețe. Ajunsese starețul mânăstirei și dispunea de o avere frumușică. Își cheltuia averea agonisită pentru binefaceri de tot felul, dar mai ales cu înzestrarea fetelor orfane ori sărace. Mânăstirea dispunea de venituri bune, având, pe lângă altele, o pădure ce se închiria cărbunarilor români, pe un preț convenabil, căci starețul Atanasie ținea mult la cei din neamul lui; apoi o cireadă de vaci, acareturi în orașul Salonic, vii la Neagusta; pe de-asupra, mulți bogați, lăsau, la moarte, averile lor mânăstirei, unii dorind să li se scrie numele în marmura de la intrare, ca donatori ; alții ca să fie înmormântați în vestibul ; în fine, cumpărau harul cerului cu metalul arginților. Și starețul Atanasie, suflet gingaș și spirit împăciutor, prin intervenționizm pe lângă *cel a tot puternic*, dezlega de păcate pe pocăiți, dându-le *loc de veci* la mânăstire. O aventură a tinereții îndemnase pe stareț să prefere chiliile mânăstirei și împăcarea, cu cerul, prin rugăciuni și pocăință. Într'adevăr, de un sfert de veac se martiriza ca un adevărat mucenic; se culca târziu, se scula când zorile mijeau pe vârfurile munți-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lor, îngrijea de vite, le adăpa singur, în albia de piatră de la cișmeaua din mijlocul curții, citea viețile sfinților, să le știe pe de rost, comenta pe apostoli și adormea cu Biblia la căpătâiu. Mersese vestea că este un adevărat sfânt. De bucuriile lumii se lepădase ca de Satana. Când, în ziua hramului, veneau bărbați și femei tinere, ca să ia parte la serbare, starețul, după oficiere, se retrăgea în chilioara lui, ca să nu-și spurce nici măcar ochii, necum gândul și sufletul : era, cu alte cuvinte, un fel de ascet al Tebaidei, numai că, în loc de miere, lăcuste și mere pădurețe, se hrănea cu bucate gătite cu untdelemnul cel mai fin și bea câte un pocal de vin, din vinurile renumite de la Neagusta. Pocalul era de argint — singurul lux — și de o mărime respectabilă. Pe mosafiri îi ospăta însă bine, căci îi plăcea să stea vreme mai îndelungată la ospăț, având o înclinare firească pentru vorbă și discuția lucrurilor omenești.

Numai odată era să i se împlinească: încercă să citească românește la mânăstire, fapt ce i-a atras fulgerele și trăznetele sanctității sale episcopul Agatanghelos, căruia i s'a adus la cunoștință păcatul starețului.

In enciclica trimisă lui se scria: *a citi în blestemata aceea de limbă românească, stareță Atanasie, însemnează a renega pe bunul nostru Hristos. Ceeace faci tu e curată apostasie; este o mânjire a bisericii. Îți poruncesc dară să nu mai repeți nebunia aceasta, dacă vrei să nu te caterisesc și să te alung ca pe un Fariseu din lăcașul Domnului!*

De atunci, starețul devenise mai prudent, dar îi rămăsese o rană în suflet. Adică cum — își zicea el — oare Isus și apostolii nu spuneau: *mergeți și luminați neamurile în limba lor!* De ce dar, episcopul, care ține cârja bisericii în mână, se împotrivește la învățăturile divine ale fiului Domnului, care s'a jertfit pentru izbăvirea lumii ? Pentru ce ? Dar, zadarnic se muncea și se trudea să găsească explicarea, căci nu reușea. Mintea lui, deși larg cuprinzătoare, nu putea înțelege că nu cauze religioase îi aduceau admonestarea, ci altele, politice anume. Oricum, din ziua aceea, starețul devenise mai sceptic, mai trist și mai ursuz : o iubire nesfârșită pentru neamul lui se revărsa din inima curată ca un potir de altar. Începuse să trimeată bani — pe ascuns — pentru școlarii săraci, pentru cumpărături de cărți, pentru reparații de școli, ba chiar pentru scopuri mai înalte patriotice — de la năpădirea imigraților. El era în cunoștință cu mișcarea Românilor,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

împărtășia revolta lor sufletească, era pentru acțiune chiar, dar cântărea amănunțit împrejurările și era de părere cum că încă nu era timpul pentru o acțiune deschisă, pe față.

Intocmai ca giuvaergiul, care cântărește și apreciază valoarea pietrelor prețioase, înainte de a-și începe opera de încrustare, și starețul Atanasie revizuia și controla hotărîrile, căci, zicea el, *nu te joci cu focul și nu se trimete la cuțit un neam întreg...*

Tocmai la el se duceau frații Costa Ciutra ca să culeagă învățătură și să soarbă lumină curată din izvorul înțelepciunii, o înțelepciune cu larg orizont, ce-i drept: căci, starețul, om cu o cultură apreciabilă, de și crescut într'o ambianță monahală, avea concepții largi, inițiative cuceritoare și captivante, entusiasmul care dă farmecul tinereții și al seducțiunii, celui dotat cu această flacără divină, — izvor de energie și de creațiune. Un fapt este cert: cele mai mari, mai frumoase, mai nobile și mai glorioase fapte și sentimente se zămislesc pe vatra inimii, nu în celulele creerului. Oameni de mare talent n'ajung la nici un final, dacă sunt timizi și prea scrutători ai zărilor. Nici un marinar n'ar porni pe mare, dacă s'ar uita toată noaptea la constelațiile cerului, ca să ghicească dacă va fi sau nu furtună. Lumea e a celor îndrăzneți...

Și e vai de cine se închistează în carapacea îndoelii. Monahul Atanasie avea îndrăznelile și ambițiunile omului de acțiune, a cuceritorilor cu sabia.

Iar când cei doi vizitatori bătură la poarta grea de stejar masiv, soarele abia ce eșea din unda mării, strălucind în nimbul lui orbitor de aur. Munții se lămureau în lumina alburie, costelivi sau păduroși, după natura arhitecturii lor; iar aburii dimineții se ridicau de prin văile ude de rouă, ca o plasă de argint, sclipitoare în bătaia luminii.

O ferestruică mică se deschise și un glas de bariton se auzi:

— Cine-i ? Iar din lăuntru, din curte, răsunară lătrăturile dulăilor, ce își zuruiau lanțurile, în cari îi legase văcarul, cu puțin înainte. Erau câni teribili, din familia molosilor de odinioară, din Thesprotia. Starețul Atanasie îi adusese din regiunea Tomorului, munte cu rasă de câni leonini.

Nu trecu mult și canaturile porții se deschiseră. Cei doi frați se așezară pe prispa de piatră — până ca să fie chemați

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de unchiul lor — și-și săturau privirile uitându-se la lumea de păsări și de animale ce mugeau, cotcodăceau, măcăiau, în curtea vastă și pietruită. Doi viței, de curând fătați, săltau pe lângă ugerele mamelor, sprinteni și veseli, de îți era mai mare dragul. Erau galbeni — aur — și purtau câte o stemă albă în frunte. Văcarul, răzimat în bâta lui, se uita la ei și râdea prostește, iar ciobanul de oi, după ce își scoase mica lui turmă afară din zidurile mânăstirei, începu să cânte din caval un cântec haiducesc, a cărui melodie se împânzea peste vale într'o duioasă melodie.

Se auzi glasul stareţului de pe verandă: — Haideți sus, băeți! Ce vânt vă aduce pe amândoi așa de dimineață? am aflat de marea nenorocire și chiar azi vroiam să viu în oraș!...

Frații Costa Ciutra lepădară mantalele de căprină și urcară scările ce trosneau sub greutatea pașilor lor. Intrară în chilioara stareţului, cu acel respect cuvenit bătrânilor și oamenilor consacrați bisericei. Chilioara era simplu aranjată: câteva scaune de stejar, făcute de călugări, un pătuc cu sculpturi religioase, o icoană veche bizantină — triptic minunat — și o candelă de argint, ce ardea într'un colț în fața icoanei. Pe o măsuță câteva cărți bisericești, cu viețile sfinților, cărți roase de vreme, cu scoarțe de piele neagră, cu file îngălbenite, din cari se răspândea acel miros al vetustității, particular tuturor obiectelor peste cari anii scurși lasă ceva din parfumul lor.

— Ei, cum s'a întâmplat nenorocirea cu biata Vanghea? Povestiți-mi și mie toate amănuntele, căci tare doresc să le știu. E adevărat că mizerabilul acela de ofițer s'a purtat așa de câinește? O, vai! sărmanii de noi! Am ajuns de batjocură tuturor derbedeilor! Neam afurisit! Și bătrânul stareț își șterse o lacrimă din barba lui frumos pieptănată.

George Costa Ciutra, povesti toată drama, cu noduri în glas, și cu o emoție vădită. In ochii lui, îndulciți de durere, sclipia din timp în timp, fulgerul mâniei stăpânite, iar buzele îi tremurau cu un tic nervos. Nicu, fratele mai mic, îl întrerupea, câte odată, ca să mai detalieze lucrurile ori să le mai coloreze cu vorba lui domoală și plângătoare.

Stareţul asculta dus pe gânduri, rupându-și câte un fir de păr din barbă, ori se scula nervos în picioare și se plimba de colo până colo, ca un animal rănit, în cușca lui.

— Înțeleg! Aștia ni sunt salvatorii! Poftim dragoste

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

de creștini ! Biruința crucii, hai ! Am învins pe Turci ca să aducem alți păgâni ! Încăi Turcii nu respectau onoarea, moravurile, credința, școala și bisericile ! Cereau bani, puneau biruri, luau mită, dar ne scuteau de armată ; și feciorii noștri rămâneau pe lângă casele lor ca să îngrijească de gospodării, ori plecau în străinătate ca să agonisească averi !

Cu creștinii noștri lăudați și mult așteptați, însă, toate merg d'andoaselea : biruri, serviciu militar, prigoană, deposedări, evacuări, școli și biserici închise, toate relele și mizeriile !

Peste cele multe, și fapta urîtă care ne rănește adânc, pe toți, ca oameni și ca neam ! Unde și când s'au pomenit în plaiurile noastre ticăloșii de felul acesta ! Dar, vorba psalmistului : De sabie te vei servi de sabie vei muri !

Și acum ce gândiți să faceți, copiii mei ? Care-i hotărîrea voastră ? Ce zice fratele meu ? Îl dați în judecată ? aplicați legea talionului ?

— Ce să-l dăm în judecată, unchiule ! Crezi că ar eși ceva ? Corb la corb nu-și scoate ochii ! Ei doresc exterminarea noastră și noi să-i dăm în judecată ? Ar însemna să vânturăm vânt ! Nu ! Altceva gândim noi : răzbunarea ! Asta e legea și tribunalul la care facem apel ! Toți românii sunt nemulțumiți și toți doresc să ia armele. Nu-i prima nenorocire cu Vanghea. Știi bine : pe bietul Spiru l-au ucis ; atâtea sute de inși am fost purtați la Salonic, închiși, bătuți, martirizați ; nu mai vorbim de prigoana din sate, de instalarea refugiaților prin casele noastre, de neajunsurile ce ne face poliția și administrația, de amenzile ce curg zilnic pentru toate născocirile, de atâtea și atâtea mizerii și nenorociri ce ne pricinuesc noii stăpâni. E plin paharul amărăciunilor ! Cuțitul a ajuns la os ! Vom vinde tot și vom pleca în largul lumii ! Oriunde e cer și pământ ospitalier pentru cine vrea să muncească cu cinste și obraz ! Dar, am dori ca, înainte de înstrăinare, să le dăm o pildă, lăsându-le amintiri neplăcute despre noi — Vlahi cu ceafa groasă, cum ne numesc ei... Uite, venim tocmai dela munte, unde am fost vreo mie de inși ca să stăm de vorbă cu pădurarii. Bravii aceștia sunt hotărîți pentru orice. Am depus jurământ, că nu vom dezarma, atât cât nu se vol lua măsuri omenești față de aromâni. Să se înceteze cu spoliațiunile și cu prigoana ! Noi am dori să rămânem cetățeni cinstiți și supuși credincioși statului gre-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

cesc, pentru cari am vărsat valuri de sânge, în trecut ca și acum, dar nu putem suferi belciugele de nas — ca urșii țiganilor. Nu ! Nu ! Asta nu !

— Vezi bine ! întrerupse starețul. Un popor, care nu e conștient de el însuși, care nu știe a-și apăra drepturile și demnitatea, e un popor de sclavi, turmă de animale cuvântătoare, bune să fie hrănite cu ghinda pădurilor noastre. Moarte ? Da ! Sclavie însă nu ! Asta să vă fie îndemnul ! Vă pun la îndemnână mânăstirea în clipele grele ; zidurile sunt masive și solide, precum vedeți ; pot adăposti câteva sute de oameni, la nevoe, cu hrană destulă ; ceva arme și muniții nu ne lipsesc, căci în timpul războiului, Francezii, erau instalați aci ; mânăstirea era punct de observație, telefoanele sbârnăiau toată ziulica, toate colțurile erau pline de mitraliere și ne-au rămas și nouă câteva, așa că vă puteți bizui pe ajutorul nostru. Călugării mei, cei mai mulți aromâni, vă stau la dispoziție. Nu odată am stat de vorbă cu dânșii, despre vremurile grele prin care trece neamul nostru. Toate bune, dar bani aveți ? Căci, s'o știți, fără bani nimic nu se poate înfăptui. Bani înainte de toate : arme, muniții, se găsesc, când sunt bani. Familiile trebuesc asigurate ; să nu le lipsească hrana ; să socot că ar fi bine să părăsească satele, să se așeze prin orașe, căci acolo vor fi mai la adăpost. Se prea poate ca guvernul, dacă mișcarea se întețește, să bată cu tunul sălașele noastre. De sigur, așa are să fie ! Trebue, prin urmare, chibzuință, socoteală bună, adăpost sigur, familiile asigurate, în marginele putinței. N'ajunge numai entusiasmul ! In ce mă privește, vă dau tot ce am : veniturile mânăstirei, adunate cu trudă și economie, de ani de zile. Am peste patru sute de mii de drahme la bănci : sunt ale poporului ! Am vr'o două sute de mii la mine. Le ofer ! Am să vând toate vitele, vesela de argint, icoanele și candelele suflate cu aur, și voi realiza o sumă frumoasă : o veți avea oricând. Ce să mă gândesc la cele sfinte ! Ce poate fi mai sfânt și mai dumnezeesc ca dragostea către oameni și către neamul tău !

— Hristos a zis către discipolii lui: *Mergeți și luminați neamurile în graiul lor !* Eu, care am îmbrăcat cămașa lui, aplic, astăzi, divinele-i învățături. Sunt starețul mânăstirei, am scăpat-o de două ori de urgia dușmanilor, cari vroiau s'o ardă, și nu dau socoteală decât lui Dumnezeu și conștiinței mele. Poate, veți zice : Dar Arhiereul ? Ce-mi pasă de el !

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Dacă reuşim, se va uita tot ; dacă nu, după noi, potopul ! De altfel, cu Arhiereul nu fac eu casă bună. De câtva timp îmi tot caută nod în papură. Vrea să mă înlocuiască ! Nu de mult mi-a trimis o enciclică aspră pentru că am încercat să citesc româneşte în mânăstire. Am câţiva călugări greci cari spionează, raportează, ponegresc şi clevetesc, în aşteptarea clipei fericite de a-mi lua locul. Interesele, băeţi, interesele ! Interesele şi invidia — iată cele două plăgi cari rod omenirea şi ruinează creştinismul ! Unde-i învăţătura Domnului : *Ce ţie nu-ţi place altuia nu-i face !* Mă invidiază că sunt stareţ, dar uită că eu am îmbogăţit mânăstirea, că mi-am primejduit viaţa de atâtea ori, că o gospodăresc cu atâta dragoste, încât se miră toţi de strălucirea şi faima ei ! Se înşeală, însă, Arhiereul, dacă crede că mă voi lăsa biruit cu una cu două. Sunt părintele şi tutorele acestei mânăstiri. Am scrisori de laudă şi binecuvântare dela doi Patriarhi. Mă voi duce oriunde ca să-mi apăr drepturile : la guvern ca şi la Patriarhie !

Iar dacă nu voi găsi nicăiri dreptate, am s'o ard cu mâna mea !...

Pe când stareţul vorbea, aprins şi înflăcărat, un argat bătu la uşă, intră în chilioară şi vesti pe un vizitator. După puţin apăru un ins de vr'o 40 de ani, cu o osatură pronunţată, privirea vie şi dominatoare, muşculatura atletică.

— Cu iertăciune, sfinte părinte, dar, dacă timpul vă permite, poftiţi pentru câteva secunde afară, căci am ceva de vorbit cu sfinţia voastră.

Şi stareţul eşi imediat. Se duseră în păduricea din preajmă, şi acolo, vizitatorul, care era îmbrăcat ciobăneşte, conduse pe stareţ la un arbore enorm, găunos, şi, după ce ridică o peatră mare, aşezată în scorbură, scoase o pungă de piele plină cu galbeni şi multe pietre preţioase : diamante, safire, rubine şi smaralde, şiraguri de perle, de o frumuseţe şi strălucire orbitoare.

Punga cântărea peste patru kilograme.

Toată această comoară vă aparţine, părinte ! Faceţi ce vroiţi cu această avere strânsă în curs de zece ani, de când haiducesc. Nu am pe nimeni în lume : doi fraţi mi-au murit în război, ca voluntari ; o soră a murit de exantematic. După ei, n'a rămas nimeni. Sunt sigur cuc. Pentrucă românii noştri se pregătesc de luptă, am să lupt şi eu cu ceata mea ; dacă mor, ar fi păcat să se peardă averea aceasta, despre care ni-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

meni nu știe, și care ar putea alina multe suferințe și îndulci multe necazuri. Am crezut, că, sunteți singurul suflet milostiv căruia îi pot arăta misterul și banii. La mine să nu vă gândiți : de-oi muri nu am nevoe de avere ; de voiu trăi, știu cum să-mi refac starea ; meseria mea este o chezășie ! De aceea, luați punga și întrebuințați-o cum credeți și cum doriți. Nu aveți să dați nimănui socoteală !

Și acum : binecuvântați, sfinte ! Acestea zise, haiducul se descoperi, căzu în genuchi, cu capul în piept, iar starețul, murmură câteva formule rituale, dându-i binecuvântarea.

Un șuerat se auzi în tăcerea codrului : era șueratul unei turme de căpriori, ce străbătea pădurea în fuga mare, speriați de cine știe ce întâmplare. Haiducul dispăru ; starețul, radiind de bucurie, se întoarse la mânăstire cu punga sub rasă, ca să nu fie văzută de niscaiva ochi iscoditori.

— Mare-i puterea Domnului ! șopti el, emoționat.

— Dar ce s'a întâmplat, unchiule, grăiră cei doi frați.

— Minune dumnezeească ! O adevărată minune ! Domnul este cu noi ! In clipe de restriște, harul lui plutește peste capetele și casele noastre ! Speră și cerul te va ajuta ! așa sună vorba sfântă.

— Dar spune, ce s'a întâmplat ? Cine era omul acela voinic ? Nu l-am văzut în viața noastră. Uite un luptător ce ne-ar fi de mare folos, pe cât înțelegem.

— Nu-l cunoașteți ? De sigur, nu-l cunoașteți ! Dar ați auzit de el ! La vatră, la stână, pretutindeni i-ați cântat faptele vitejești ! Știți cine e ? E vestitul haiduc Scara-Muciu !

— Scara-Muciu ?

— Intreg ! Din cap la picioare ! E prietenul meu ! E credinciosul Scara-Muciu !

— Dar de ce nu ni l-ai prezentat unchiule ! Ah, cu deziluzie !

— Să vi-l prezint ! Cum era să vi-l prezint ? Ii convenea oare ? N'ați băgat de seamă că era travestit în haine de cioban, cu cânele după el ! Cânele lui ! E o întreagă poveste cu cânele acesta !

— O poveste întreagă ? Am fi curioși s'o auzim. Se poate ?

— Nu acum ! Deseară !

— Cum deseară, unchiule, că noi plecăm : datorii grele, afaceri urgente !

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— Lăsați-vă pe mine și în voia celui de sus ! Deseară, rămâneți aci, la mine. Am atâtea planuri cu voi. Iată ! Vorbeam de bani ! Și banii au venit ! Dumnezeu, care are grija de pasările cerului, nu uită și pe creaturile lui cele mai perfecte, vreau să zic pe oameni... Haiducul Scara-Muciu mi-a dat o comoară, o adevărată comoară. Cine l-a inspirat, dacă nu îngerul Domnului. Uitați-vă aici... și... starețul deșertă punga enormă din cari curgeau, în valuri sclipitoare, pietrele prețioase și aurul scânteetor.

Tinerii rămaseră uluiți. Nu-și credeau ochilor. Ce vedea era o adevărată minune.

— Vedeți ? zise starețul. Averea aceasta a venit la timp. Plec chiar mâne la Salonic și schimb scumpătățile acestea în bani sunători. Avem nevoe — căci fără bani nu se poate face mișcarea plănuită. Nimic pentru noi, tot pentru popor !

— Falnic bărbat Scara-Muciu ăsta ! grăiră frații Costa Ciutra. Ce cavaler ! Ce om generos ! Iată un român care ne face onoare !

— Deseară, deseară, vă voiu povesti multe despre el, zise starețul. Acum, haidem prin staul, să-mi vedeți vitele ! Și eșiră.

* * *

Curtea mănăstirei *Sfânta Ana* are o împrejmuire vastă, pătrată, pietruită, cu doi platani uriași la mijloc. In partea stângă sunt grajdurile, bine împărțite, curat întreținute, aerisite și văruite cu o îngrijire lăudabilă.

In staulul vacilor rumegau câteva vite mari, grase și frumoase, ce au primit pe vizitatori cu priviri blânde, iar în ochii lor cuminți se citea par'că mulțumirea cea mai împăcată și desăvârșită. Unele stăteau în picioare, altele pe jos, iar viteii ddeau roată pe lângă ele, și, un miros plăcut de băligar, umplea staulul.

— Uite, zicea starețul, Joiana asta e de șapte ani ; dă două doniță de lapte pe zi, și am crescut-o dându-i boabe cu mâna mea ; este o vacă de rasă și n'aș schimba-o pe zece vite.

— Ceea de colo, cu păr negru și luciu, a fost dăruită mănăstirei, acum trei ani, în ziua sfintei Marii, și am botezat-o Mariana. E un animal superb. Uitați-vă ce copite frumoase, ce forme admirabile ! Par'c'ar fi tăiată în marmură neagră!

Priviți la celelalte două din fund. Așa-i că sunt o mân-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

dreţe de vite! Sunt tinere de tot, dar lăptoase şi arătoase... Coarnele par'că li-s de sidef.

Şi aşa, rând pe rând, stareţul îşi lăuda vacile, plimbându-şi nepoţii prin toate ţarcurile. Mica turmă de ezi fusese obiectul unei deosebite atenţiuni. Şi erau frumoşi — minune mare! Unii albi ca neaua, alţii muşcri şi ghesocanaţi, alţii. corbii şi mărgelaţi la gât, toţi sprinteni, vioi şi neastâmpăraţi, sărind şi săltând, în încăperea largă şi bine întreţinută. Mamele lor fuseseră duse la păşune şi ezii jucau în toată libertatea.

Nici cotețele de păsări nu fură uitate: câteva găini de rasă şi vr'o patru cocoşi pintenaţi, cu un penaj strălucitor, erau slăbiciunea şi mândria stareţului. Cât despre porumbei, nici vorbă: erau de toate speciile şi de toată frumuseţea, în cât, mănăstirea avea aerul şi de castel şi de lăcaş dumnezeesc.

Sunetele clopotului de serviciu aduseră aminte stareţului că este ora de slujbă. Se îmbrăcă repede şi trecu în biserică. In faţa altarului, cu sculpturi vechi minunate, în formă de ghirlande, ardeau candelele de argint, lucrate măestrit de argintari români, vestiţi în arta filigramelor şi a cizelărilor ; iar lumânările de ceară curată, din stupurile mănăstirei, lăcrimau cu lumini tremurătoare.

Era o tăcere solemnă în biserică. Fraţii Costa Ciutra se rugară cucernic, absorbiţi în gândurile lor, pe când sfârâiala torţelor dădea un farmec misterios liniştei încremenite între pereţii acoperiţi cu sfinţi şi sfinte de factură bizantină arhaică.

Afară, clinchetul limpede şi subţire al clopotului, umplea văzduhul de o evlavioasă chemare la rugăciune, smerenie şi credinţă, mişcând sufletul până la evlavie şi renunţare la orice deşertăciune şi lumească năzuinţă.

După slujbă, stareţul şi oaspeţii făcură o plimbare în pădure, admirând concertele de păsările ce trilueau prin luminişurile pline de soare şi de murmur primăvăratec ; apoi, trecură în micul cimitir din dosul mănăstirei, unde îşi dormeau somnul de veci mucenicii credinţii şi ai idealului supra-pământesc. Câte o cruce de lemn strâmbă, rar câte o lespede, — iată toată răsplata virtuţilor cereşti, adormite întru Domnul...

Veni şi seara: o seară superbă. Cerul părea un cristal enorm cu fălfăiri de lumini crepusculare. Umbrele se lăsau

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

lungi, moi, mătăsoase și pline de mister. Stelele se iviră, una câte una, și în curând calea lactee se transformă într'un râu de nestimate. Pentru sufletele sensibile și ascetice, cari trăesc departe de valurile sgomotoase ale lumii, revărsarea amurgurilor aduce o deosebită nuanță de visare și de dulce melancolie, care absorb pe om în infinit. Individul se dematerializează oarecum, învelișul fizic se diafanizează întru câtva, iar sufletul omenesc se perde în undele eterice.

Într'un astfel de cadru era firesc ca stareţul și frații Costa Ciutra să simtă toată poezia naturii, de aceia, ședeau pe prispă, cufundați în gânduri, fără să se gândească la nimic altfel; era liniștea misterului seral ce le morfiniza gânduri și omenești necazuri : sufletele lor păreau un altar în care cânta orga unor sentimente din sfere necunoscute, mai mult cerești, decât umane : era muzica eternă ce leagă pe om de Dumnezeu, lutul pământesc de raza cerului creator și nimicitor al existenței pământești.

Când noaptea își întinse aripele negre peste natura adormită, în mica chilioară ardea un sfeșnic cu patru brațe, iar stareţul povestea încă — de și trecuse de miezul nopții.

— Pe Scara Mucio îl cunosc de mult, zicea el. Era copil sărac. Ii muriseră părinții și rămăsese orfan. Eu eram, pe atunci, un simplu călugăr. L-am luat la mănăstire și a păscut turma câțiva ani de-arândul. Nu primea nimic afară de hrană, încălțăminte și ceva haine. Era muncitor, deștept și inteligent. De și copil — mi-aduc aminte — avea ambițiuni mari. Nu se împăca cu viața de mănăstire și cu ciobănia ; năzuia spre ceva mare.

Când i se vorbea de faptele bătrânilor, de aventurile haiducești, deschidea ochii mari și sorbea cu lăcomie povestirile.

Eu îl ajutam cu ce puteam. Mă iubea și mă respecta. Într'o iarnă, fiind dus în pădure, după lemne, m'a scăpat de un lup ce se repezise să mă sfâșie. Cu o lovitură de topor l-a ucis, căci, copil încă, avea o forță și un curaj cu mult asupra vârstei sale. Nu știu din ce pricină, ne pomenirăm, într'o zi, că a dispărut. Unde ? Cum ? De ce ? Nimeni nu știa. Trecură ani la mijloc. Pe mine m'au făcut stareț, în urma cererii comunității și monahilor tovarăși. Imi făcusem bine datoria față de oameni și de mănăstire ; eram întâiul la lucru, mergeam totdeauna după pomeni, cu catârul,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

prin satele vecine ; agonisisem o avere, dela bunii creştini, pentru biserică, şi nu mă dădeam în lături dela nici o primejdie când era vorba de interesele mănăstirei. Am avut ca scop, în totdeauna, omenia şi abnegaţia, căci am crezut că nu există bine moral fără aceşti doi poli ai axei vieţii ; ori mă înţelegeţi, căci sunteţi tineri cu carte, umblaţi pe la şcoli ; eu însu-mi am cheltuit destul pentru întreţinerea voastră la Salonic.

Intr'o frumoasă dimineaţă de Maiu mă pomenesc cu un necunoscut frumos şi chipeş la mănăstire. Era îmbrăcat tot ciobăneşte, ca şi ieri. Nu l-am recunoscut, căci trecuseră vr'o zece ani la mijloc. Cred, că aţi ghicit cine era :

— Scara Mucio, de sigur.

— Da, Scara Mucio ! Tânăr, voios, era o mândreţe de om. Mi-a povestit tot : de ce a plecat dela mănăstire, pe unde a fost, cât a suferit, cum a îmbrăţişat haiducia.

Venise să-i dau binecuvântarea şi să mă roage ca, în caz de pericol, să-l îngădui de a se refugia, cu ceata lui, la mănăstire. Ştiţi cum urmăreau Turcii pe bandiţi. Nu le dădea răgaz.

Am convenit. Ce era să fac ? Creştini şi români înainte de toate !...

Şi apoi cum mă puteam împotrivi ? Oare nu-s ei — haiducii — stăpânii codrilor ! Puteau foarte bine să mă ardă, cu mănăstire cu tot, dacă-i supăram. Trebue să te acomodezi cu toată lumea.

Şi apoi : nu sunt eu singurul stareţ care dau adăpost la oameni certaţi cu legile. Toate mănăstirile procedează la fel. Sub Turci încai, haiducii trăiau în mănăstiri ca la ei acasă...

Altfel cum am fi dus lupta, noi creştinii, cu semiluna ?

In toate timpurile, mănăstirile au fost cetăţuele luptătorilor, pentru cruce şi libertate, dela venirea necredincioşilor în Europa.

Diplomaţia cea mai elementară îmi poruncea, deci, să promit refugiu, lui Scara Mucio ; osebit de aceasta, omul acesta, cum vă spuneam, crescuse sub ocrotirea mea, de copil încă ; aşa că, mare îmi fu bucuria văzându-l.

Primăverile venea rar pe la mine. Pădurile înverzite erau domeniile lui necontestate. Cunoştea toate stâncile ,toate

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

potecile și ascunzișurile și nu avea trebuință de ajutorul nimănui.

Iernile însă, cu troenele de zăpadă, cu frigul și cu toate neajunsurile, îl sileau să se adăpostească la mănăstiri ; azi la mine, mâne la altul. Viața în munți este imposibilă, pe timp de iarnă. Toate viețuitoarele își caută culcuș cald și sigur contra viscolelor și nămeților. Până și urșii cad în amorțire, în văgăunele lor. Scara Mucio petrecea în chiliile mănăstirei luni de zile, câte odată. Și ce de povestiri la vatră ! Ce de isprăvi fermecător descrise, la flacările focului ! Umpleam cănile cu vin negru, puneam blidele de castane pe lângă noi și petreceam de minune nopțile lungi și mohorâte de iarnă; iar afară, viforniță se svârcolea prin strășini, șuerând ca un șarpe ciopârțit. Orice s'ar zice, frumoase vremuri sub Turci ! Vremuri de viață simplă, cu lupte de adevărat entuziasm și eroism !

Speranța e mare totdeauna ; ea dă iluzia. Triumful e realitate, iar realitatea, cât de frumoasă, nu are aureola neprevăzutului și a iluziei — de aci dezamăgirea după biruință. Vedeți ? Acum când Turcii s'au dus, îi regretăm ; iar pe noii veniți, pentru cari sângeram, îi urâm ! Cauza ? Simplă de tot : frumosului îi trebue perspectiva distanței. De aproape ochiul vede toate sluțeniile, toate imperfecțiunile. De departe însă conturul se șterge oarecum și se vede mai mult relieful. Timpul și distanța — iată frumusețea idealului. Ați băgat de seamă : tablourile par mai frumoase dela distanță iar munții mai maiestoși.

Dar, să lăsăm disertațiile și reflexiunile. doar nu suntem la institutul francez din Salonic. Cum vă spuneam, Scara Mucio venea la mănăstire, iernile, și ne înțelegeam foarte bine cu el ; de altfel, mănăstirea îi datorează mult : ce de argintării aduse, dar ! Ați văzut caseta aceia cu pietre scumpe din biserică ? E dăruită de el ! Că n'a plătit-o, altă vorbă; dar că mănăstirea se fălește cu ea, e o realitate.

— Dar par'că vroiați să povestiți o istorie cu cânele lui Scara Mucio, dacă nu ne înșelăm.

— Da, da ! Răbdare ! Căci răbdarea este mama înțelepciunii.

Intr'o primăvară, Scara Mucio era să fie omorît în somn; viața lui o datorește cânelui — acest animal credincios și inteligent.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Scara Mucio nu făcea un pas fără câne. Când poterile îl urmăreau, el le simțea de departe, și, cu lătratul lui, dădea de veste.

Odată, un tovarăș al lui, nemulțumit nu știu din ce pricină, încărcă arma să-l ucidă. Ceata întreagă era dusă după pradă. Scara Mucio rămăsese cu tovarașul lui, fiind bolnav de friguri. Pe când dormea, mizerabilul acela se apropie de șeful lui, gata s-i pue țeava la tâmplă. Cânele însă se aruncă pe el, îl muște de beregată, îl desarmează și Scara Mucio, deșteptat, scapă teafăr. Ce ziceți de acest animal ? Mult mai virtuos ca omul, nu-i așa ? De atunci, Scara Mucio își iubește bătrânul animal mai mult ca orice în lume. E vecinic nedespărțit de el...

Și acum, pentru că-i târziu, somn ușor și ziua de mâne cu noroc, nepoții mei !

* * *

Ziua următoare, un catâr și un servitor așteptau în curte pe stareț. După ce se spălă și se închină cu smerenie la icoana Maicei Domnului, starețul își luă rămas bun dela nepoți, cărora le înmână o frumoasă sumă, *pentru micile lor cheltueli,* cum zicea el ; apoi se urcă pe catâr și dispăru în vale, pe poteca de pământ roșatec.

Frații Costa Ciutra, la rândul lor, părăsiră mănăstirea pe la amiază. Pe la toacă intrară în orașul Vodena. In oraș era mare animație. Venise ordin dela Salonic ca să se rechiziționeze cât mai mulți catâri pentru armată ; și, cum numai Românii se ocupă cu chervănăritul, această nouă pacoste cădea pe capul lor. Multe caravane, cari transportau mărfuri fură oprite din drumul lor și pornite spre Salonic de soldați. Proprietarii de cai îi ascundeau prin păduri și prin case ca să nu fie luați. O statistică nu exista spre a se ști ce posedă fiecare așa că era ușor să-i dosească.

Totuși, neliniștea și preocuparea se citea pe fețele tuturora, cu atât mai mult, cu cât, mulți chirigii se pregăteau de plecare spre câmpiile Dramei, unde puteau găsi de lucru la transportul de tutunuri dela Xante la Cavala.

Acum, erau siliți să renunțe la câștig, de teama rechizițiilor. Și nemulțumirea creștea tot mai mult.

Tocmai când frații Costa Ciutra intrau în curte vr'o zece jandarmi vizitau grajdurile și luară cei doisprezece catâri cu toată protestarea bătrânului Costa Ciutra. Intre tine-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

rii fraţi şi oamenii autorităţii se iscă o discuţie aprinsă, după care urmă ceartă şi învălmăşeală. Dar toate fură în zadar, căci rechiziţia s'a făcut. Încă un motiv puternic de răzbunare. De cum se înoptă, mai mulţi români se adunaseră la casa lui Costa Ciutra. După un plan bine chibzuit se luară hotărîri repezi şi energice. Se hotărî anume să se arunce în aer depozitul de muniţiuni din oraş. Lucrul nu era uşor însă. Trebuia multă pricepere, curaj şi sânge rece. Se oferiră mai mulţi tineri. Cel mai hotărît pentru îndrăzneaţa întreprindere se dovedi însă Nicu Costa Ciutra. Zadarnic fratele lui, George, căuta să-i lase lui sarcina periculoasă. Nicu, care ardea să se răzbune, rămase neclintit în hotărîrea lui.

După ce lumea se retrase cei doi fraţi îşi făcură planul ; în câteva zile trebuia să studieze amănunţit poziţia topografică a localului, să se informeze precis de felul cum puteau ajunge la depozit şi câte altele. Împrietenindu-se cu un sergent, care se nimeri să fie român de prin Seres, Nicu căpătă toate relaţiunile trebuitoare.

* * *

Cam după vr'o zece zile, pe o noapte ploioasă, o umbră omenească se furişa pe lângă zidurile clădirei. Era întuneric besnă. Din când în când, bolta cerului era întretăiată de lumina fulgerilor şi scăpărări şerpuitoare luminau văzduhul încărcat de nori şi de ploae. Departe, se auzea bubuitul tunetului, iar ploaia cădea pe acoperişurile de case şi pe caldarâmuri cu un zgomot asurzitor. Nicăiri nici o lumină prin case. Oraşul era cufundat în somn. Peste tot o tăcere lugubră. Doar câte un tropot de patrule pe la marginea oraşului, pe unde intrau şi eşeau rău făcătorii, de obiceiu. Câte un şuierat ascuţit venea din partea aceia — şi apoi iar tăcere ; iar ploaea plescăia necurmat prin frunzişul pomilor şi la geamurile caselor, adusă de vânt.

Santinela dela depozit se auzea bocănind, cu bocancii grei, pe caldarâmul ogrăzii, iar un punct roşu, dela mucul de ţigare, ardea în besna nopţii. Câte odată, silueta soldatului se desluşea limpede la lumina fulgerării. Era un biet om mititel de statură, firav şi de o înfăţişare obosită de om muncit şi copleşit de griji şi amărăciuni. Se vedea cât de colo că-i un familist necăjit şi părea să aibe vre-o 35 de ani. Arma o ţinea stângaciu şi bubuitul părea că îl înspăimântă, căci tresărea nervos la fiecare detunătură.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Intr'un târziu, nu se auzeau nici paşii lui. Ud leoarcă, doborît de oboseală şi de somn, se retrase în pichetul lui şi adormi ; pentru o ureche fină, sforăiturile o dovedeau de ajuns.

Nicu, ager ca o panteră, sări zidul, şi cu o smucitură smulse arma santinelei, pe care o culcă la pământ, punându-i un căluş în gură şi legându-l sdravăn, cu mânele la spate. Şi ploaia şurluia mereu şi într'una, iar fulgerele sfâşiau zările cu luminele lor gălbui-roşiatice.

Nu trecu o jumătate de ceas şi o puternică detunătură sgudui întreg oraşul ; urmă a doua, a treia, a patra, până ce toată clădirea se prefăcu într'o grămadă de ruini. Mai multe case din împrejurime fură dăunate ; iar geamurile căzeau ţăndări în mahalale mai apropiate. S'ar fi zis că craterul unui vulcan irupsese cu puternice detunături şi lumea, deşteptată din somn, îngrozită, nu ştia ce să creadă. Mulţi oreau pe stradă, uluiţi, siguri că vr'o mare nenorocire, că vr'un cutremur de pământ, ameninţă viaţa locuitorilor ; şi, cum noaptea măreşte impresiile, spaima nu cunoştea margini. Vecinii, în costume de noapte, se întrebau unii pe alţii, dela ferestre, ce s'a întâmplat ; dar nimeni nu putea da un răspuns precis şi exact. Şi groaza lua proporţii uriaşe, după închipuirea şi temperamentul fie căruia. Femeile, îndeosebi, îşi înteţeau fantezia cu fel de fel de presupuneri alarmante şi groaznice.

Noroc că furtuna nu contenea, căci altfel, lumea ar fi fugit pe câmp, nebună de groază.

La cazarmă s'a dat alarma ; şi trâmbiţile sfâşiau tăcerea nopţii cu sunetele lor stridente, mărind impresia fricii şi a neliniştei ; urmară focuri de armă, de mitraliere, o hărmălae şi o zăpăceală de nedescris ; apoi, se auziră pe străzi tropote de cai, zăngănit de săbii, glasuri de soldaţi cavalerişti şi strigăte ca nimeni să nu-şi părăsească locuinţa. Armata credea că are aface cu o mişcare revoluţionară, locuitorii că sunt ameninţaţi în existenţa lor de armată. Şi ploaia cădea, cădea !

Numai spre dimineaţă spiritele se liniştiră şi furtuna încetase. Norii se împrăştiau, cerul se lumina, roşu ca sângele, la răsărit.

Zorile aurii dădeau un farmec de negrăit luciului catifelat al zărilor. Aveai impresia cumcă natura renaşte, după atâta sbucium şi trudă. Stropii de ploae, de pe flori, frunze şi ramuri, străluceau, în răcoarea dimineţii, resfrân-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

rii fraţi şi oamenii autorităţii se iscă o discuţie aprinsă, după care urmă ceartă şi învălmăşeală. Dar toate fură în zadar, căci rechiziţia s'a făcut. Încă un motiv puternic de răzbunare. De cum se înoptă, mai mulţi români se adunaseră la casa lui Costa Ciutra. După un plan bine chibzuit se luară hotărîri repezi şi energice. Se hotărî anume să se arunce în aer depozitul de muniţiuni din oraş. Lucrul nu era uşor însă. Trebuia multă pricepere, curaj şi sânge rece. Se oferiră mai mulţi tineri. Cel mai hotărît pentru îndrăzneaţa întreprindere se dovedi însă Nicu Costa Ciutra. Zadarnic fratele lui, George, căuta să-i lase lui sarcina periculoasă. Nicu, care ardea să se răzbune, rămase neclintit în hotărîrea lui.

După ce lumea se retrase cei doi fraţi îşi făcură planul ; în câteva zile trebuia să studieze amănunţit poziţia topografică a localului, să se informeze precis de felul cum puteau ajunge la depozit şi câte altele. Imprietenindu-se cu un sergent, care se nimeri să fie român de prin Seres, Nicu căpătă toate relaţiunile trebuitoare.

* * *

Cam după vr'o zece zile, pe o noapte ploioasă, o umbră omenească se furişa pe lângă zidurile clădirei. Era întunerec besnă. Din când în când, bolta cerului era întretăiată de lumina fulgerilor şi scăpărări şerpuitoare luminau văzduhul încărcat de nori şi de ploae. Departe, se auzea bubuitul tunetului, iar ploaia cădea pe acoperişurile de case şi pe caldarâmuri cu un zgomot asurzitor. Nicăiri nici o lumină prin case. Oraşul era cufundat în somn. Peste tot o tăcere lugubră. Doar câte un tropot de patrule pe la marginea oraşului, pe unde intrau şi eşeau rău făcătorii, de obiceiu. Câte un şuerat ascuţit venea din partea aceia — şi apoi iar tăcere ; iar ploaea plescăia necurmat prin frunzişul pomilor şi la geamurile caselor, adusă de vânt.

Santinela dela depozit se auzea bocănind, cu bocancii grei, pe caldarâmul ogrăzii, iar un punct roşu, dela mucul de ţigare, ardea în besna nopţii. Câte odată, silueta soldatului se deslușea limpede la lumina fulgerării. Era un biet om mititel de statură, firav şi de o înfăţişare obosită de om muncit şi copleşit de griji şi amărăciuni. Se vedea cât de colo că-i un familist necăjit şi părea să aibe vre-o 35 de ani. Arma o ţinea stângaciu şi bubuitul părea că îl înspăimântă, căci tresărea nervos la fiecare detunătură.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Intr'un târziu, nu se auzeau nici paşii lui. Ud leoarcă, doborît de oboseală şi de somn, se retrase în pichetul lui şi adormi ; pentru o ureche fină, sforăiturile o dovedeau de ajuns.

Nicu, ager ca o panteră, sări zidul, şi cu o smucitură smulse arma santinelei, pe care o culcă la pământ, punându-i un căluş în gură şi legându-l sdravăn, cu mânele la spate. Şi ploaia şurluia mereu şi într'una, iar fulgerele sfâşiau zările cu luminele lor gălbui-roşiatice.

Nu trecu o jumătate de ceas şi o puternică detunătură sgudui întreg oraşul ; urmă a doua, a treia, a patra, până ce toată clădirea se prefăcu într'o grămadă de ruini. Mai multe case din împrejurime fură dăunate ; iar geamurile căzeau ţăndări în mahalale mai apropiate. S'ar fi zis că craterul unui vulcan irupsese cu puternice detunături şi lumea, deşteptată din somn, îngrozită, nu ştia ce să creadă. Mulţi oreau pe stradă, uluiţi, siguri că vr'o mare nenorocire, că vr'un cutremur de pământ, ameninţă viaţa locuitorilor ; şi, cum noaptea măreşte impresiile, spaima nu cunoştea margini. Vecinii, în costume de noapte, se întrebau unii pe alţii, dela ferestre, ce s'a întâmplat ; dar nimeni nu putea da un răspuns precis şi exact. Şi groaza lua proporţii uriaşe, după închipuirea şi temperamentul fie căruia. Femeile, îndeosebi, îşi înteţeau fantezia cu fel de fel de presupuneri alarmante şi groaznice.

Noroc că furtuna nu contenea, căci altfel, lumea ar fi fugit pe câmp, nebună de groază.

La cazarmă s'a dat alarma ; şi trâmbiţile sfâşiau tăcerea nopţii cu sunetele lor stridente, mărind impresia fricii şi a neliniştei ; urmară focuri de armă, de mitraliere, o hărmălae şi o zăpăceală de nedescris ; apoi, se auziră pe străzi tropote de cai, zăngănit de săbii, glasuri de soldaţi cavalerişti şi strigăte ca nimeni să nu-şi părăsească locuinţa. Armata credea că are aface cu o mişcare revoluţionară, locuitorii că sunt ameninţaţi în existenţa lor de armată. Şi ploaia cădea, cădea !

Numai spre dimineaţă spiritele se liniştiră şi furtuna încetase. Norii se împrăştiau, cerul se lumina, roşu ca sângele, la răsărit.

Zorile aurii dădeau un farmec de negrăit luciului catifelat al zărilor. Aveai impresia cumcă natura renaşte, după atâta sbucium şi trudă. Stropii de ploae, de pe flori, frunze şi ramuri, străluceau, în răcoarea dimineţii, resfrân-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

gând primele raze ale zilei ; iar colo, departe, munții se desprindeau în aerul curat și diafan, din norii albaștri ce pluteau pe piscuri.

Viața și mișcarea își reîncepeau activitatea în natură ca și la oameni — după legile firești ale cosmosului....

Un cordon de soldați oprea trecerea pe străzi. Ofițeri superiori inspectau locul dezastrului ; alții se duceau și veneau, grăbiți și enervați. Patrule în toate colțurile, cu baioneta la armă. Erau echipați ca în zile de război. Cadavrul paznicului de noapte fusese găsit în bucăți. In toate părțile numai ferărie distrusă și svârlită la distanțe mari : obuze, mitraliere, puști, tunuri desmădulate, un tablou de prăpăd.... Ofițerii turbau ; soldații se uitau rigizi ca niște sfinxi încremeniți, pe când căștile de oțel străfulgerau în razele soarelui de dimineață. Lumea se întreba nedumerită : Ce s'a întâmplat ? Cum s'a întâmplat ? Cine să fie autorul ? Accident ? O mână vinovată ? O răzbunare personală ? O lovitură politică ? Toți se întrebau dar nimeni nu putea da un răspuns mulțumitor. Presupuneri și iar presupuneri...

Mulți triumfau ; își compuneau un obraz posomorât, de ochii lumii, dar în sufletul lor râdeau mefistofelic : era ura încătușată, care triumfa în tainițele necontrolabile ale inimii... Să fie Români ? Să fie vr'un Bulgar care a comis crima ? Cine putea să știe ! Toate investigațiunile, toate cercetările nu duseră la nici un rezultat. Cei bănuiți de autorități erau Românii însă.

— Ei și numai ei, sunt capabili de atâta îndrăzneală, susțineau Grecii. Avem atâtea dovezi până acum !

— Nu putem afirma ! răspundeau cei mai chibzuiți ; cum să învinovățim fără probe ? Poate un accident ! Vr'un muc de țigare ! Mai știi ! Cătanele astea ! Fumează dobitocește pe lângă depozite par'c'ar fi pe bărăgan ! In tot cazul, va trebui să se afle adevărul, să se facă lumină ; dacă se vor dovedi vinovați trebue nimicit tot neamul lor. Să plece de aici ! Ducă-se la mama dracului, dar să ne lase în pace !

— Suntem și noi de vină ! grăia câte unul. Prea îi atâtăm ! Omul e om ! Are mândria lui, demnitatea și ambiția lui ! Refugiații ăștia ne-au pus într'o situație politică foarte gingașă și neplăcută : exproprieri, evacuări, deposedări, rechiziții, neînțelegeri, certuri, uri deslănțuite, în fine tot cortegiul patimilor omenești. Proprietatea e lucru sfânt ; și noi

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr 1901-1932

tăcăm tocmai proprietatea, noi, Grecii, poporul cel mai iubitor de libertăți publice și private, de când s'a zămislit neamul elenic. Românii ăștia ne-au iubit totdeauna, au luptat pentru noi și alături de noi, s'au jertfit la marea revoluție din 1821, s'au prăpădit la revoluția dela 1854, ne-au dat eroi, ne-au dat cărturari mari, scriitori și poeți, bărbați politici și mari donatori — amintiți-vă de Averof și Sira — dar noi i-am nesocotit totdeauna, rănindu-i în sentimentele cele mai sfinte, în sentimentele naționale cari se nasc și dispar odată cu omul.

Și de vină-i politica, această pasăre de pradă care nu cruță nimic !

Poporul grec — o recunosc și Românii — e așa de bun, de inteligent, de nobil și generos, de iubitor de libertăți și dreptate, dar politica bicefală, de egoism și de hrăpire, strică tot, înveninează raporturile între două națiuni cu un trecut glorios și cu un viitor strălucit. Acesta-i adevărul ! Să nu-l tăgăduim !

Așa vorbeau câțiva ofițeri în jurul unei mese de stejar, la un han vechiu și murdar, sorbindu-și, pe îndelete, păhărelele de mastică.

— Da ! Da ! Va trebui să schimbăm mașina, șinele și pe conductori, dacă dorim să nu deraeze trenul. Singurul bărbat cu vederi înalte, în chestia naționalităților, a fost Venezelos ; ăștilalți prea văd lucrurile strâmt, prin prisma unei ideologii învechite !

— Dar ce vreți să facă oamenii politici, grăi un al treilea, un tânăr cu mustața neagră înfoiată. Imigrații trebuesc aranjați — altfel ar fi potop. Pământ nu e, țara e mică și săracă, războiul a înghițit atâtea economii și vieți, fabricele nu lucrează, economia țării e primejduită, sărăcia țipă în toate colțurile, comerțul și industria stagnează, agricultura decade, din cauza lipsei de capital, în fine, țara e la o grea răspântie, și atunci, firesc, să se comită și ilegalități de organele executive ale guvernului. Noi suntem de vină dacă Europa a tolerat fantezia lui Chemal pașa de a face schimb de populație ? Ei, Turcii, au plecat puțini, iar noi a trebuit să primim un milion și jumătate de Greci deposedați și săraciți. Ce vroiți să facă guvernul și autoritățile ? *Dura lex, sed lex !*

— Nu-i un cuvânt, tinere, ca să nedreptățim pe alții. Durerile noastre trebue să rămâe ale noastre, nu putem sili

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

și pe străini să le împărtășească. Cine ne-a pus să facem războiul din Asia Mică ? Ce căutam noi acolo ? Glorie ? Mărire ? Cuceriri ? Poftim urmările ! Dezastru, rușinea și exodul Grecilor asiatici ! Ne pare bine de toate astea ? Atunci de ce să încălecăm drepturile Românilor ? Ce-s de vină ei ? Ne-au fost frați de cruce, pururea, și-i înstrăinăm tocmai când trebuia să se bucure de triumful creștinizmului, pentru care au luptat cu devotament, în toate timpurile.

Știți voi ce se întâmplă pe la sate ? Bătăi, pedepse, amenzi, rechiziții, arestări, alungări de pe proprietățile lor, și câte și câte... Deunăzi am fost martor la o scenă mișcătoare : într'o căsuță locuia o biată văduvă al cărei singur copilaș trăgea să moară. Mititelul se sbătea în ghiarele morții, când, un locotenent veni, cu ordinul în mână, să instaleze patru refugiați. Zadarnic se ruga, cu lacrimile în ochi, nenorocita româncă. Copilașul ei a fost mutat lângă ușă, iar refugiații, așezați lângă vatră, unde ardea o pală de foc. Și afară ploua, vântul mugea prin toate spărturile, dar nici o scânteie de milă pe vatra inimii ! Spuneai, domnule locotenent : *Dura lex sed lex !* Înțeleg ! Ce-ai zice tu, dacă, prin comparație, ai vedea pe mama ta în poziția văduvei al cărei unic copilaș trăgea să moară ? Hm ! Ce-ai zice ? Ce-ai face ? Și nu trecură două ceasuri, că micul nevinovat își dete sufletul, iar refugiații noștri se lăfăiau la para focului. Nu! Nu! Asta nu-i dreptate, nici politică, nici omenie, dacă vreți. Și nu noi, Grecii, popor de elită, trebue să tolerăm ilegalități cari te fac să roșești de rușine...

La această observație, toți rămaseră pe gânduri, uitându-se în gol prin geamul spart al hanului.

Dar maiorul reluă: dar ce e mai mare rușine pentru noi ca animalitatea lui Palicaros, care a mânjit onoarea armatei și sfințenia drapelelor prin josnica lui poftă ? Găsiți scuze și pentru mizerabilul acesta ? Îl putem spăla ? Și, în loc să fie în temniță, cu lanțurile la picioare, își plimbă trufia și bestiala-i neinteligență pe străzile orașului, crezând că nimeni nu cunoaște taina dela canton ! O știu toți, domnilor, și am impresia că Valahii aceștia se vor deslănțui ca uraganul, într'o zi. Așteptați și veți vedea ! Eu citesc în sufletele lor. E un popor așa de mândru, așa de dârz, așa de cinstit, că nu-i găsești pereche pe lume. Nu de geaba strămoșii lor au cucerit lumea odinioară... De ce e lăsat liber camaradul

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

nostru ? Poate veți zice : căci ar fi să se compromită bunul nostru renume dacă e condamnat. Da ? Mulțumim de logică ? Legile țării să drapeze monstruozitatea unui degenerat, unui om anormal ? Dar de ce nu-l mută încă de aici ? Ce așteaptă ? Poate are să fie și decorat ! Așa e ! De ce nu ? Merită ! Partizan al șovinizmului național — mă rog ! Țară, țară !...

Pe când ofițerii discutau în interiorul hanului, poliția făcea cercetări minuțioase prin casele bănuiților. Se auzeau țipete și plânsete precum și răcnete amenințătoare de polițiști scoși din fire. Cârduri de oameni — bărbați și femei — erau mânați spre prefectură, iar copilașii se țineau de hainele mamelor, plângând și țipând.

La prefectură, înjurături, amenințări, pumni și toate neplăcerile imaginabile. Interogările erau lungi și plictisitoare.

Cu trenul de după amiazi sosi, dela Salonic, o comisiune de ofițeri, cu un procuror și doi civili ca să ancheteze și să stabilească răspunderile. Cu toate stăruințele nu se putu descoperi nimic. Lumea fierbea, autoritățile spumau de necaz. Mulți nevinovați fură porniți spre Salonic. In sate, aceiași teroare.

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

XI

Nicu, scăpând teafăr, după teribila explozie, se întoarse acasă, fără ca să fie văzut de nimeni. Povesti tot numai fratelui său George și se culcă. Păstrase un admirabil sânge rece. Părea turnat într'un tipar de oțel și nici o tortură nu l-ar fi moleșit și demoralizat ; avea ceva din psihologia și caracterul mucenicilor și nici o putere omenească nu i-ar fi smuls secretul.

George însuși se mira de atâta hotărîre ; îl știuse pe fratele său blând, milos, prevenitor, incapabil de cea mai mică răutate. Și acum ? o schimbare integrală. Un dispreț pentru viață și o reculegere în sine minunată. Ce taine se petreceau în sufletul acela gingaș, idealist, crescut numai cu lecturile scriitorilor romantici de odinioară ? Și George încheea : Nicu mă întrece acum ; dela dânsul pot lua pilde !...

A doua zi, un curier veni să vestească pe cei doi frați că are poruncă să le spue cum că sunt așteptați la munte, la colibele pădurarilor. Și curierul dispăru.

Inainte de plecare se ținu un sfat de familie. Bătrânul Costa Ciutra era pentru o acțiune înverșunată, fără cruțare, și își îndemna pe feciori să lupte pe viață și pe moarte ; mama lor, femee blândă, adânc iubitoare, izbucnea în lacrimi numai la gândul că odraslele ei vor trebui să plece și nu putea ști dacă se vor mai întturna ori nu.

— Lacrimi de muere! răcnea Costa Ciutra. Așa sunt ele! Văd numai pericole! Pe ele, gloria, datoria, patria, nu le interesează. Dar cel puțin sora voastră, care s'a purtat ca o eroină, trebuește răzbunată. Și veți avea blestemul meu dacă nu o răzbunați!...

— Fii pe pace, tată! Am vorbit și cu unchiul Atanasie;

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

este de aceeaș părere. Brav bărbat, unchiul Atanasie! Numai inimă și hotărîre! Ne-a făgăduit tot: bani, arme, adăpost!

Ziua toată, frații Costa Ciutra au stat închiși în casă, pe când pe străzi era o forfoteală ne mai văzută de militari încruntați și de polițiști. Perchizițiile, amenințările, bătăile, nu aveau nici un efect. Nu se putea descoperi nimic. De fapt, nimeni nu știa adevărul: erau bănueli, dar nu certitudine. La Nicu Costa Ciutra, băiat, delicat și cuminte, nimeni nu se gândea. Era cunoscut ca un tânăr liniștit, amabil, iubitor de carte; se știa că citește mult; că este un visător romantic; că scrie versuri și traduce pe clasici, din pură plăcere pentru frumos, fără să fie câtuși de puțin stăpânit de iluzia nemuririi — ambițiune deșartă a caracterelor ușuratice și vanitoase.

Cum este obiceiul, în atari împrejurări, servitoarea intra și eșea speriată și îngrijorată de cele ce vedea și auzea.

— Vai, doamnă, zicea ea, au bătut pe Ianula; au arestat pe Mitruș!

Și gura nu-i mai tăcea, ori de câte ori se întorcea de la vecini...

De cum s'a înnoptat, frații Costa Ciutra au eșit, tiptil, din oraș și s'au îndreptat spre muntele Livadița, potrivit ordinului adus de curier. Urcau muntele cu pași rari; din când în când, își întorceau capetele spre oraș, făceau un mic popas, privind la luminile ce dădeau o înfățișare feerică Vodenei, apoi își continuau drumul mai departe, vorbindu-și, din timp în timp, căci așa e firea omului: devine tăcut și gânditor, când gânduri mari îl frământă; atunci, toată ființa noastră este absorbită, inertă oarecum, în exteriorizare, puterea vitalității sufletești concentrându-se în forul interior, anume în micul cerc luminos al conștiinței — care rămâne închis pentru priveliștile din afară; și, cum eroii noștri duceau în sufletele lor o grea răspundere și o patimă fierbinte de răzbunare și de datorie către neam și patrie, cititorul înțelege ușor starea psihică în care se aflau.

In minunata liniște a nopții, nu se auzea de cât sgomotul ușor al pașilor lor, și câte un țipăt strident de pasăre nocturnă — încolo tăcere și pacea divină a sferelor înstelate...

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

Intr'un rând George vorbi pe un ton încet :

— La ce te gândești Nicule ?

— La multe și mărunte!

— La ce anume ?

— La lucrurile din alte timpuri! Doar mă cunoști: sunt un visător! Realitatea nu are nici o valoare pentru mine. Trăesc numai în ideal. Zilele de astăzi mă dezgustă. Aș vrea să fiu nesimțitor ca stânca aceea de acolo — să nu simt ticăloșia oamenilor și a lucrurilor.

Când văd mizeriile omenești, îmi vin în minte nemuritoarele versuri din sonetul marelui Michel-Angelo Buonaroti : Ții minte ?

Grato mi è il sonno, e più l'esser di sasso,
Mentre cheldanno e la vergogna dura,
Non veder, non sentir m'e gran ventura ;
Però non mi destar ; deh ! parla basso.

— Și totuși! Ai făcut o faptă de erou! Trebue să fii mândru de tine însuți! Ai lucrat cu atâta pricepere și curaj!

— Mândru de mine însu-mi! Pentruce ? Când viața nu are preț — nu există eroizm ! Ce-mi oferă viața ? Sora moartă! Poporul necăjit și asuprit! Averile distruse! Onoarea pătată. Ce ne surâde ? Ah, iubite frate, aș da tot sângele din mine pentru izbândirea idealului. Nici odată poporul nostru n'a cunoscut rușinea de a fi bătut și martirizat ca astăzi! Viața aceasta nu-i de noi, popor liber și mândru, ci de sclavi nenorociți și umiliți de suferință și de mizerii!

— Dragă Nicule, să nu exagerăm! Câteva cazuri nu formează regula.

Când am fost atacați, am răspuns; dacă ne-au ucis doi-trei inși, le-am plătit-o ; dacă ne-au bătut, nu ne-am lăsat mai prejos, cu toate că noi luptăm cu forța armată, cu refugiații, cu statul însuși. Și doar suntem la începutul acțiunii !... Ziua de azi este a noastră, cea de mâine e a lui Dumnezeu! Moartea Vanghei nu ne mânjește — cum ai spus; din contră: ne onorează! A murit ca o eroină! A murit nepătată! Curată ca o floare! Ar fi fost trist — dacă bestia aceea și-ar fi ajuns scopul de a o seduce. Singură, izolată într'un canton, răpită cu forța, amenințată cu moartea, n'a șovăit, totuși, să-și pue capăt zilelor, când a simțit că onoarea ei este primejduită. Ce pildă mai frumoasă și mai măreață poți cita ?... E drept, ori nu ?

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

— E drept, frate! E drept! Dar răzbunarea ?

— Va veni! Noi Românii nu uităm binele, dar ținem minte și răul. Ai văzut cum s'au învoit cărbunarii să lupte și să moară pentru neam ? Care alt popor ar fi în stare de așa hotărîri ? Fără laudă, cunoști alt neam — chiar în Macedonia aceasta eroică — care să se jertfească cu atâta pornire, ca Românii noștri ? Cunoști ? Spune drept ! Nu se aude de cât un strigăt : libertate, moarte ori exil ! Și, într'adevăr, vom muri ori vom pleca în țări străine — dar jugul nu-l vom purta !...

— Așa ar trebui! Nu în zadar trăim în țara lui Alexandru! Ia uită-te spre câmpia Ienigè, unde albesc încă ruinele orașului Pella! Par'că văd trecând umbra eroului călare pe bucefalul lui!

— Umbra lui Alexandru! Zi mai bine umbrele acelor legionari cari au cucerit Macedonia, cari au înroșit pământul acesta sfânt la Pharsala și la Filippi, la Aous și la Kinoschefale, la Dyrrachium și pe malurile Hailacmonului, la Pydna și pretutindeni. Ce avem noi cu Alexandru ? Noi suntem ai Romei, frate, nu ai lui Alexandru, înțelegi tu ?

— Ai Romei, da, dar respirăm aerul țării lui Alexandru! In ce mă privește, cunoști sentimentele mele: oamenii mari n'au patrie și rasă; aparțin omenirii întregi. Numai popoarele barbare au fetișizmul și cultul micilor lor *Zei naționali*... Pentru mine, Alexandru este quintezența omului-tip, întruparea perfecțiunii ideale — spre care tinde omenirea. Inspirându-ne de la el, să ne apărăm, dacă nu putem cuceri ca marele cuceritor!...

— De perfect acord: Rămân la principiul profesorului nostru italian Bonatti, principiu care, de altfel, este al Romei: *Si vis pacem, para bellum!*

Din vorbă în vorbă, cei doi frați se pomeniră la colibele cărbunarilor, pe nesimțite. Lătrăturile câinilor îi treziră în lumea realităților. Unii din cărbunari dormeau în jurul focurilor, ce ardeau potolite ; alții căscau somnoroși, scărpinându-se după ceafă, iar vr'o câțiva, cu topoarele în mână, se duceau după lemne.

— Ei, ce mai vești-povești din oraș ?

— Ce să fie ? Rechiziții și ticăloșii !

— Cum așa ! Dar noi am aflat cumcă depozitul a fost aruncat în aer !

Muzeul Digital al Romanului Românesc
Catatransilvania.ro/mdr1901 1932

— Ei da! Asta s'a făcut!

— Bravo! De sigur unul din ai noştri... E drept ?... Se zice că...

— Nicu este viteazul care a făcut isprava. Puteţi să-i strângeţi mâna, zise George. Şi toţi într'un glas, au felicitat pe tânărul modest, care se înroşise foc, de atâtea laude şi cuvinte măgulitoare.

Unul după altul, cărbunarii se deşteptară din somn şi fiecare se grăbea cu întrebările, lacomi să ştie toate amănuntele faptului.

— Şi cum ? Şi ce fel ? Şi la ce oră ? Şi nu te-a simţit nimeni ? Şi patrulele ? Şi câte şi mai câte. O seamă de întrebări, care mai de care mai iscoditoare şi mai curioase, ca să afle adevărul, tot adevărul. Iar Nicu povestea simplu, modest, fără paradă şi fără exagerare lăudăroasă, fapta lui, care, de altfel, îi părea aşa de simplă, aşa de naturală, ca şi cum ar fi băut un pahar de apă. Cărbunarii erau încântaţi: o mulţumire vie se putea citi pe feţele lor liniştite şi întru câtva surâzătoare. Cei tineri clipeau din ochi, cu neastâmpăr, şi par'că regretau că n'au fost ei eroii dramei.

In singurătatea pădurii, în ambianţa mediului, trăitor numai cu fapte vitejeşti, isprava lui Nicu era, desigur, o temă de predilecţie pentru doritorii de glorie — în sensul cum o înţelegeau acei copii ai naturei — cari se nasc, trăesc şi mor cu armele la căpătâi şi cu legendele haiducesti în mintea lor. Fraţii Costa Ciutra erau priviţi ca nişte adevăraţi supraoameni: distincţia lor socială — făcând parte dintr'o veche şi bogată familie — tinereţea lor plină de virtuţi, superioritatea lor intelectuală, ca unii ce terminaseră şcoala secundară din Salonic şi frequentaseră institutul francez, le dădeau o aureolă şi un ascendent moral necontestat printre Aromâni. Toată noaptea fu petrecută, deci, în povestiri, întrebări, planuri, autoexcitări, până'n ora când luminile roşiatice ale răsăritului cheamă pe om la munca aspră şi la corvada zilei.

Răcoarea dimineţii, frumuseţea cerului şi a naturii înconjurătoare, deşteaptă sensaţii foarte plăcute în sufletul omenesc: sensaţia cărbunarilor, în ziua aceia, era un amestec de bucurie şi speranţe înaripate, de mulţumire şi de dorinţi arzătoare după necunoscut. Isprava lui Nicu Costa Ciutra, îi frământa pe toţi; aveau păreri de rău, pe lângă satisfac-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdr1901-1932

ție, că nu le-a fost dat și lor să-și rişte viața pentru o faptă de curagiu. Dar un glas interior le şoptea par'că: *Va veni și vremea voastră!*

Pe lângă toate cele, erau foarte nedumeriți că nu veniseră toți cei aşteptați, la întâlnire, după cum le era înțelegerea și consemnul. Nu-și puteau lămuri cauza. Nici frații Costa Ciutra nu puteau da deslușiri. Și, pe când şedeau cu toții în jurul focurilor, iată că veni văcarul de la mânăstire, cu o veste : starețul Atanasie îl trimisese să le spue că autoritățile au luat măsuri de urgență; că sunt pe cale de a descoperi compoltul; că depun cele mai mari stăruințl întru dovedirea făptașului care a aruncat în aer depozitul ; că la Salonic e fierbere și consternație totodată; că, el, starețul, este precis informat cum că se va porni o perchiziție minuțioasă, prin sate, și o goană nebună după culpeși: că, în fine, s'a decretat starea de asediu pretutindeni și că intrarea și ieșirea în sate și în orașe erau strict interzise. Aceste veşti, departe de a stârni mirarea sau frica, atâțau, din potrivă, pe cei dornici de riscuri și aventuri; ei își explicau acum împrejurarea nevenirei în pădure a tovarășilor de luptă. Intr'adevăr, prin sate începuse teroarea. Ca să impresioneze mai mult, autoritățile trimiseseră tunuri, mitraliere, cavalerie, amenințând cu distrugerea, în cazul unei rebeliuni. Se controla și se spiona tot; o întreagă legiune de agenți secreți mișunau în toate părțile. Adunările erau interzise; nici convorbirile nu erau permise. O atmosferă greoae de constrângere și de nemulțumire reciprocă plutea peste tot; lumea se uita pieziș unul la altul. Pe străzi pustietate ; doar câte un câine, care lătra pe lângă garduri, câte o pisică, care străbătea strada în salt, și, reculegerea tuturora, ca în ajunul unei mari bătălii.

Printre sbiri, cel care se arăta mai strașnic era *Palicaros*, autorul sinuciderii Vanghei Costa Ciutra. El bătea, el aresta, el care răcnia că va nimici *rasa blestemată a Vlahilor !*

Satele erau înconjurate ; drumurile toate prinse ; pe porțile bisericilor se citeau ordine severe, că toți cari au arme, și nu le vor preda, vor fi executați pe loc, căci, se adăuga, siguranța statului este în primejdie.

Planul revoluționar al românilor cădea ; forțele nu se puteau concentra ; autoritățile preveneau lovitura prin inteligență, isteține și măsuri de riguroasă supraveghere. Mulți,

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

din cei bănuiți, fuseseră închiși ; o mulțime de arme fuseseră confiscate. Evacuările se făceau acum din ce în ce mai arbitrar și mai sumar ; deposedările de exilați la Salonic sporia zilnic, cu un cuvânt, teroarea bătea în plin.

Din câți juraseră să lupte pe viață și pe moarte, în grotă, abia putuseră vreo 20—30 de inși să se refugieze, înarmați, la colibele cărbunarilor ; cei mulți erau întemnițați sau încarcerați în casele lor, păzite de soldați. Printre cei scăpați era și vestitul Bardă. Se strânseră în pădure, cu pădurarii la olaltă, vr'o sută de inși ; număr mic ca să încerce o lovitură mare.

Autoritățile, prinzând firul mișcării, au dat poruncă ca un detașament de vânători de munte să atace pe cărbunari. Ordinul suna : *vii sau morți rebelii să fie distruși !...*

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

XII

Intr'o dimineață, peste 300 de soldați urcau muntele. Două tunuri, mai multe mitraliere, erau purtate pe catâri și de soldați. Ceața dimineții se împrăștia, ușoară și străvezie, la ivirea soarelui. Patrula cărbunarilor, zărind, de pe platou, armata, dete de știre la colibe ; a fost un strigăt de bucurie nebună ; era revărsarea patimei pentru luptă, încătușată până acuma. O singură părere de rău aveau cei ce erau destinați jertfei din urmă; aceia că planul lor de a începe o mișcare, în toată regula, avortase.

Bardă primi comanda generală. Frații Costa Ciutra se puseră în fruntea unui grup de 25 de inși ; alte trei grupuri, cuacelași număr de luptători, ocupară pozițiile, în așteptarea atacului. Locul era foarte potrivit pentru defensivă. Soldații înaintau fără prevedere. Incepu să burnițeze, așa, din senin : o pală de nor își scutura încărcătura de stropi mărunți peste verdele închis al muntelui.

Ajunsă în bătaea puștilor, armata fu atacată cu înverșunare: în flanc, în spate, înainte, din toate părțile; gloanțele băteau în carne vie. Se produse o mare învălmășeală ; cai și oameni se amestecară. Panica cuprinse, dintru început, pe soldați. Căpitanul, care conducea, era *Palicaros ;* în jurul lui ploau gloanțele, și, soldații, cari făcuseră cerc pe lângă el, cădeau într'una. Din cauza terenului, mișcările lor erau stânjenite; nici împrăștierea în tiralori nu era posibilă, nici concentrarea tactică ; și românii trăgeau în plin. Curagiul, obișnuința armelor, avantajul poziției, experiența luptelor de guerrilă, erau în partea lor. De după stânci, de după trunchiuri de arbori, pustiau șirurile soldaților zăpăciți, uluiți. Și cercul asediatorilor se strângea tot mai mult, tot mai vigu-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ros și mai prăpăduitor. Mulți soldați o rupseră de fugă ; steagurile fură părăsite ; tunurile și mitralierile răsturnate ; panica cuprinse pe toți : șefi și soldați.

Un steag alb fu ridicat : era predarea ! Doi soli se apropiară de grupul fraților Costa Ciutra.

— In numele șefilor : ne predăm !

— Cine-i șeful ?

— Căpitanul Palicaros !

— Palicaros ?

— Da, el !

— Mergeți și vorbiți cu șeful nostru ; se numește Bardă ! Și frații Costa Ciutra, beți de bucurie, cu ochii strălfulgerători, cu inimile în palpitare, le arătară cu degetul poziția lui Bardă. Armisticiarii porniră într'acolo. După un sfert de oră, armele fură depuse, soldații se predeteră.

Palicaros cu ceilalți ofițeri, tratau, cu capetele plecate. cu ochii în pământ.

— Condițiile ? Domnule șef !

— Condițiile ? Soldații liberi ; voi, ofițerii, ostateci !

— Nici o indulgență !

— E prea mare, să credeți !

Și urmă o tăcere de mormânt.

* * *

Miezul zilei. Soarele abia își strecoară razele printre crengi. Pădurea se sbuciumă, clătinându-și vârfurile. E așa de lin. de adânc străbătător, murmurul pădurii ! Dar colibele sărăcăcioase, țuguete, strică armonia perspectivei din poeană!

Ofițerii stau pe niște butuci cu capetele în palmă; sunt triști, abătuți și gânditori. Românii, la o parte, se sfătuesc. Părerile sunt împărțite. Fiecare opinează după temperamentul și inteligența lui, după felul de a judeca lucrurile și oamenii. după ura și resentimentele ce le are.

Numai câțiva sunt pentru indulgență; cei mulți vor, hotărît și fără amânare, pedeapsa capitală. Argumentul lor este: — nu ne cruță, nu-i vom cruța! Dacă biruiau? Care ar fi fost soarta noastră ? Moartea pe loc ! E lupta, pe viață și pe moarte, între două neamuri, frați până eri — cât au dus lup-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

ta în potriva semilunii — dușmane astăzi, când nu mai au nevoe de noi... Iată adevărul...

— Dar nu trebue să înrăim raporturile, fără nădejde de îndreptare, îndrăzni să zică unul mai bătrân ! Grecii sunt un popor nobil și generos. ca și noi Românii, și va veni o zi în care să vadă greșala lor, rătăcirea lor, și, atunci, vom fi trataţi ca cei mai buni prieteni. Astăzi, politica strică tot.

— Ascultă, unchiule, grăi George Costa Ciutra; noi nu ne sfădim cu poporul grec. Știm și noi: poporul e nobil și generos, precum spui, dar poporul este ca turma necuvântătoare; ei merge încotro îl duce limba tălăngii; și talanga politicianilor dela Atena o cunoaștem de mult, noi Românii ; astăzi, mai mult ca oricând, ne cântă prohodul. Deci: cu sau fără vrerea voastră, ofițerul Palicaros va fi executat. Noi, frații Costa Ciutra, avem ultimul cuvânt în această chestiune. Mizerabilul acesta, care a mânjit epoleții prin fapta lui lașă, nu merită să trăiască, chiar pentru onoarea armatei grecești. El va muri astăzi!

— Da, va muri! strigară toți. După ce că-i vinovat de o faptă mârșavă, ne-a schingiuit chiar eri poporul, prin sate, iar azi a venit ca la o vânătoare de haite de lupi ?... Moarte lui !...

Bardă, fără a zice un cuvânt, merse la ofițeri, îi măsură cu privirea lui severă și grăi: — Mergeți! sunteți liberi și luați pildă de mărinimie de la un popor care trăește în păduri și-l asupriți ca niște câlăi!

Iar tu, căpitane Palicaros, ești osândit la moarte pentru faptele tale urâte!

Apai, întorcându-se către popor: Care-i osânda ?

— Răstignirea!

După un sfert de oră, Palicaros se sbătea în chinurile durerii, pironit pe trunchiul unui arbore secular, în fața Cristosului sculptat. Și noaptea se lăsă liniștită, întrerupătoare, peste sufletele Românilor adormiți în jurul focurilor ; dincolo, pe platou, stătea de strajă vr'o zece tineri, utându-se spre câmpia unde erau împrăștiate satele albe și de unde se așteptau noi atacuri.

A doua zi, cărbunarii au pus foc colibelor și s'au dus... grupându-se în ceata lui Scara Muciu, care turba că n'a luat parte la luptă .....

.....

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

In urma acestui episod, viața Românilor deveni de nesuferit în părțile Vodenei și a Salonicului. Prigoana se dezlănțui cu o furie nețărmurită. Inchisorile gemeau de lume; legile nu existau pentru Aromâni; delegația, care venise în România, pentru a lua înțelegere cu guvernul liberal, izbutise, în parte, să obție fericitul rezultat al imigrării parțiale. Se făgăduiseră loturi, pentru imigranți, în Cadrilater: Județele Durostor și Caliacra erau destinate să primească o populație răslățită de 2000 de ani, o populație de sânge curat latin, înzestrată cu multe însușiri, dar mai ales cu acel patriotizm care este caracteristica raselor superioare, a raselor cuceritoare, în timp de pace, prin infiltrare lentă și superioritate psiho-intelectuală. In istoria Românilor și a României mari se deschidea, prin acest gest, un nou capitol. Când vestea ajunse în Macedonia a fost un delir; cruciații suferinții și ai luptelor de veacuri porneau spre porțile Ierusalimului — care este România! Își vindea, tot omul, bruma de avere ce-i mai rămăsese și pornea pe drumul necunoscutului. Caravanele de catâri pășeau în șiruri lungi, cu tot avutul încărcat pe spinarea lor.

Și, lumea, care vedea convoiul de emigranți, șiragurile lungi de călători, spre portul Salonicului, unde trebuia să se îmbarce pentru Constanța, se întreba curioasă și nedumerită: — ci unde merg Vlahii aceștia, așa de triști și așa de gânditori?

— In țara lor! răspundeau unii, cu melancolie;

— Dincolo de marea neagră! adăugau alții, cu ironie și răutate!...

Și convoiul se ducea, ca o oaste de pelerini, întorcându-și, din când în când, capetele, spre munții falnici și pădurile ce murmurau, colo departe, în fundul zărilor, cântecul despărțirii; își drumuiau privirile asupra satelor și căminelor părăsite pentru totdeauna, svânturându-și câte o lacrimă — lacrima eternului regret de a-ți părăsi morții și mormintele, plaiurile și gloria străbună precum și lutul pământului unde te-ai născut și a cărui amintire nu o poate șterge de cât moartea.

Fiind o zi de toamnă, cârduri de cucoare sburau peste capetele emigranților, ele însele drumețe spre alte tărâmuri; țipătul lor jalnic umplea de tristețe inimile celor cari își pă-

Muzeul Digital al Romanului Românesc
revistatransilvania.ro/mdrr1901-1932

răseau patria: și nu arare ori bătrâni și bătrâne, femei și fete, oftând, cântau cu glas muiat în jale:

Munte, frate munte,
Șezi cu sănătate,
Turmile te-alasă,
Grindina ti bate;
Puili cu armânili
Fug tu xinătie,
Munte, frate munte,
Va s'armâni irmie!...

In urma lor, doar ecoul răspundea: *irmie!...*

Și oamenii mergeau, triști de moarte, ca Cristos pe cruce, în muchea Golgotei, căci, dincolo de mări îi aștepta necunoscutul și o viață nouă.

Biblioteca Universității Regele Ferdinand I din Cluj ROMANIA